

Vezir
HAKKI MEHMED PAŞA

1747 - 1811

O. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu

On sekizinci asır sonile on dokuzuncu asır iptidalarında yaşayan, sert ve amansız ve aynı zamanda iyi bir kalemi olan Koca Hakkı Paşa veya Deli Hakkı Paşa [1] hakkında o devre aid muhtelif tarihlerde ve onlardan naklen hülâsa olarak Cevdet tarihinde malûmat vardır ve hapsi de merhumun resmî hayatına da aittir. Mehmed Hakkı Paşa'yı bize kalem sahibi olarak ilk defa tanıtan Ebüzziya Tevfik Bey merhumdur.

Merhum Ebüzziya, *Nâmünel E'lebiyat* isimli kıymetli eserinde, sözde ihtisara, manâda kuvvet, kat'iyet ve şiddete misal olarak Hakkı Paşa'nın *Silivri* naibine yani *Silivri şer'i* hakimine yazdığı bir mektubu misâl göstermişti, o da:

*Silivri nâibi, şeriat hâni, ilâmnı gördüm kakkahayla güldüm;
Medli Hezeyan, hökmü hilâfı Karandır; mührü müeyyedimi basarım,
Seni mahkeme kapısına asarım!*

diye meşhur (عز) seçili olan mektubudur.

Ebüzziya Tevfik Bey'den sonra bu zat hakkında muhtelif vak'a nüvis tarihlerle hususî tarihlerdeki malûmatı toplamak suretile bizi daha ziyade tenvir eden kıymetli ve fazıl üstadımız Bay İbnül Emin Mahmud Kemal İnal gelir. Üstad, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*nda Hakkı Paşa'nın mufassal surette resmî tercemei halini yazmışlar ve Yanya mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'ya gönderdiği bir mektubu da neşretmişlerdir [2]. Bundan sonra sık sık adı değiştirilen *Bursa Halkevi Mecmuası*nda Lise Edebiyat Muallimi Bay A. Elöve tarafından Hakkı Paşa'nın birinci defa *Rumeli valisi* iken Edirne Bostan-

[1] Hörmethârları tarafından Koca Hakkı Paşa ve aleyhdarları tarafından da şiddet ve pervâsızlığından dolayı Deli Hakkı Paşa denilmiştir.

[2] *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, sene. 16, sahife, 351.

cıbaşı Mustafa Ağa'ya gönderip aslı divanı yazı ile *Başvekâlet arşivinde* 19427 numarada bulunan 22 zilkade 1211 tarihli bir buyruhdusu da intişar etmiştir [1].

Ben, bu makalemde bunları tekrar edecek değilim; bu arzumu *Nizamücedid* ricaline dair hazırlamakta olduğum esere koymak üzere şimdilik geri bırakıyorum; burada yalnız *Başvekâlet* ve *Topkapı sarayı arşivlerinde* Mehmed Hakkı Paşa'ya âit olan vesikalar yani telhis veya arzlar ile tahriratlardan istifade ederek Hakkı Paşa'nın tarihlerde görülmeyen diğer hizmetlerine ve karakterine dair malûmat vermek istedim.

Mehmed Hakkı Paşa, 1177 H. 1763 M. (Birinci Teşrin) senesinde *Girid'in Resmo* kasabasında vefat eden ve bir taraftan Sokullu Mehmed paşa Ahfadından olan Vezir Ahmed Kâmil Paşa'nın oğludur [2]. Babâliden yetişmiş ve muhtelif büyük hizmetlerde bulunarak eyaletli yani Zesmet ve Tımar nazırı iken 1210 Cemazielahir (1796 iptidası) da vezirlik ve istiklâl yani vasi selâhiyet ile Rumeli valisi tayin edilip senelerdenberi Rumeli'yi kasıp kavuran dağlı eşkıyası üzerine memur olmuştur. Buradan Halebe nakil ve sonra azl ve nefyini müteakip *Hanya, Ağrıboz* ve *Bosna*'ya tayin edilmiş ve daha memuriyeti başına gelmeden evvel 1215 zilkade sonunda (1801 Nisan) gemi aziye alan Dağlı eşkıyası ile Vidinli Pazvandoğlu'nun tedibi tekrar kendisine havale edilerek ikinci defa tam istiklâl ile Rumeli valiliğine getirilmiştir.

1216 Zilkadesi iptidalarında (1802 Mart) Gürcü Osman Paşa ile münaferetinden ve kendisinin bazı hareketlerinden dolayı azl ve *Sakıza* nefedilip daha sonra bazı valiliklerde bulup 1226 Şaban 11 (1811 Eylül) veya az daha sonra *Ağrıboz* ve *Karteli* sancaklarında muhafız iken *Ağrıboz* adasında vefat etmiştir [3].

Mehmed Hakkı Paşa'nın geniş selâhiyetle iki defa *Rumeli valiliğine* tayin edildiği halde muvaffak olamaması sebeplerini veya neden muvaffak olmağa bırakılmadığını anlamak için o zamanki Rumeli vaziyetini ve İstanbuldaki devlet adamlarının merkezîyet zihniyetlerini şöyle bir kuş bakışı ile gözden geçirmek ve bu hususta hükümetin siyasetini bilmek lâzımdır.

On sekizinci asır iptidalarından itibaren hükümet merkezinin, eski

[1] *Bursa Halkent Dergisi* (Türkün), sayı. 7, sene, 1936 Temmuz.

[2] Ana veya babası tarafından *Taşköprülü* olup büyük babasının adının İsmail Ağa olduğunu bu ailenin tercemeihaliyi iyi bilen bir dastur söyleyerek kendisinden not da aldım İac de bu makaleyi yazarken zayi olup o nottan istifade edemediğimi eselle aptederim.

[3] Son kısımları noksan olan muhafız ve resmi tercemeihali için *Tarih Encümeni Mecmuasına* müracaat buyrulmuş (sene 16).

nüfuz ve otoritesini kaybetmesi ve gelişi güzel, vezirlikle vali olan paşaların liyakatsizlikleri ve harbler sebebiyle eyalet ve sancak merkezlerinde kuvvetlenmeğe başlayan Ayanlık ve Derebeylik, bilhassa (1182 H. 1768 M) Rus seferinden sonra iyice almış yürümüş ve yer yer sıvrilen mütegalibe, hükümetin emirlerine pek ehemmiyet vermez olmuşdu; bu, Ayan veya derebeyi denilen nüfuzlu mütegalibe, vilâyetlerine tayin edilen valilere tebakkim ettikten başka onların bazıları vilâyet merkezine bile uğratılmıyacak kadar şımarmışlar ve kendilerine malikâne ve iltizam suretile tahsis edilen arazi hasılâtını bunlar vasıtasile tahsile mecbur kalan valiler ise geçinmek ve tutunabilmek için bu mütegalibelere mümâşat yolunu tutmuşlardı.

Osmanlı Devleti *Kaynarca Muâhadesindeki* (1188 H. 1774) zayıflı telâfi için ordusunu tam mücehhez bir hale getirmeden evvel *Kırımın* istirdad niyetiile vukua gelen (1201 H 1787 M.) seferi ve neticesi *Rumeli* ve *Anadoladaki* mütegalibelerin adedini ve nüfuzlarını arttırmış ve bundan başka eşkıya zümreleri meydana çıkarmıştı.

Ayan veya derebeylerin hükümet merkezindeki devlet ricaline çatmaları ve onlar vasıtasile arzu ve emellerine nail olmaları, eyaletlerde devletin eli ve kolu mesabesinde olan vezirlerin bu suretile hüküm ve nüfuzlarının kırılarak merkezden her şeye müdahale edilir olması vilâyetlerdeki devlet otoritesini kırmış ve İstanbulda eli bulunan Ayanları şımartmıştı; buna binâen vilâyet ve sancakta her hangi bir vezirin serbestce iş görebilmesi pek zor ve âdeta imkânsızdı.

Muharebe dolayısıyla bir zamanlar ayanların hizmetlerinde bulunarak sonra başıboğ bırakılıp köy ve kasabaları soymağa başlayan eşkıya, iptida *Rumeli'nin Kırcalı* dağlarında zuhur ederek şekavete başlamışlar ve daha sonra muhtelif zümrelerin iltihakile dal budak salarak Dağlı eşkıyası diye şöhret bulmuşlardı. Bu dağlı eşkıyası yirmi seneden fazla devleti meğgul etmiş ve muhtelif zamanlarda bunların üzerlerine tayin olunan vezirler yine muhtelif sebeblerle muvaffak olamamışlardı.

Dağlı eşkıyası kadar muzir olan ve zaten birbirleri arasındaki rekabet sebebiile *Kırcaalı*, *Deliorman* ve *Arnavudlardan* eşkıya istihdam eden ve icabında bu eşkıyayı el altından hükümet aleyhine teşvik ile mütemadi surette hazinenin boşaltılmasına ve memleketin asayişsizlik içinde kalmasına sebep olan *Rumeli Ayanları* ise hükümete karşı mütehakkim bir vaziyet alacak kadar küstah olmuşlardı; bunların içinde *Gömülcine Ayanı* Tokadıcıklı Süleyman Ağa, *Serez Ayanı* Siyavüs paşazade İsmail Bey, *Tırnova Voyvodası* ve *Ruscuk Ayanı* Triseniklioğlu İsmail Ağa, *Deliorman* ve *Sillstre Ayanı* Yılıkoğlu Süleyman Ağa başta geliyorlardı; daha sonra bunların nüfuzuna tabi ikinci derece ayanlar da vardı; Her büyük ayanın mintakası ve hududu muayyendi; Biri diğerinin

hududuna taarruz etmezdi, hatta Dağlı eşkıyası takibinde eşkıyayı tedibe memur olan, ayan, eşkıyanın kaçıp iltica ettiği mntakaya giremez, avdet ederdi.

Bu ayanlar içinde en azılısı daha sonra *Gömülcine ayanı* olan Tokadıcıklı Süleyman idi; bu adam, sert, serkeş ve çok cesur, cüret kâr ve son derecede vehhâmî, diğer büyük ayalar bile bundan çekinirlerdi. Dağlı eşkıyası tedibinde bunun muvafakatı alınmadan devletce iş görölemiyordu; hükümet eşkıya tedibinde bunu harekete getirmek için minnet ediyor, memurlar gönderiyor, kendisini memnun edecek tarzda koltuklayarak emirler yazıyor ve âdeta yalvarıyordu; bu adam muhalif kaldıkça *Serezli İsmail Bey* ve diğer o havalideki (yani Balkanın cenup kısmile *Makedonyadaki*) ayanlar ve *Üsküb Nazırı* gibi nüfuzlu beyler bundan çekindiklerinden dolayı serbestce harekete geçemiyorlardı, ha deyince on beş yirmi bin kişilik kuvvet çıkararak *Tokadıcıklı'nın* muhalefetinden hükümet de korkuyor ve daima kendisini okşıyor, tayin edilen vezir ve kumandanlara onunla görüşerek iş görmelerini tavsiye ediyordu.

Evvelce *Firecik Ayanı* iken *Tokadıcıklı* tarafından memleketinden çıkarılan ve bu hale karşı hükümet tarafından ses çıkarılmayan Ali Molla ile İsa oğlunun mecburen şekavete başlamaları üzerine bunların tekrar kendi yerleri olan *Fire*'ye iskânları için *Tokadıcıklı'nın* muvafakat etmemesi yüzünden Ali Molla takımı senelerce şekavet yaparak hükümeti işgal etmişler ve garibdir ki bunların tedibleri de *Tokadıcıklı Süleyman* a havale edilmiştir.

Trisenikli oğlu ile *Serezli İsmail bey* o tarihlerde (on dokuzuncu asır başlarında) daha az nüfuzlu fakat daha mutedil ve idareli idiler; her ikisi de hem mevkilerini tahkim ediyor ve hem de şöyle böyle hükümetin emirlerine itaat gösteriyorlardı.

Deliorman Ayanı *Yılıkoğlu Süleyman Ağa*, kendisine rakib olan *Trisenikli Zade* ile tepişiyor ve bu yüzden *silistre*, *Rascuk*, *Hezargrad* ve havalisi ve *Deliorman* tarafları alt üst oluyordu.

Osmanlı hükümdarları bu hallere karşı nüfuzunu kaybeden Bagdad halifeleri vaziyetinde kalarak birbirine muhalif olan ayanları barışdırmak ve birini ele alarak diğerini tehdid eylemek siyasetini takib ediyorlardı. Hükümetce dikkat edilen şeylerden biri de bu ayanların birbirleriyle ittifak etmelerine mani olmakdı: Merkezden birbiri ardından gönderilen tahriratlar ve memurlar vasıtasile ayanlar daima okşanıyor, nasihat ediliyordu: Fakat hükümetin âciz vaziyetini bilen bu şgalar ise kendi bildiklerinden şaşmıyorlardı. Rumeli kazalarına mali tahsilatı bu ayanlar vasıtasile yapıyor ve bunlarda her sene hükümetce kendilerine gönderilen vergi defterlerine kendileri için de vergiler koyarak hükümet içinde hükümet ediyorlardı.

Vidinde isyan ile Mısırın Fransızlar tarafından işgali yüzünden üzerine sevk edilen kuvvetin avdeti lüzumuna mebni gairesini basdırmak üzere kendisine vezirlik verilen Pazvandoğlu Osman, o taraflarda nüfuzunu arttırmak için durmadan çalışıyordu; Pazvandoğlu hariceden ecneblerden de teşvik görmekte olduğundan devletce vaziyeti pek tehlikeli görülüyordu: Avrupa gazetelerinde de bunun muhalefetine dair haberler görülüyor ve bu hal siyaset sahasında devletin aczine alâmet olarak ileri sürülüyordu.

Pazvandoğlunun arazisini genişleterek bütün *Tuna* sahillerini *Lom, Berkofca, Rahova, Vıraça, Lofca, Plevne, Niğebolu, Zıştoy, Ruscuk, Hezargrad, Silistre, Tırnova, Servi* ve sair yerleri yani *Tuna* ile *Balkan* dağları arasındaki sahayı ele geçirmek istemesine karşı hükümet bunun üzerine asker ve kumandanlar gönderdiği gibi o taraflarda en kuvvetli nüfuzu olan *Tırnova Voyvodası* ve *Ruscuk Ayanı Triseniklizade İsmaili* ağaya dayanarak Pazvand oğlunun genişlemesine mani olmak isteyordu; Filhakika, bilhassa kendi elindeki yerlerin de elden çıkmaması için hükümetin emrine itaat gösteren *Triseniklizade* ile diğer ayanlar silistre valisine yardım etmek suretile *Bazvand oğlunun* yayılmasının önüne geçebilmişlerdi.

Bu, on sekizinci asır sonile ondokuzuncu asır iptidalarındaki Arnavutluk vaziyeti mevzuum haricinde olduğundan dolayı izahat veremeyeceğim. Bu sahada yani *İşkodra, Avolonga* ve *Yanya* mutasarrıfları içinde en nüfuzlu *Tepedelenli Ali paşa* idi.

* * *

1206 H. 1792 M. senesinde osmanlı ordusunun Rus ve Avusturya seferinden İstanbul'a avdeti esnasında *Kırcah, Hasköy* ve havalisinde Rumeli ayanlarının başı boş bıraktıkları kuvvetlerden dağlı eşkiyası zuhur eylesine binaen üzerlerine *Mirimiran (Beylerbegi)* dan *Tahir paşa* memur edilmiş ve maiyetine, civar kazaları ayanları verilmişti; fakat ayanlarla *Tahir paşa* geçinemediklerinden daha doğrusu ayanlar bu işin bastırılmasından sonra sıra kendi nüfuzlarının kırılmasına geleceğinden korkarak *Tahir paşayı* attırmağlar ve *Sivash Damat Alâeddin paşayı* istemişlerdi. Halbuki maiyetine külliyetli asker verilen *Alâeddin paşa'nın* ayanlarla müttefikan hareket ile eşkiya üzerine varmaları lâzım gelirken malûm olan (ع) tamamı yüzünden para edinmek sevdasına düşüp zulme başlamasından dolayı yine, kendini isteyen ayanların teşebbüsile azledilmiş [1]

[1] *Sadr-ı azam Yuşuf Ziya paşa'nın, Gömülcine Ayanı Tokatekli Üleyman ağa'ya mektubu (Arşiv vesikaları, dahiliye kısmı, 832).*

ve eşkiyanın tedibi 1206 senesinde kendisine vezirlik de verilerek suretile Hamamizâde Ahmed paşaya havale edilmişti.

Bu sırada *Belgrad* da çıkan birinci isyandan dolayı Ahmed paşa o tarafa gönderildiğinden onun yerine dağlı eşkiyası üzerine Zihneli Hasan paşa tayin edilmiş ve fakat muvaffak olamamıştı. Bundan sonra daha ziyade şimaran ve cüretleri artan dağlılara karşı sabık *Vidin Muhafızı* Ali paşa ve Rumeli ahvaline vakufu sebebiyle vezaretle Şinikzâde Mustafa paşa gönderilmişlersede ayanların eşkiyaya yardımlarına mebni bunlarda muvaffak olamamışlardı. Hükümet, bu muvaffakiyetsizlikler sebebiyle bir aralık bunları af eylemiş ve fakat yine şekavette ısrar eylediklerinden bu defada üzerlerine *Silistre* valisi Hacı Abdi paşa gönderilmişti.

Dağlı eşkiyası sergerderlerinden olup Balkanın şimalinde bulunan Hacı Manav, *Plevne*'yi ele geçirip bundan başka *Lofca*'yı da zabtelemek istemiş ise de muvaffak olamamıştı. Hacı Abdi paşa, eşkiyaya el ettirilen muavenet eden ayanların haklarından gelinmedikçe bu şekavetin önüne geçilemeyeceğini anladığından Hacı Manav'ı, *İsa* al ile yanına almış ve sonra *Yenipazar*'da Hacı Manav adamlarını ansızın katletmiş ise de Hacı Manav cenuba *Gömülcine* taraflarına kaçmıştı; fakat Abdi paşa'nın himmetiyle balkanın şimal kısmında her taraf edilen eşkiya bu defa da *Edirne* ve cenub kazalarında faaliyete geçmişlerdi; filhaka bu taraflarda bundan sonra Cenkcioglu, Molla Ali, İsa Oğlu, Kara Feyzi, Deli Kadri, Bekirlili Mustafa, Kara Yusuf Sinap ve saire gibi belli başlı eşkiya reisleri ortalığı kesip biçmekte devam ettiler; bunlardan mağlub edilip kaçanlar *Vidine* Pazvantoglu'nun yanına gidip ondan himaye ve teşvik görüyorlardı.

Rumeli Ayanları ve Dağlı Eşkiyası ismi altında Hazinei Evrak vesikalarına göre ayrıca bir yazı hazırlamak istediğimden Hakkı paşa hakkındaki makale münasebetle dağlı eşkiyasına dair bir hülâsa olarak verdiğim bu izahatla iktifa ederek Hakkı paşa'ya dair olan vakayta geçiyorum.

* * *

İşte *Rumeli*'de vaziyet bu merkezde iken sadrazam kethüdalığı vesair mühim hizmetler de bulunub o sırada yeni ihdas edilen ve *Eğâletli nezaretî* denilen Timar ve Zemat nazırı bulunan Ahmed Kâmil paşazâde Hakkı bey, vezaret rütbesile ve tam istiklâl yani geniş salâhiyet ile *Rumeli Eğıaleti Valliğine* tayin edilmiş ve maiyetine muallem topçu ve arabacı bölükleri ve lüzumu kadar hambaracı askeri verilmişti. (Cemazilâhir 19, sene. 1210) [1796 senesi kânunusani ayı] [1].

[1] Hakkı paşa'nın *Rumeli valliliğine* tayini üzerine *Rumeli*'nin üç kolu üzerindeki kadi, Nâib, ayan, eşraf ve zabıtlere hitaben gönderilen fermanında Hakkı paşa'nın dairualini şanı vezarete lüyük şekilde tasdim ile hareket edeceğinden ve kendisinden sadır olan emir ve buyuruldulara tamamen itaat etmelerinden bahsedilmektedir. (*Mühimme defteri* No. 202).

Hakkı paşa, dairesini tanzim, tedarekâtını bitirdikten sonra (13 Şaban 1210) da hareket etmiş ve hükümdar Selim III, kendisinin alayını temaşa ettikten sonra Hakkı paşa'yı huzuruna celb ederek şifahen de talimat verip atıyye ve bir alâ hançer ile taltif eylemişti.

Mehmed Hakkı paşa hem dürüst yani doğru ve hem de dürüşî yani sert tabiatlı idi; sözünü esirgemez ve hakikati saklamazdı; cesurdu; zamanı nağöre eyi tahsil görmüştü; aceleci ve amansızdı. Kendisinin *Rumeli* valiliğine tayinini, Hakkı paşayı yakından bilen ve babası, babasının adamı olan Selim III mi hatırladı yoksa Hakkı paşa'nın dilinden ve müahazeresinden kocunan ve korkan Selim III ricalimi ileri sürdüler; kat'i olarak bilinemiyor; Mütercim Asım, kendisini hükümdarın hatırladığını yazmaktadır. Hükümet merkezinde sözü ve kalemi nazif devlet adamlarından her söze kavuk sallamayub tenkit ve müahazede ileri gidenlerin bir daha letanbula gelmemek üzere vezirlikle merkezen uzaklaştırılmaları adet olduğundan eşkiya üzereine (perverdei devlet bir vezirin memuriyetine lüzumu kavi) gösterilmesi suretile Hakkı paşa'nın başına çorab örülmesi de ihtimal dahilindedir; mamafih elde başka vesika olmadığına göre şimdilik Asım efendi'nin mütalesasını kabul etmek zaruridir. Eger hükümet sebat etmiş olsa Hakkı paşa'nın tayininde isabet olduğunu da hadisat göstermiştir; Hakkı paşa'nın valiliğe tayini *Edirne*de duyulur duyulmaz medrese ve hanlarda bulunan bir takım serseri adamlar şehri terk ederek kaçmışlardı.

Hakkı paşa'nın *Rumeli valiliği* ve şedid icraatı *Vidinde* baş kaldıran Pazvantıoğlu Osman'ı dağlı eşkiyasını ayanları ve *Tepedelenli* gibi kendi başına hareket eden paşaları, hulâsa Rumelinin bütün nüfuzlu adamlarını korkutmuştur; Hakkı paşa'nın gösterdiği lüzum üzerine iş ciddi tutmuştur; Rumeliye kuvvetli beğlerbeğiler tayin, Anadoludan asker sevkedilmiş ve ayanların ehvalini tetkik ve tahkik için İstanbuldan hasekiler gönderilmiştir; yukarıda mukaddimede ismi geçen dağlı eşkiyası elebağlarından Hacı Manav mecruhan ölmüş ve eşkiyaya yardım eden Hasköy ayanı Hacı Emin ağa katlolunmuştur.

Hakkı Paşa'nın *Edirneye* vürüdü üzereine *yanya* mutesarrıfı *Tepedelenli* Ali Paşa kendisini istikbal için oğlu Veli beyi göndermişti; Hakkı Paşa, mayetinde hizmet etmek üzere Veli beyi zahiren yanınında alıkoymuş ve hakikatta ise rehin suretile tevkif etmişti; Hükümet Ali Paşayı ürkütmemek için Veli beye mirmiran yani Beylerbeyi rütbesi vermişti [1].

Mehmed Hakkı Paşa ilk iş olarak medrese, mshalle ve hanlarda teharriyat yaptırmış bundan sonra müderrislerin serserileri medreselerine kabul ettiklerini duyarsa derhal medrese kapısına asacağını ilân eylemiş-

[1] *Nari Halil Bey Tarihi* (hususi kütüphanemizdeki nüsha, sahife, 247) ve *Cevdet Tarihi*, c. 6 s 217 (Mithası Osmanîye tabı).

tir [1]. Bundan başka eşkiyaya zahir olan ayan ve mütegalibenin tedibine girişmiştir: Hakkı Paşa bu suretle dağıtılmış eşkiyanın iç yüzünü anlamış ve hastalığı teşhis etmişti: *Dimetoka, Edirne, İstib Samako, ve Gömülcine* de eşkiyaya yardım eden ayan ve mütegalibenin bir haylımı tepeleyüp ayanları titretmeğe başladı: *Dimetoka* ayanı Veysoğlu Halil, *Yeni Zağra* ayanı diğer Halil, *İstib* ayanı torkullu oğlu Mehmed, *Edirne Ayanı Eyüb Gömülcine Ayanı* Mestan, *Samako Ayanı* Emin ve *eski Zağradaki Yeniçeri* ustasının başlarını kesip İstanbul'a göndermiştir [2]. Bu sırada dağıtılmış eşkiyan reislerinden sinab denilen bir meşhur adam da yirmi kadar avanesile idam edilmiş olduğundan eşkiyanın adam akıllı burunları kırılmıştı [3].

Hakkı Paşanın şedid icraasında muvaffak olması hükümetin kendisine zahiyr olmasile, ayan ve mütegalibenin müracaat ve şikâyetlerine ve yalanlarına ehemmiyet vermemesile kaimdi. Halbuki ayanların her birinin İstanbul'da bir kaç hamisi vardı: Gelen hediyeyle ile onların devletin hay-siyetini ihlal eden bir çok hareketlerine göz yumuluyordu. Merkezden her işe müdahaleye almış olan İstanbul'daki devlet ricalı rakipleri olan Hakkı Paşanın böyle cesûrane ve pervasızca hareketlerine tahammül edemeyorlardı. Selim III ün yürütmek ve yapmak istediği nizami cedidin muhtelif hizmetlerine getirip koyduğu ve kethüdalak ve sâire gibi en kuvvetli mev-kilere tayin ettiği bu devlet adamlarına karşı sadrazamlar bile baş ekmeğe mecbur oluyorlardı: İşte bu adamlar, rakipleri Hakkı Paşayı yıkmak için fırsat bekleyicilerdi: Hakkı Paşa muvaffak olursa sadarete gelebilirdi. Hakkı Paşa, münevver, devlet vaziyetini iyi kavramış bir vezir olmakla beraber Selim III ün etrafında bulunan ve perde arkasında iş gören devlet ricalinin aleyhinde idi: Gönderdiği mektub ve tahriratlarında hükümetin icraatını tenkid etmekden de asla çekinmeyordu: Şu halde hükümet merkezinde Hakkı Paşanın icraatını kolaylaştırılacak dostları yokdu: Binaenaleyh muvaffak olabilmesi de şüpheli idi [4].

[1] *Aryiv vaskhaları* sene 1210 Ramazan 14 (numara 394).

[2] *Nuri Halil Bey tarihî* (hususi kütüphanemizdeki nüsha, sahife, 163 ve dahiliye vesikaları numara 1037).

[3] *Nuri Halil Bey tarihî* (hususi kütüphanemizdeki nüsha, sahife, 251).

[4] (...) Çün Hakkı Paşanın bu rasme şan ve şöret ve anımet و اعلی و اعلی و اعلی ve zavleti ve nüfuz ve mekneti ve Resmîyi bu misilî nizami hüsnü hâle idhali demeden elisneli vardin ve sadirinden payı ve anımi halk lisansında medh ü senası sair ve sayı olup misacı hümayuna nazaran elbette müğarülleyki makamı sadarete icadı vâsetei zücum olmagla vükalayî vakit ile beyaletinde teradı kâmil ve yekdigerin katli ve idamile müteselli olamiyacak mektebebe boğz ve kineleri karargisi ashal dil olup bu cihetle sadarete kudem nihâde olduğu gün ol takomun mecmuunu büridei ayfi kahr eyleyeceği bi ihtimal olduğuna mehal...) Hakkında delilik ismüde fırsat düptüke zebandaralığından ve nizami cedide aleyhdar olduğundan bahsediyorlardı. Valide kethüdam Yusuf ağa, Hakkı Paşa aleyhinde valide Sultanı doldurup o vaxta ile Pedigahi da hazırlamak üzere bir ittihad husul olmuştu. (Anımdan naklen Ceydet tarihî c. 6 s. 246).

Rumelinden gelen haberler ve halk lisanında dönen rivayetler eşkıyanın sindiğini gösteriyordu; Hakkı Paşa Çekmecelerden itibaren Rumelinin bütün kaza halkını kefaletle birbirine bağlamış ve bir kazadan diğer kazaya elinde tezkere olmadıkça biç kimsenin geçmemesi için tedbir almış ve tezkeresiz yakalananların kendisine gönderilmesini her tarafa ilân eylemişti. Hakkı Paşa'nın bu tedbiri ve ayanlar ve eşkıya hakkında gösterdiği ilk şiddet Rumelide bir sükûnet husule getirmişti. Birbirleriyle münaferet halinde bulunan ayanlar bu şiddet karşısında yekdiğerile anlaşarak ve sureti haktan görünerek itaat ve inkiyadlarını arzylemişler ve istanbuldaki efendileri ve adamları vasıtalarile Hakkı Paşayı yıkmak için merkeze müracaat eylemişlerdi.

Vaka'nüvis Nuri Halil Bey, Mehmed Hakkı Paşa'nın bu birinci valilikten azlını matlub veçhile eşkıyayı tedib edememesine atf ile şekavetin Balkan boyundaki köy ve kasabalara sirayet ederek sabık Servi voyvodası Macar Ali ile Gâvur İmam'ın *Tirnova, Servo, Lofca* ve *Plevne* kazalarile *Nigebolu* taraflarına sarkındılıklarını yazıp Hakkı Paşa'nın bundan dolayı *Haleb* valiliğine nakledildiğini ve Rumeli eyaletinin *Belgrad* muhafızı Mustafa Paşaya verildiğini beyan etmektedir[1].

Nuri Halil Bey bu hususta bitarâflık etmiyerek vakayı Hakkı Paşa aleyhdarlarının arzuları gibi yazmıştır: Mütercim Asım Efendi, Hakkı Paşa'nın muvaffak olamamasında devlet riclisinin smil olduklarını ve Hakkı Paşa aleyhine ayanların ittifaklarını yazıyor. Bu hususta en esaslı vesika sadrazam Yusuf Ziya Paşanın, *Tokateckli Süleyman Ağaya* yazdığı mektubdur: Yusuf Ziya Paşa, sadrazam olduktan sonra [2] değli eşkıyasının tedibi hususunda *Cömalıne ayanı Tokateckliya* mektup yazmış ve bunda ayanların ittifakını açıkca beyan etmiştir ki Asım Efendi'nin mütalâasının aynıdır. Yusuf Ziya Paşa mektubunda:

(... Cümlelerin Devletialiyeden ve memur olan vüzeradan emniyeti lâzımei halde olduğundan rikâbı hümâyonda cemii جمع serâiri Devletialiyeye vakıf ve mizacı devleti ve maslahatı bilür birinin memur kılınması münasip görüldüğünden Hakkı Paşa Hazretlerine rütbei valâyı vezarat ihсанile bil istiklâl eşkıya maslahatına memur ve derisaaдетten (درسمادت) irsal ve müşarfiye dahi eşkıyayı merkumenin kahr ve idamlarına ikdam ve gayret ve oldukça bir suret vermek üzere iken civar kazaları ayanları müşarfiliyeden em-

[1] Kütüphanemizdeki nüsha, sahife 292.

[2] Mehmed Hakkı Paşa'nın birinci valiliğinde sadrazam *Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa* idi: Yusuf Ziya Paşa, ona halef olmuştur. Yusuf Ziya Paşa'nın *Tokateckli Süleyman'a* gönderdiği bu mektup 1216 senesi sonunda yazılmıştır.

niyetleri meslub ve havfe (خوف) tebli olduklarından eşkiyayı merkume kahr ve idam olarak muharebede yüz yüz elli nefer kalmışken firar ve iki gün sonra yedi, sekiz yüz nefere balığ ve durdukça gün be gün ziyade olmağtan hali olmayıp ancak bu keyfiyet civar kazaları ayanlarının ademi emniyetlerinden neşet eylediği tahkik olunduğundan müşarünileyhin dahi azl...) edildiğinden bahsediyor [1].

Gerek ayanların müracaat ve şikâyetleri ve gerek İstanbuldaki Hakkı paşa aleyhtarı ricâlin faaliyetleri semere vererek Hakkı paşa'nın değiştirilmesine lüzum görülmüş ve fakat iş gizli tutulmuştur. Hükümet merkezindeki hali müzakere neticesinde Hakkı paşa ya Anadolu'da bir valilik verilmesi tekarür etmiştir; Hakkı paşa'nın yerine Rumeli valiliğine padişah tarafından Anadolu valisi Ali paşa'nın tayini emrolunmuş ise de erbabi şurâ denilen heyet bunu yerinde bulmayarak Rumeli valiliğinin Belgrad muhafızı Mustafa paşa'ya verilmesini ve eşkiyayı tedib için de Anadolu valisinin yani Ali paşa'nın Rumeliye geçmesini münasib gördüklerinden o suretle müsaade edilmiştir [2]. Hakkı paşa'nın bu birinci defaki Rumeli valiliğinden Halep valiliğine nakli (1211 Zilhicce 1797 Mayıs) dadır.

* *

Hakkı paşa tebdili emrini alır almaz yeni hizmetine gitmek üzere Rumeliden ayrılmış Gelibolu'dan geçerek (Söğüt) kasabası yakınına gelmiş ve kasabada kalmak istemiştir; Söğüt ahali Hakkı paşa gelmeden evvel Rumelide dağılı eşkiyası üzerine memur olan Anadolu valisi Ali paşa'nın zabt ve rabtı olmayan askerile kasabaya uğrayup epey zarar vermiş olduklarından dolayı Hakkı paşa kuvvetlerini de aynı suretle hareket eder zannile paşanın kasabaya girmemesini rica için kendisine bir heyet göndermişlerdir, Hakkı paşa bu müracaatı muhalefete hamlederek

[1] Arşiv dh vesikaları, numara 832.

[2] Dolab 1 sandık 12 (63 numaralı telhis تخلص denilen arz tezkeresinden hülfâsı :

Sadraxam, padişahın huzuruna girdiği zaman Rumeli valisi Hakkı Paşaya dair görüşmüşler; Hakkı Paşa'nın (umuru memoresinde matluba muvafık ısrâi tedbire ademî muvaffakiyeti malûm ve aşikâr ..) olduğundan dolayı azlîce lüzum görülüp padişah onun yerine Anadolu valisi Ali Paşayı tam iatîklâl ile tayin eylemiş ve Hakkı Paşaya Anadolu'da bir valilik vermeği muvafık görmüş. Bu hususta gizlice devlet ricâli ile görüşülerek neticesini kendisine bildirilmesini irade etmiştir. Sadraxam icab edenterle görüşmüş ve Ali Paşanın, Pazarandogli ile aralarının iyi olmamasından dolayı onun tayininden Pazarandogli'nin kuşkulanacağı ve yola gelmek üzere olan Pazarandogli'nin bu suretle tekrar muhalefete devam edeceğini düşümlüğü ve bu işe Rumeli'deki vezirlerden birinin tayini ileri sürülmüş ve Belgrad muhafızı Mustafa Paşa muvafık görülmüştür. Bu müzakereye padişahın arzusu ile, Meclisin mütalâasını telif etmek üzere Ali Paşa'nın da Rumeliye geçerek dağı eşkiyasını tedibe memur kılınması münasip görülmüş ve bu tarza hükümdar da muvafakat etmiştir.

Söğüt'e girmek istemiş ve deli başı Kara Ömeri bir miktar kuvvetle kasabaya göndererek beybude ve lüzumsuz bir tehevürle kasabanın bir kısmını yakdarmıştır (1211 Zilhicce 1797 Haziran) [1].

Bu vaka hükümete aksedince kendisine gönderilen şiddetli bir fermanda deli başı Kara Ömerin derhal başını kesip göndermesi kat'iyetle emrolunmuştur; bu hüküm aynen şöyledir:

Halep Valisi Vezirim Elhaç Mehmed Hakkı Paşa lelâlühaye **هلاله** Höküm.

*Sen ki paşayı müşarîh ileyhsin Halep Eyaletinin sana hini tevcihinde memuriyetini havi şeref efzâyi sudur olan emri şerefimde doğru yoldan sapmayup ve fukara ve zuofaya tarafından ve etbâtn caniblerinden zulmü teaddiyi tecviz etmeyüb himaye ve siyaneti ehali ve riayaya mü sareat eylemen etraftıyla tenbih ve tekit olunmuşken bu tenbihatı mülükânemi kat'a ısga etmiyerek rehirstan udul birle esnâyi rahde rast geldiğin haşeratı başına celp ve cem ve uğruna gelen kaza ve kurayı rahnedar ve hatta Söğüt kazasına delil başın olan Kara Ömer nam şevket pişe hücum edüp bu kadar büyüt ve dekâkin ve hanı ihrak ve katli nüfus ve gasbı emval eylediği bu def'a Anadolu taraflarından ve Söğüt kazasından derialiyeye varit olan ilam meshumundan ve feryatçıların takrirlerinden malumu padişahanem alup bu mekule hilafı rıza ve mugayiri şeriatî garra vediai cenâbi rebbil izze olan fukara ve zuofaya İsâli zulm ve hasar eden bagii mezkûr Kara Ömerin ala eyyi halin senin marifetinle tertibi cezası babında hattı hümayunı şevketmekrunam şeref uaftei sudur olup şakii merkumun alelhâl tertibi cezasile seri maktuuna deribarı saltanatına irsale mü sareat eylemem için emri hümayunım sadır olmağle vusuli emri şerifimde dakikai vahide tevakkuf etmeyüp Ala eyyi vechi kân **علي وجهه كان** cezasını tertip ve seri maktunı derialiyeye tesbil eylemen fermanım olmagın tenbihen ve tekiden hassitan işbu emri şerifim ıstar, mektumen ve memhuren [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur. İmdi şakii merkumün alelhâl **علي الحار** tertibi cezası senden matlubı kat'li daveranem idüği ve bu bapta irâdı özür ve illet eylemek ihtimalin olur ise neticede vehameti nefisine raci olacağı malumün oldukda ber vechi meşruh vusuli emri şerifimde bir dakika tevakkuf etmeyüp ve hafı ve celi şakii merkum tarafına serriştê vermiyerek ahz ve tertibi cezayı sesasına ikdam ve seri maktunı deribarı şevketkararı mülükâneme tisgare ihtimamı tam eylesin; şöyleki bu bahda irâdı uzür ederek imrarı vakit etmek ve yahut hafı ve celi merkumun tarafına serriştê verüp firar ettirmek ihtimalin olur ise birabbil kâbe **رب الكعبة** neticede vehameti nefisine ait ve*

[1] Nuri Hallil Bey Tarihi, Kütübhanemizdeki nüsha sahife, 294.

raci olacağı bi istibab olmağla ana göre aklını boşına devşirüp derhal in-faz ve icrayı iradei padişahaneme müsaraat ve bir gün ve bir dakika mukaddem şakî merkumun seri maktunı derialiyeme irsale dameni der-meyanı gayret ve hilaından gayetül gaye tehaşi ve mücanebet eylemen babında (fivasıtı M. [Muharrem] senes 1212) [1].

Hakkı paşa yanından kaçan Kara Ömer'in Konyaya doğru git-tiğini duyarak bir koldan kethudası ve diğer koldan adamlarını takibe memur eylediğini hükümete bildirmiş ve dört gün dört gece takip neticesinde Kara Ömer'in kıyafetini değiştirerek Kütahya tarallarına gittiğini ve yanındaki delillerin dağıldığını yazmıştır [2].

Hakkı paşa'nın bu müşkil vaziyetinden istifade etmek isteyen rakipleri hemen aleyhine hareket eyleyerek üzerinden vezirliğini aldirarak İstanköy adasına nefy ettirmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu hususa dair Mehmet Hakkı paşaya gönderilen hükümde şöyle denilmektedir.

Sabika Halep valisi olup bu defa vezâreti ref'ile İstanköy ceziresin-de ikamete memur kılınan elhaç Mehmed Hakkı Paşa damet maaliyeha ye ve İstanköy naibine ve derkâhı muallam gediklilerinden paşayı mü-şarünileyhi saaebi memuriyete ırsal ederialiyemden mübaşir tayin olunan (isim yeri açık) zide mecdühü ye hüküm.

Senki paşayı müşarün ileyhsin bundan akdem sana Halep ayaletî tevcih olundukta esnayı rahda fukarayı himayet ve doğru yoldan azimet eylemen hususı ve hususati saire memuriyetini havi şerfyaftei sudur olan emri şerifde tenbih olunmuş iken kat'a usga emeyüp yeminü, yesare in-hiraf ile ehali memleket ve fukarayı razyyete teaddiye iptidar eylediğinden başka süğüt kasabasını ihrak ve ahalisinden hayli nüfusu kalt ve emvali fukarayı gasp ve garat ettirüp sair kazalarda dahl envai teaddiyata iptidar eylediğine binaen ogradığın mahallerin ehali ve fukarası birbirini müteakib rikâbi hümayrunuma arzî mahzar takdümile iştikâ etmeleri üzerine şerf-yaftei sudur olan hattı hümayunı şevketmakrunum mucébince vezaretinin ref'ile İstanköy ceziresinde ikametini hususuna iradei padişahanem tealluk etmeğın hassatan işbu emrialışanım İstar ve gedikluıyı mumaileyh ile irsal olunmuştur. İmdi emri şerifim sana ne mahalde vasil olur ise derhal ha-reket ve gedikluıyı mumaileyh marifetile İstanköy ceziresine varup anda ika-met ve devamı ömrü devletim deavatine muvazabet ve hilaı rıza evzaa tesaddiden begayet tehaşi ve mücanebet eyleyesin ve senki gedikluıyı muma-

[1] Bu Kara Ömer sonra bir takrip Rumeliye geçmiş bir müddet seraseri dolaş-mış, haddi zatında işgüzar olduğundan Rumelide vali maaliyetinde Serçeşme Hacı Hüseyin nin maaliyetinde hizmet etmiş olduğundan aynı delalelele İstanbul'a yazılarak kusuru afv edilmiş ve 1212 cemaziyel evvelinde afv edilmiş olduğuna dair hüküm yazılmıştır.

[2] 1212 Seferinin sonunda Kütahya mütesellimi Nasuh zade Nasuh ağaya yazılan hüküm.

*ileyhin muktı zayı memuriyetin üzre paşayı mumalleghı bulunduğu mahal-
den kaldırıp doğru İstanköy ceziyesine ıysal ve vusulini müşir ilam ah-
zile derialıyyeme avdı te ve tekmili emri mübaşeretine sayı bi hemal ى جمال
ve senki mevianayı mumalleghsin paşayı mumallegh ol tarafa ledel vusul
لى الوصول münasip mahelde meks ve ikamet ettürüp bila emri şerif
mahalli ahare hareketine iraei ruhsatdan mübaadet ve vusul ve ikametini
gedikluğı mumallegh ile derialıyyeme ilame mübadret eylemen babında.
İi evharı M. sene 1212 (1)*

Bu hadise üzerine Mehmed Hakkı paşa kıl üzerinde olan haya-
tını sonuna erdirmek için rakiplerinin faaliyeti pek o kadar müessir olma-
mış ve nefyile iktifa edilmiştir. [2] Hakkı paşayı İstanköy adasına gö-
türmeğe memur edilen mübaşir, esbak bostancı başı Bekir ağa da: Hakkı
Paşa İstanköyde ikameti hakkındaki fermanı alır almaz (derakab mahalli
menfasına âzım olacağını) söylemiş[3] ve aynı sene rebiül ahirinin yirminci
günü İstanköye varmıştır [4] 1213 Muhsarem 3 tarihile (1798 Haziran)
Hakkı paşaya bazededen 750 kuruş masş verilmiştir.

Hakkı paşa bir sene sekiz ay kadar İstanköy de oturdu ve (1213
Şevvel 4 yani 1799 Mart) da Hanya ve sonra Agriboz ve oraya vusulün-
den pek az sonra 1215 H. 1800 M. senesi içinde Bosna valiliğine tayin
edildi. Ve oraya hareket etti: Hevüz vilâyet merkezi olan (Travnik) e
varmadan, daha yeni pazarda ken 1215 senesi Şevval ayı sonunda
yazılmış olan bir fermanla Hakkı paşanın derhal Rümeliye avdet
eylemesi ve eşkıya tedihine memur edildiği bildiriliyor ve işi gizli tutması
emrolunarak şöyle deniyordu.

*... Karihal sahibal şahanemden şereşgaftei sudur olan hattı hūma-
yunu keramet makrunumla defi ve tenkili eşkıya ve tasfiye ve tathiri tu-
ruk ve Enha emri ehemmine memuriyetin hususına iradei şahanem teal-
luk etmekten naşı işbu emri şerifim sana her ne mahalde vasıl olursa
bu iradei şahanemi ferdi vahide işya etmigerek derhal uhdende olan bos-
na eyaletine zabtı rapı memleket ve enha ve himayet ve sıyaneti fu-
kara ve zaafaya muktedir. mücerry ve mutemet birini yerine kaymakam
nasbū tayin birle sen heman iki üç ve nihayet beş gün zarfında mü-*

[1] Mektum mühimme defteri No. 3 sahife 30

[2] Cevdet paşa merhum (vükela dahi Hakkı paşayı gözden düşürmek için böyle
vesileler aramakta bulunduklarından bemesi Hakkı paşanın vüsarvı ref ile İstanköy cezi-
yesine nefy olunmuştur) diyor C. 6 sahife 292

[3] Bu hususa dair Koşya Ereğlisi kadısından iüüm gelmiştir. (Hakkı paşanın nefi
fermanının üzerindeki şerhden)

[4] Hakkı paşanın nefi ى fermanınnı mühimme defterindeki müsveddesinin üzerin-
deki şerhden (mektum mühimme No. 3 sahife 30) ve (Nuri Halil buy tarihi sahife 294

kemmel daire ve kapun halkile Rumeli tarafına avdet ve yeminü yesâre sapmayarak ve iki konagi bir ederek seyri seri ile doğru Köstendil ve Sofya taraflarına şitap ve sürat ve hala rikâbı hümayunum kaymkaamı düstur vezirim elhaç Abdullah paşa iclaluhu tarafından gönderilen tahri-ratta beyyn olunduğu üzre Bosna dilaverlerinden Emin ve mutemed neferat tedariki muktazi olmağla neferati mezkûrenin vurudlerine bakmayıp veranızdan erıştırilmesini iktiza edenlere tenbih ve tekit ederek birgün evvel ve bir dakika mukaddem havalii merkume vusule dameni dermeyanı gayret ve kangı gün avdet ve nevakta kadar vasil olacağını gereği gibi hesap birle mansab emri şerifim olan tatar ile keyfiyeti deribari şevketkararı mülükâneme tahrir ve inhaye müsarcat eylemen fermanım olmagın memuriyetini havi emri şerifim isdar ve ala cenahittacil (isim yiri açık ile irsal olunmuştur) [1].

Dağlı eşkıyasının kıyasını basdırılmak şöyle dursun bilâkis çok alevlenmişti Pazvant oğlu etraf kazalardan bir haykısını zaptetmiş ve eyice şimarmıştı. Rumeli ayanlarının kuvvet ve nüfuzları ise daha ziyade artmıştı. Bu hal birinci defaki Rumeli vaziyetinde muvaffakiyet gösteren ve fakat ayanların el altından yaptıkları telkin ile azledilen Hakkı paşanın ikinci defa yine buraya tayinini icabettirmiştir.

Hakkı paşanın birinci defadaki ayrılışından sonra eşkıyayı tedibe Belgrad muhafızı Mustafa paşa Palaslı Mehmed paşa tayin ve Edirne Bostancı başısı ile Tokatçıklı Süleymanın beraberce bu işi hal eylemeleri devletce muvafık görülmüştü.

Ayanlar, Palaslı Mehmed paşayı istememişler ve hükümette Tokatçıklı ile Edirne Bostancı başısına bıraktığı eşkıya tedibi işinde bunlar dağılırı bozarak Sofyaya kadar takip eylemişler ve fakat eşkıya Pazvande oğlunun yanına kaçmışlar ve soara tekrar meydana çıkmışlardı.

Bu sırada Mısır sefiri dolayisile orduya gitmek üzere İstanbula gelen Trabzon valisi Tayyar Mahmud paşanın Tokatçıklı ile aralarının iyi olmasına mebni Tayyar paşa eşkıya işine memur edilüp Rumiliye geçirilmiş bizzat Selim III kendisine Tokatçıklı Süleyman ile beraberce hareket etmesini tavsiye eylemişti. Tayyar paşa bir aralık eşkıyaya aman vererek anları iskân eylemek istemiş ve fakat bu işi Tokatçıklı beğenmediğinden araları açılmıştı. Tokatçıklı bu gailenin hiç bir suretle bitmeyüp sıra kendisine gelmesini istemediğinden Tayyar paşanın fikrine muhalif kalmış ve zaten el altından tahrik edilen eşkıyada itaatten yüz çevirmiş olduklarından Tayyar paşanın nüfuzu kırılıp vaziyeti müşkülleşmişti.

Bu tarihlerde Rumeli Valisi bulunan Gürcü Osman paşa Sofyada

[1] Mübînname defteri 215 sahife 2

bulunarak bir hayli Bulgaristan kasabalarını zabteden Pazvand oğlunun elindeki kasabaları istirdat ile uğraştığından ve başındaki asker ise dağlı eşkıyasından daha fena hareket ettiğinden Rumeli vaziyeti pek karışık bir şekil almıştı; işte Hakkı paşa bu vaziyet üzerine ikinci defa Rumeli valiliğine tayin edilmek istenmişti. Yine tam istiklâl ile Rumeli valisi olmuş, ve işin ehemmiyetine mebnî iptida üç ve daha sonra iki sene zam ile beş sene müddetle azledilmeyeceği kendisine fermanın temin edilerek o suretle ele alınmıştı ilk valiliğinde verilmeyen salahiyet bu defa daha ziyade artırılmış ve bütün Rumeli kıtasındaki asker emri altına verildiği gibi serasker unvanında tevcih edidilip hiç sormadan bütün askerın taltif ve te-dipleri kendisine bırakılmıştı.

Hakkı Paşanın bu seraskerlik fermanının başında:

Sen ki Rumeli eyaleti tevcih olunan Elhaç Mahmed Hakkı paşanın : işbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile bil'istiklâl memur kılınıp tarafı hümayunundan sana ruhsatı kâmile verilmekle görevi seni, sende memalû şahanem olan gayret ve hüsnâ hizmeti icraye ve uhdene ihale olunduğu veçhile bervefki matlup ifayi memuriyete sarfı makderet ve gayret eyleyesin. Hak teala tevfiğ ihşan eyleye amin.

İbaresini havi üç beş satırlık hattı hümayun yani padişahın el yazısı ile tavsiyesi vardı.

Hakkı Paşa Yenipazardan avdet ile Sofya ya giderken Rumeli valiliğine tayin edildiğini bildiren ferman ve hattı hümayunu Üsküdden Köstendile hareketi esnasında almıştır. Hakkı Paşa tayin fermanı eline gelinceye kadar birinci fermanında tavsiye edildiği üzere memuriyetini gizli tutmuş [1] ve ancak ferman geldikten sonra ilân eylemiş ve bu hal henüz valilikten azlini bilmeyen Gürcü Osman Paşayı telaşe düşürmüştür.

Fermanında Hakkı Paşanın iktidar sahibi tecrübe edilmiş âkıl, reşit ve ağır başlı olduğu ve bila azil üç sene ohdesinde olmak şartile Rumelinin kendisine tevcih edildiği ve Rumeliye tayin işinin bizzat hükümdar tarafından hatırlandığı beyan edilyordu.

Hakkı Paşanın, Rumeli valiliğine tayinini duyan bosnanın ileri gelenleri hükümete müracaat ile Paşanın Bosnada kalmasını istişham etmişlerdi. Bosnalılar bu müracaatlarında Hakkı Paşanın babası Ahmed Kâmil Paşanın Bosna valiliği zamanında vilâyetlerinde şakavetin tamamen kaldırılarak rahat ettiklerinden bahseylemişler ve oğlununda aynı suretle hareket edeceğinden dolayı ibkasını dilemişlerdi.

(1) Bu ferman sureti aşağıda vesikalar arasında aynı yazıdır. Dolap 1 sandık 15 ve rak no. 13

(2) Mühimme defteri no. 210 sahife 2

Fakat Rumeli gâilesinin aldığı şekil Hakkı Paşanın Rumelide kalmasını icap ettirmişti [1].

Hakkı Paşadan açılan *Bosna* valiliğine bir müddet sonra Bekir Paşa tayin olunup andan sonrada kendisine *Selânik* sancağı verilmiş olan sabık Rumeli valisi Gürcü Osman Paşa getirilmek istemiş isede *Bosna* halkı böyle zalim bir adamı kabul etmeyeceklerini ve gelirse geçitleri kapatarak *Bosnaya* sokmayacaklarını bildirdiklerinden yeni bir gâilenin çıkmasından korkan hükümet, Bekir Paşayı *Bosna* valiliğinde bırakmıştı [2].

Hakkı Paşanın bu defaki salahiyyeti her işe burnunu sokan ve zaten hükümet merkezinden lüzümsüz müdahale ve istizanlarla Rumeli vaziyetini berhad ve müzmin bir hale getiren Selim III in etrafındaki devlet adamları, rakipleri olan Hakkı Paşanın bu fevkalade salahiyyetle işi eline almasını hazmedemiyorlardı.

Hakkı Paşanın geri dönerek Rumeliye gelmesi ve gelişinin sebebi bilinmemesi Rumeli valisi ve eşkiyadan ziyade devletin başına bir derd olan Gürcü Osman Paşanın muhalefet etmesine mani olmak içindi. Gürcü Osman Paşa *Sofyada* bulunuyor Pazvant oğlunun aldığı yerleri istirdat için uğraşıyordu. Hakkı Paşanın *Üskübe* gelip oradan asker topladığını duyan Osman Paşa bu halden korkarak keyfiyeti Hakkı Paşadan sormuş ve Oda *Edirneye* gidince mufassalan yazının cevabını vermiş ve henüz ferman gelmediğinden memuriyetini ilân etmemişti. Bu hal bu çapraşık işler hükümetin ne kadar aciz ve idaresiz bir vaziyette bulunduğunu gösteriyor ve bu şokildeki idarei maslahatlara bilhassa bu devirlerde hemen her vakit ve her meselede musadif ediliyordu.

Hakkı paşanın Rumeli valiliğine tayininden haberi olmayan Gürcü Osman Paşanın kendi eyaleti dahilinde bulunmasından dolayı usul üzere mihmandar olarak kaftancısını göndermiş ve bu suretle hem müsafirperverlik yapmak ve hemde Hakkı Paşanın hakiki vazifesini anlamak istemişti.

Hakkı Paşa Kaftancıyı Köstendile gelinceye kadar yanında alıkoyup oraya gelince serbest bırakmış ve bu sırada ferman gelmiş olduğundan Rumeli valiliğini ilâm eylemişti (21 zilhicce 1215 Mayıs 1801) [3].

Osman Paşa üni olarak olarak azil ve Hakkı Paşanın *Sofya* ya doğru geldiğini duyunca bir taraftan dağılı aşkıyayı tahrik ve kendiside mukabele eylemek için bir çok sekban ve Arnavut kuvvetleri toplamağa başlamıştı.

Osman paşa bu gizli tayinin kendi aleyhine olup öldürüleceğini his

[1] Dolap bir sandık 15 de 39 no. lu hattın melfufu mahzâr.

[2] Dolap I Sandık 26 4 No. lu hattın melfufu.

[3] Dolap sandık I sandık 15 (39 no. libattın melfufu.

ettiğinden Hakkı Paşayı *Sofya'ya* sokmak istemiyor ve annin *Üsküp'te* oturmasını yazıyor, Hakkı Paşa ise buna ağır cevaplar vererek aldığı emir üzerine *Sofya'ya* girmek üzere ilerliyordu.

Bu hallerden korkan *Sofya* ahali si iki tarafın çarpışmasından hasil olacak felâketi takdir ettiklerinden ve bu vaziyetten korkan Osman Paşanın da teşviki müessir olduğundan dolayı hükümete müracaat ile işin önüne geçilmesini istirham etmişlerdi [1].

Hakkı Paşanın bu seferki işi dağılı eşkıyasile beraber eşkıya kadar ve belki daha ziyade zararlı olan Osman Paşa ile mücadele olmuştur [2].

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi *Sofya'ya* girip girmemek meselesinden dolayı Hakkı Paşa, Osman Paşa ile çarpışacak dereceye gelmişti. Osman Paşa yeni Rumeli valisinin vaziyetinden şikâyet yollu 21 zilhicce 1215 tarih ile (1801 Mayıs) hükümete gönderdiği tahriratında, Hakkı Paşanın kendi üzerine gelmek istemesi Rumelide bir hadise meydana getireceğini ve bu halden vesveseye düştüğünü ve Hakkı Paşanın kendisine zahire verilmemesi için kazalara emirler gönderdiğini ve *Sofya'yı* basar ve yakarım dediğini, Hakkı Paşanın (padişahane muamelesini ve bir türlü nefsin kabul eyleyemeyeceği) tavurlarına aldırış etmemesi sırf hükümete karşı itaatinden ileri geldiğini ve yoksa sâyei padişahide Hakkı Paşanın hakkından ve ohdesinden geleceğini ve Hakkı Paşanın *Sofya'ya* gelmiyerek Filibe'ye veya *Edirne'ye* gitmesini istirham eyleyordu (3).

Hakikaten Hakkı Paşanın birdenbire memuriyetini ilân ile *Sofya'ya* doğru gelmesi ve *Selanik* sancağına naklolan Osman Paşaya (Çık) demesi ve ağır yazması Osman Paşayı korkutmuş ve Osman Paşa idam edilmesine ferman çıktığına zahip olarak mukavemete hazırlanmıştı [4].

Osman Paşanın ve *Sofya* ahalesinin hükümet merkezine vuku bulan bu müracaatları üzerine Hakkı Paşanın *Edirne'ye* ve Osman Paşanın *Berkofca* tarallarına gitmeleri emrolunmuştu [5].

Hakkı Paşa kendi hareketinin gönderilen fermana uygun olmasından ve arkadan gelen yeni ferman da temâmen bunun aksi emredildiğinden ve kendisine istiklâl verilip mesuliyeti üzerine almışken Os-

[1] Dolap I, sandık 15 (39 No. İbattın malfufu.

[2] Hakkı Paşanın, Osman Paşadan bahseden kaimelerinin bir kısmı makalenin sonuna konmuştur.

[3] Dolap I, sandık 16.

[4] Osman Paşanın Zilhicce tarihli sarafi aşağıya yazılan tahrirâtı.

[5] Dolap I, sandık 16, sıvrak No. S. 13.

man Paşanın tedibine müsaade edilmediğinden ve Sofya'ya girmesi lâzım gelirken salahiyetine müdahale edilerek Edirne'de ikameti emredildiğinden bahs ile şikâyetle bulunarak hadoma böyle nüfuzu kırılmış olarak iş göremeyeceğini arzylemiş olduğundan kendisine üç sene için verilmiş olan müddet iki sene daha zammiyle beş seneye iblâğ edilmiş ve bu müddet zarfında azledilmeksizin istiklâlî tam ile iş görmesi ve salahiyetine asla müdahale edilmeyeceği kendisine bildirilmiştir [1].

1216 Muharrem tarihile yazılan ve sureti aşağıya vesikalar arasına konulan bu fermanın başındaki hattı hümayunda istiklâlî tam ile vali olduğu ve Rumeli nizamına dair hiç bir hususta padişahın istizane lüzum olmadığı yazılıyor ve fermanın içinde de (Rumelinin nizamı bilistiklâl sanna ikale olunduguna binâen iki sene dahi zam ile beş sene kemakân) ohdesiae verildiği bildiriliyordu.

Hakkı Paşa bir taraftan Osman Paşaya karşı hasmâne vaziyet almış ve diğer taraftan da dağlı aşkıyasından Çenkcioglu, İsaoglu ve bunların en azılıları olan Kara Feyzinin takibi ile uğraşmış ve dağlı serkerdelerinden Sarıoğlunun ve Kara Feyzi ile muhaberetleri olan Hasköy ayanı Raşidin kafalarını kesmiştir [2].

Eğer İstanbuldaki rakiplerile Osman Paşa gâilesi olmasa Hakkı Paşanın dağlı aşkıyasını tenkil edeceği vesikaların tetkikinden anlaşılabilir. Hakkı Paşa bu ikinci Rumeli valiliğinde birincisi kadar şiddet göstermediğini bir tahriratında beyan ediyor ve („ eğer buyurulsaki defai ulada olan hükümetin bu defa olan hükümetinden şiddetlidir, ilhazika böyledir, o zaman hükümetimizde şiddet lâzım idi bu defa mülayemet (ملايمت) biliktizadır ve hikmete tatbik olunmuştur.-) diyor [3].

Halbuki bu seferki şiddeti daha ziyade hükümet ricalinedir. Zaten kendisinin istiklâlini çekemiyenleri hiçe sayarak kendi bildiği gibi icraata başlması ve nüfuzları kırılarak kendisinin salahiyetini istirkap eyleyen devlet ricalinin ayanlar üzerindeki müdahale ve himayetlerini baltalaması sebebiyle Hakkı Paşanın istiklâlinin uzun müddet sürmeyeceği ve kendisine bir darba vurulmak için fırsat kolladığı istidial olunuyordu ve her işe müdahaleye alışmış olan merkezin bu kadar salahiyete tahammülü yoktu.

Hakkı Paşa bir taraftan bu rakiplerinin, icraatını hükümsüz bırakmalarına karşı mücadele ederken diğer taraftan saçağa saran Rumeli vaziyeti korkunç bir şekil alıyordu.

Bu esnada ikinci defa Belgrat hadisesi vukua gelmişti. Belgrat kalesi

[1] Mühimme defteri, No. 215, sahife 9 da 216 muharremi sonunda yazılmış olan ferman ve do'ap. 1, sandık. 15, hattı hümayun No. 39.

[2] Dolap. 1, sandık. 15, evrak No. 29.

[3] Dolap. 1, sandık. 14 evrak, No. 6.

yamakları yani kale muhafız efradı isyan ile muhafız Mustafa Paşayı hapis ve idam eylemişlerdi. Bu suretle ya *Belgrad* da *Vidin* gibi bir muhalif vaziyet alacak ve yahut Pazvantogluna iltihak ile hudut üzerinde çok tehlikeli bir gaile hasil olacaktı. Hakkı Paşa bu *Belgrad İsyanı* nı hükümete arz etmekle beraber icabeden yolları da göstermiş ve fakat müessir olmamıştı.

1216 senesi sonlarında murahhaslıkla *Parise* giden Amedî آمدی Gâlib efendi (Galip Paşa) 25 Zilhicce 1216 tarihile (Nisan 1802) Şimalî *Rumeli* ve *Triseniklioğlu İsmailin* ahvaline dair hükümete gönderdiği bir arızada [1] *Trnava Voyvadası* ve *Ruscuk* ayanı *Treseniklizade İsmail ağanın* dimağı fesadde olduğunu beyan ederken bunun ile *Rumeli valisi Hakkı Paşa* ve *Tepedelenli Ali Paşa* arasında bir ittifak olduğundan bahseyliyor. Ve:

(- merkumun [yani *Trisenikli* sadenin] dimağı fesadde olduğunu söylememem bile malum olan halâtandır. Hatta Hakkı Paşa ile külli muhaberesi olup *Tepedelenli Ali Paşa* ile dahi muhaberesi derkâr olarak ittifaka razıta vermiş olduklarını ve hatta Hakkı Paşanın azline *Triseniklinin* teessül ettiğini alimallah شى şümûda birisi hafiyen tarafı çakeriye söyledi.

Bu takdirce Hakkı Paşanın *Trisenikliye* mümaşatı ve *Tepedelenli Ali Paşayı Edirneye* celbi bir ittifak mukaddemesi olduğu anlaşılıyor. Her ne ise لىللہ اللہ اللہ hamd kuvveti talii hazreti cihandarı ile mühülle mündefi oldu) diyor.

Hakkı Paşanın, *Tepedelenli* ve *Triseniklizade* ile ittifakının aslı varsa bunun ne için olabileceği sualî hatıra gelir. Hakkı Paşanın bu ittifakı gürcü *Osman Paşaya* karşı mıdır, yoksa hasım olduğu devlet ricaline karşı mıdır bilinemaz. Çünkü *Osman Paşa* kadar belki de daha ziyade kendisini istirkap eylemekte olan kethuda *İbrahim Nesim efendi*, *Hacı İbrahim efendi*, valide kethudası *Yusuî Aga* ve saireye karşı amansız düşmandı.

Selim III'ün kendisine teveccühü vardı ve bir de bazı vesikalardan istidlal ettiğime göre padişahın pek ziyade itimat etdiği kapudanıderya *Küçük Hüseyin Paşa*'da kendisini tutuyordu. Ancak bu sayededir ki kuvvetli hasımlarına karşı o mevkiide durabiliyordu.

İşinde muvafak olursa sadarete gelmesi muhakkaktı. Zaten bütün hadisat göz önüne alınacak olursa sadarete namzet olan vezirlerdendi.

Fakat *Selim III* ü sarmış olan devlet adamları کورکuredan bazıları paşanın aleyhinde söylüyerek anı o makama gelmekten uzaklaştırıyorlardı.

[1] *Delap*, I. sandoğ. 16. No. 3.

Hakkı Paşa'nın *Rumeli Valiliğinden* azlinin pek dolambaçlı yoldan gidilerek yapılması ve bunun için hileye baş vurulması hükümet otoritesinin nasıl işlediğini gösteren hem acı ve hem gülünç örneklerdendir.

Mehmed Hakkı Paşa valiliğinin son zamanlarında istediği şeylere karpı müşkülât çıkartılması ve Osman Paşa'nın tedibi hakkındaki tekliflerinin kabul edilmemesi yüzünden kızmış ve sinirlenmişti. Hatta 1216 zikâdesinin 7 tarihile bu vazifeden affile *Mora valiliğini* istiyordu ve..

(... duacılarına *Morayı* inayet buyurun: *Giritde* külli hasta olduğum akabinde *Agriboz* geldi; Nefsi *Agribozda* yirmi dört gün oturdum *Bosna* zuhur eyledi. Civarı (seray) a kadar vardım derhal avdet eyledim. bu meşaki sefer hala o hastalığı külliyan delâ ettirmedî) diyor [1]

Filhakika Hakkı Paşa'nın para, asker ve sair levazimat gibi istediklerinin bir kısmı verilmiyor ve verilemiyordu. Hazineye para yoktu. Bin türlü tedbirlerle tedarik edilen biraz para ihtiyaca yarı yarıya bile kâfi gelmiyordu. Hazinesinin ne kadar dar olduğuna ve müstacel işlere bile beş-yüz kurus bulmakta müşkülât çekildiğine dair Hakkı Paşaya gönderilen bir tahrirat mali vaziyeti açıkca gösteriyordu [2].

Hatta Selim III iç hazinede mevcut birkaç bin kesenin Pazvant oğlu ile *Mısr* seferine sarfedildiğini, ve Vakıflarda ve darphanede para kalmadığını beyaz üzerine yazdığı bir hattı hümayunda alenen beyan etmişti [3]. Hakkı Paşa son zamanda parasızlık yüzünden askere karpı borçlanmıştı, maiyetindeki delil, tüfenkçi ve sekbanların maaşı ve tayinatlarından işlemiş olarak 200 küsur keseye lüzum olduğunu ve bundan başka nefer maaşına aydan aya altı yüz kese verilmesi icabeylediğini ve yas gibi masraflı olan bu kıs içinde yalnız on bin kese akçaya ihtiyaç olduğunu yazmıştı. Malî darlık sebebiyle devletçe bu paranın verilemeyeceği anlaşılmış ve Anadoludan istediği askerin de vaziyet sebebiyle gönderilemi-

[1] Dolap I. saadik 28 de (evrak numarası olmaya; Hakkı Paşa'nın tahriratından)

[2] Dahiliye vesikaları No. 2028, aşağıda yazılıharatî vesikalar arasında gösterilmiştir.

[3] Selim III ü beyaz üzerine hattı hümayunu :

"Benim vezir'im :

Rikâp günü akçe maddesi için hicabendün, sunu bakıyım demiyim Lakin benim mektup akcem olmadığın meşvuret günü cümleğe ilân eyledim.. bunda akçe bin keşevardı. Pazvanoflu, İybu saferde (Mısr seferi) sarfeylülük; vakıflarda ve darphanede bir yerde akçe kalmadı bu defa darphane vermeyesinde şundan bundan her ne varsa darphane nazarı gayret eyleyip iki bin kese tedarik eylesün İki bin keseyi alınız. Meşvure'te söylediğim gibi benden akçe menul olmasın de'jterdar'ar ve sairler bir yere gelüp imkânını bulsunlar ve maslahatı akçeye tetbik idesin, Dolap. I, saadik 12, hat. No. 100)

yeceği tekarrur etmişti[1]. Hakkı Paşa faaliyetine engel olan Gürü Osman Paşa'nın eşkıya ile beraber olmasından ve Pazvantıoğlu ile birleşmesi ihtimalinden bahs ile ya Osman Paşa'nın Anadoluya geçirilmesini veya hud da *Trisenikli* ve *Tokatıklı* ile beraber Osman Paşayı tedip için kendisine müsaade edilmesini yazmış ise de hükümet burada yanaşmamıştı.

Hakkı Paşa, bu işlerin, ve daha bir takım dileklerinin halli için kethudası olan Çelebi Ömer ağayı *İstanbul* göndermişti, halbuki Ömer ağa, paşasının verdiği talimat dairesinde hareket etmiyerek hükümet ricalarını arzularına meyil göstermiş ve Hakkı Paşa'nın mutalaasına muğayir olarak, Gürü Osman üzerine asker sevk edilse iki taraf sekbanlarının birbirleriyle ihtilatına mebni muharebe etmiyceklerini ve bu için mahzurlu olduğunu ve Osman Paşaya, askerine verilmek üzere üç dört yüz kese gönderilirse anın Anadoluya geçebileceğini söylemiş ve (bunları Hakkı Paşadan mezuniyetimden haric olarak mahremâne sadakatim muktezası söyleyorum) demiş ve bu fikirde herkese mülayim gelmiş, Çelebi ağa da bu suretle göze girmişti [2].

Çelebi ağa'nın bu teklifi ilk bakışta işi yatıştırmak için doğru görülür. Fakat Osman Paşa daha evveliden sekban helediyesi olarak bir çok para aldığı halde tayin edildiği yere gitmemişti. [3]

Hükümet Osman Paşa meselesinde çok telaşlı görünüyor ve müdara ile işin önüne geçmek istiyordu. Hakkı Paşa, Osman Paşa'nın güya sekbanların paralarını vermediğim için beni bırakmayorlar diye bir takım bahaneler bularak kendisine verilecek parayı kâli gelmiyeceğini anlamıştı. Hatta kethüda Çelebi Ömer ağaya yazdığı mektubunun

(1) Dolap 1, sandık 14, Evrak 6 (sadrazamın arz taskeresinden, telhis).

(2) Dolap 1 sandık 14

(3) Sadrazam Yusuf Ziya Paşa *Matn* esaretinden avdetiden sonra Rumeli vaziyeti hakkında Tokatıklı Süleyman ağaya yazdığı muhafasal bir tahriratta şöyle diyor: „Ve badet u ödünlerin matlubu ve istekli oldukları Hakkı Paşa Hazretlerince Rumeli valiliği ihssanile bilistiki alıncıya memur kılınup, müşarünleyleh dahil Bosna'dan avdet, Edirne'ye vusul ve emayı rahde Gürü Osman Paşa ile beytelerinde mücahaza zukur ve Osman Paşa dahi ilkeye fitne ve fesat ederek eşkıyayı merhumayı tahrik ve keadisi dahi müşarünleyleyden ahli intikam için civar kazalarında ayınların müsaadenile külliyetli sekban ve Arnavut taifesi tahrip ve bir şey baharatı bagına cenü ve önüne gelen kura ve kasahatı tahrip ederek Edirne'ye doğru azimet ve devleti aliyyeden cürmüne alvını istişham eylediğünden bermuktazayı vaktü hal cürmü alv ve Bosna eyaleti uhdasine tevahl olunup Bosna'yı azimeti latinal olundukça etraf kazalarda ayak sürüyerek manasibine gitmeyüp isharı huşuuet ve sureti isyana iptidar eylediğinden başka müşarünleyleh Hakkı Paşa hazretleri dahi hayfe tabi olup askerine müfese olmedüğünden etraf kazaları ayınlarını ve fukara ve zulayı askeri tahrip ve celbi sul avdasına düşüp...“ dahiliye vesikaları, 832.

bir yerinde (bu Osman Paşa üç bin kese devletten isteyecektir.. Asitâneye yakın varmadan alamıyacağını biliyor) diyordu. Nitekim Hakkı Paşa'nın azlından sonra söylediği gibi olmuştur [1].

Hakkı Paşa uzun uzadıya yazıp çizdikten sonra hükümetin Osman Paşaya karşı sert davranamayacağını ve Osman paşanın işi açığa vurarak eşkıya ile bütün bütün el ele vereceğini ve bu halin neticesi kendisini muvaffakiyetsizliğe düşüreceğini anıyarak kethüdası Çelebi ağa'ya karalama kabilinden olarak yazdığı mektupta şöyle demişti:

Seadetli meveddet mendim Kethüdayı sâdıkm:

Osman Paşa maddesine dair tarafımızdan olan memuriyetini feshetdim. Kal'â andan bir şey söyleme ve sual edenlere dahî paşamız tenbih etmekle o maddede kelam söylemekten meni buyurdular (de). Bizim anlatacağımız nefsaniyete mebnidir. Bizde bu hususa şimden sonra karışmayız, Asitânede güzel rebta veriyorlar, herifin de Asitâneye meramı vardıkta, tamamen ulufesini aldığı vakitlerde bizim Sıdkı, kizbimiz malum olar zınhar karışma ne yaparlarsa yapsunlar. [2].

Yine kethüdasına yazdığı o satırlar arasında:

Vidinden çıkaracaklarımızın tahriratı (Vidinde Pazvanoğlu yanındaki kuvvetlerden bir kısmı para vadile elde edilmişti bu suretle Pazvant oğlunun kuvvetleri azaltılmış olacaktı.) İstanbula gideli iki mah oldu. Muşayakal miri vardır, bunlara akçe verilmeyecek ise yeis cevabını verelim. Senin Asitâneye varmanda bunlar rapita bulmalı idi. Bizim ve sizin alacaklarımız nasıl oldu? Kara Feyzi üzerine tayin ve tertip olunan hala duruyor., Ağrıboz fermanları gelmedi ki çıkaralım. Kaç defadır yazdım, yarın yine Kara Feyzi, Osman peş ittifaki takribile bir hâl çıkar. Niçin çıktı buyurular çıkmamasının tertibi olmalı) sözle-i yazılı idi [3].

Hakkı Paşa'nın azli ve hükümetin ciddiyetsizliği :

Hakkı Paşa son zamanda Osman Paşaya karşı olarak başına topladığı fazla miktarda askerın maaşlarını verememesinden dolayı çok sıkılmış ve asker üzerindeki otoritesi kırılmaya başlamıştı. İstedığı parayı hazine vermiyor fakat askerde bu yokluğu dinlemiyordu. Kendisi Rumeli Valisi olduğu gündendenberi Anadoluda istediği kuvvetler mükerrer tekide rağmen kendisine gönderilmemişti. Bu hususa dair yazdığı tahriratlar aşağıda vesikalar arasındadır.

[1] Nitekim Osman Paşa kıyam halinde başındaki hazarat ile Edirne'ye ve andan askerinin bahjalı bahanesile İstanbul'a doğru gelmekte olduğu haber alınarak vezareti refi راجع edilmiş ve bu defa bütün bütün gemi arıza alıp eşkıya ile birlikte hareket eylediğinden tedibi Yusuf Zîya Paşa tarafından Tokatçıklı Süleyman ağaya havale edilmiştir (Aynı dahiye vesikası).

(2) Dolap I. sındık 14. (elli üç No. lu hattı hümayunun meclufu vesika).

(3) > > > > > > >

Hakkı Paşa kethüdası Filibeli Çelebi Ömer Ağa'nın *İstanbul*a gelip sadırâzam kaymakamı ve diğer devlet adamlarile temas ederek *Rumeli* hakkında izahat vermesi ve şahsî olarak mütalaa-sını söylemesi üzerine Hakkı Paşadan çekinen hükümet, bu vesile ile anın vazifesine nihayet vermediği ve Çelebi Ağayı Vezirlikle *Rumeli* Valiliğine getirmeyi muvafık gördü. *Filibeli* Ömer Ağa'nın, *Edirne* ve *Filibe* havalisinde tanınmış olması ve *Rumeli* hanedanından bulunması, kendisinden kaza âyanlarının ve halkın emin olmaları anın tayininde âmil ve müessir olmuştu fakat Hakkı Paşa'ya azlini nasıl tebliğ etmeli? Açıktan söylenirse bir muhalif harekette bulunması işi belki de çıkmaza sürüklerdi. Bunun için hükümetçe bir takım aldatıcı, hileli yollardan gidilmeğe lüzüm görüldü. Görülüyor ki azil için Osman Paşaya karşı oynanan oyun başka bir perde olarak Hakkı Paşaya tatbik ediliyordu.

Bu sırada *Belgrad* yamakları isyanı vardı: *Belgrad*da bulunan Yeniçeri Zabiti Turnacıbaşı Halil ve *Belgrad* Kadısı Numan Paşazade Sadullah Mollâ Beyin *Belgrad* muhalızı Vezir Mustafa Paşa aleyhine tertip ettikleri isyan neticesinde Yamaklar kaleyi zapt ve Mustafa Paşayı elde edip maiyetinde bulunan bazı adamlarını öldürmüşler ve orada istedikleri gibi harekete başlamışlardı.

Hükümet *Belgrad*ın da *Vidin* gibi İena bir vaziyete düşmemesi ve Pazvantoglularla Yamakların birleşmemesi için yumuşak hareket etmeğe lüzüm görmüştü. Hükümet Hakkı Paşanın işten şüphe etmemesi için kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın vezirlikle *Belgrad* muhalızlığına tayin edilmesine Hakkı Paşanın muvafakatini istiyor. Eğer Hakkı Paşa muvafakat edecek olursa Ömer Paşa hemen *Edirne*ye hareket edip güya Hakkı Paşadan direktif alacak ve fakat hakikatte *Edirne*ye girer girmez bir emri vakile Hakkı Paşa azil oluyacaktı.

Hakkı Paşayı daha ziyade kandırmak ve hiç şüphe ettirmemek üzere kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın paşasına mektup yazması ve anı aldatması tekrur etmişti.

Ömer Ağa bu mektubunda (Aman beni kurtarın; Ben vezaret istemem daha evveleri bile siz teklif ettiğiniz halde istememiştim) diye yalvaracaktı [1].

Bu şekilde devlet ricalinden pek azı arasında kararlaştırılıp Padişahın da muvafakati alınmış ve hattâ keyfiyet Hakkı paşanın hâmisî olup o sırada hasta bulunan Kaptanı Derya Kâçuk Hüseyin Paşadan bile gizli tutulmuş ve Hakkı Paşayı seven Kaptan Paşa bile işgal edilmişti.

Hakkı Paşanın azline dair fotoğraflarını eserin sonuna koyduğum iki arz tezkeresinin [yani sadırâzam kaymakamının hükümdara takdim ettiği telhisin] ve Hakkı Paşadan, kethüdası Çelebi Ömer Ağa'nın vezâretine

[1] Biraz aşağıda sureti yazılan ikinci telhisteki mütalaya bakın.

dair yapılan istizaza verdiği cevabın suretlerini aynen buraya koyarak bu komedinin nasıl oynandığını vesika ile gösteriyorum.

Şadırvâram kaymakamı tarafından hükümdara takdim edilen birinci arz tezkeresi (telhis) :

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velinnimetim efendim. Pâdişahım.

Elhaletü hazihî ^{الذات} Hakkı Paşanın def'i ^{دفع} zımında tertip olunan usul fakat malum ^{المعلوم} olan çent nefer kulları beyninde deveran idüp harice tecavüz etmemesi lazımei vikayeî maslahattan olduğuna binaen erbâbı şuradan bu maddeye vakıf olmayanlara dahi kat'a sarrişte verilmeyüp yalnız zahirisini yani Ömer Paşanın alenen tayin olunduğu Belgrad memuriyetini bilmelerle dünki gün çakerleri sualî hatır zımında Kapitan Paşa bendelerine varup bilcümle tashihî mizaç etmiş bulduğumdan müşarünileyh Ömer Paşanın vezvetei sohbeti dermeyen olunduktan Belgradın ihtilâlî tezâgüdde olduğundan hali üzere terk olursa muzır olacağı cihetten bu maddenin uhdesinden gelir birine ihalesi lazım olduğuna dair geçen gün huzurı lamiannurî şahânelerinde iradei seniyyeleri buyrulup, Ömer Paşa Filibe hanedanından ve oltarafta nâfuzı olması hasevile Belgrad maslahatında istihdama çeşban asker tedarik edeceği ve Hakkı Paşanın kethüdası bulunduğundan ve müşarünileyh elyevm serasker olduğundan Ömer Paşayı sairî gibi tutmayup kendine taalluku cihet'le iâne ve idkar eyleyeceği ve bunlardan başka Hakkı Paşa elyevm Edirne'de olduğundan Ömer Paşayı ileri saobi memuriyete çıkardıkta kelâmî teyyin ile Bosna vâlisi Osman paşayı dahi ol havaaliden def'e medar olacağı ve Hakkı Paşa yanında dahi vezaret cihetile nâfuzı evvelkinden daha ziyade olacağına mebnî Osman Paşayı telife dair vesagayı Hakkı Paşaya tefhîm edebileceği mülâhazalarile hemen vezaretle Belgrad muhafızlığının Ömer Paşaya tevcih ve bir gün evvel ihraç ve tesyiri emri hümâyûn buyrulmuş olduğundan tevcih olduğu canibi çakeriden beyan olanup Kaputani müşarünileyh dahi tasvip etmekle, bundan sonra Ömer Paşanın Rumeli memuriyeti zâhire çıktıkta bu suret dahi sonradan irade buyrulmuş idüğü Kapitan müşarünileyhe iktizasına göre vaktinde söylenmek mutalaa olunduğu muhatı âlemşümuli mülükâneleri buyruğunda emir ve ferman şevketlü, kerâmetlü mehâbetlü kudretlü velinnimetim Pâdişahım hazretlerindedir [1].

Bu telhisin üstüne Padişah el yazısıyla şu sözleri yazmıştır.

Kaymakam paşa :

Güzel, lâkin nekadur ketmolunsa karine ile halk harice çıkarır : Bu Rumeli maslahatı böyle nasıl olacak : Fâilâ zihinlerde bir karar verile-

[1] Dolap, 1, sandık 26, hattı hümâyûn, No. 1.

medi böyle müzebzeb ve müşevveş, günbegün teaffün eyleyor; niçün ittifaq olunamıyor? nizamı şöyle dursun dahi bir güzel rey olunamadı; dur bakalım ile iş olmaz; elbette bir karar verilüp mütevekkilen alallah esbabına teşebbüs olunsun, demiştir.

Yukarıda söylediğimiz gibi Hakkı paşayı gafil avlamak için Ömer paşanın vezaretle Belgrada tayinine muvafakat eylemesi sadrazam kaymakamı tarafından Hakkı paşaya yazılmıştı. Hakkı paşa, tahrirati okur okumaz derhal meselenin iç yüzünü ve kendisinin valilikten uzaklaştırılması istenildiğini anlamış ve tahriratında buna işaretle sert ve açık cevap vermekle beraber Tepedeleuli Ali paşazade Muhtar ve Palaslı Mehmed paşazade Veli paşaları yanına çağırıp onlarla görüşüp Ömer Paşa gelecek olursa aleyhine hareket etmeği teklif etmiş ve Muhtar paşa da vezirlikle gelirse ona muhalefet padişaha muhalefettir diye muvafakat etmemiş ve fakat Hakkı paşanın tasavvurundan hükümeti haberdar eylemiştir.

Hakkı paşanın, sadrazam kaymakamına verdiği cevap şynen şöyle olup keşdisinin el yazısıdır :

Benim devletlü saadetlü iffetlü refetlü daderi cemilüşşiyemim sultanım hazretleri :

Bu defa lutfen ve inayeten malısus tatorlori kullarile firistade buyrulan iki kıta koimei alileri residei desti tazim ve mefahim ve müeddası karini izanı senakârı olmuştur: Her halde cenabı bori efendimi ve bu abdiacizi ve sair memurini muvaffak eylige âmin binürü seyyidülmürselin.

Ketküdam kullarının vezaretle Belgrad'a memuriyeti bilitti'ak tasvib ve bairi tasvib olan esbab ve betahsis Nemçelü'nun elçisinin resmen olan ifadeleri derç ve tastir buyrulmuş. Filhakika devleti aliyyenin mülkünün içinde zahir eden âteşi fesâdın itfasi için eyledikleri tedbir akabinde fesada kuvvet verecek nice nice sui tevbir ile memleketi bu hale reside eylediğini elçi mesfurun etrafıca malumu olmak gerektir; ve Belgradda olan fitnenin zahirundan şu vakte gelince devleti aliyyenin eylediği tedabir tabiatı maslahata mugayir ve mukavvii fesad ve fitne olduğu güneş gibi meydanda olduğu ve devletin bu muamelesine göre fesadı Belgrad dahi cesim olacağı mesfurun meczumuna mebni taktır takdimine mecbur olmuştur. Hini zahirunda yolile tedbir olursa velev muvaffak olunmasa dahi dürüst rev düşman insaf eder.

Belgrad eşkiyalarında elli keseye malik adam yok; banlara müdara etmek bir kaç pasponoğlu yetiştirmektir; dört mah akdem tabiatı maslahatı Belgrad, şey'i cüz'idir; beher hal morava köprüsüne külliyyetli asker ile biri memur olup Vidin ile Belgrad'ın arası katı طع ve Nemçe

tarafından dahi zahireleri kesilüp *Sırp* riayasına *Belgrad*ınin aleyhine ruhsat verilüp ve *Bosna* palangalarından gedleri kat olunup ve *Izvoarnik* mutasarrıfı sedübeninde ihtimamından ibaret bir maddedir; *Morava* taraflarını hafız [Niş mütesellimi hofız *Mustafa* oğa] iane ile rabıta kabul eder maddedir.

Kethüdamın itibarı *Asitane*'de mecalisi kibarâ duhulü takribile bir itibardır; Öyle oyan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler behey efendim? *Zihneli Hasan pa* a esirlikten çıktıkta eşkıya üzerine memuriyetine dair olan meclisi meşveretlerin cümlesinde beraber idim; aklı yetişenler, teşehhub edenlerin mekri havfelerinden sükût eylediler; aklı yetişmeyenler belî *Rumeli hanedanının* azamıdır, fesadı bilir, refî fesadı bilir diğerek ibkayı vezaretîyle eşkıyaya memur eylediler; *Rumeli ağavatından* kim hazım eyledi; ve vaktinde kimler sadakat eyledi ve kim *Kendüsünü* vezir yerine kodu; velhasıl kendisi haîn değıl iken muslahatı fesad ne sureti buldu?

İşte Fliboden gelen mahazar ve ilâmda *Osman paşanın*, mademki hayattayım *Flibeye* girmeye muhtacım demesi ve eylediği hasarat ve bekirlili askerisi olduğunu ve *Kara Feyziye* on bir adet cephane arabası verdiğini anlatarsınız; *Ağrıboz* talisi *Kara Feyzi* üzerine varmak üzere iken *Fliboden* paşayı mumaileyhe, *رأى* *رأى* ruhu resal hakkı için aman *kara Feyzi* üzerine gitme, *Flibeye* indada gel diye yazmışlar; tarofî senaverlerinden ne tarafa varayım âyâ istizan eder, *Cevab* itasında mütehayyirim.

Behey efendim; ben bu kâfir herifi [*Osman Paşayı*] yaza yaza anlatamadım; *Mazhar* olduğu muamele ile devlet kendi hakkında aleyhine sayediyar; *Hala* cümlelerin itikadı, bu adam *Bosnaya* gider; Bu itikat bilmem nasıl olacak; *Bosnaya* gider ise *Süfyan Ağa* götürür gayrı bilmem *Bosnaya* irsal olunacak ise behe: hal vakit geçirmeyüp tarikile irsal buyurun, gitmeyecek ise niçin torikine bakılmıyor? Böyle böyle eşkıyaya ve kendisine *Rumeliyi* *پوزده* ni ettirmeli? *Allimallahü* teula sonra peşiman olunur, lakin çe faide.

Kethüdamızın vezaret istisvabı kaimesine baktıkça beni her şeyden bu mızacı devlet meyus edecektir; Böyles sui tedbirlerle bir taraftan tekşiri fesat niçin o'sun? Bunu her kim sevk etmiş ise bir nevi maslahatı mahsusası içindir; *Maozullahü* tealâ o maddeden azlimize dair tekevvün edecek aracıftan tekevvün edecek mahzurlar ile bu mevşimi sayfda telef mi olsun? Yok eğer filhakika bu unuru cesime kendisine ihale buyrulacak ise ne güzel! *Mahlisinize* göre hiç mani yoktur emir ve irade velinimetindir. *Abdi rıza* cuy birbendeyim; lakin neler olur sonra malum olur ve olacakları benim taraftandan zan buyurmayın. Biz velinimet

bendesiyiz. Behey efendim; öyle adamı kim adam yerine kor? şimdikedek başa gelenleri devleti aliyye niçün zühul ediyor? Muhlisiniz kalacak isem asitanede onun böyle henganıda vezaretine bir veçhile razı olmam; Velinimetimin mübarek başı için vezaret ile gelse Edirneye komam ve fena olur.

İnâyetlû efendim; hayrhahâni devleti aliyye ile şu Rumeli nizamı Osman Paşa fesadile ne sûreti kesbeyledi? ve Bosna tarafına irsal edemezseniz dahi neler olacaktır. Bunu Allah ve rasul için içice fikir buyurup muktezası ne makule tertibe muhtaç ise mülk, devlete lâzım ise buna bakılsın; muhlisleri Rumeliye geledi devletin kaç maddede sui tedbirinden bu hal kesbolunda? İtimat buyrulmazsa birer birer tahrir edeyim ve delail ile isbat edeyim. Niye ahvâli âleme dikkat olunmayor? Alimallahüteâlâ bu tavar ile fena oluyor.

Kethâdam kulları yanımızda iken bir veçhile sadakat eylediğinden bunu derisaadete şu veçhile irsal eyledim ki Osman Paşanın Anadoluya murur etmiye eği meczumumdur, Devleti aliyye ve veligünnimetim efendim aman, elaman tağlit olmasın, böyle cezım buyursunlar, iktizâ ve çaresine bakmağı farz gibi bilsinler, saniyen sekban bedeliyeleri ağırlaşmaktadır. Ve Osman Paşa sebebile bu kış yaz gibi masraf oluyor; ezcümle şu Filibeyi Osman Paşa keydinden muhafaza için Paşalı Binbaşı Kır Aliği ve Hacıoğu ve Söğütcüklüyü ve Salihî ve Ahiçelebili Hasanı ve küçük Salih bunları cümlesi senin ibramına mebni alınap yanımıza getirtmeyüp Filibeğe memursun deyu bu binbaşılara buyrulduklar isdarile memur eyledik, var bunları ifade eyle, bedeliye ile idare olunamaz, Külliyyetli aralık aralık akçeğe muhtaçdır, teraküm ederse devlete ve bize sıklet olur deyu ifade için memur etmiş idik; henüz bu vakte kadar Âsitanede ikametî mugayırı rızayı fakironemiz olmağı bir gün akdem kemafissabık istikamet üzere hizmetimizde bulunması için adesine himmetleri mütemennâğı sadıkane-mizdir efendim [1].

Sadrîmâzam Kaymakamı Hakkı Paşadan bu ağır cevabı alınca keyfiyeti Padişaha bildirmiş ve fakat bu telbisin kenarına Padişah hiç bir mütalea yazmamıştır.

Gene Hakkı Paşanın azline dair olan oyunun ikinci kısmına dair diğerk arz tezkeresi yani telhis sureti :

Padişahım

Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû Velinimetim Efendim Bundan akdemce karargir olan müzakere muktezası üzere Ömer paşa vezareti maddesinde Hakkı paşayı tağlit için tarafı çakeriden ya-

[1] Delip I. sandık 26, evrak numarası 13.

zılan kaime de Belgrad maddesi gittüke muzır olduğundan ve Hasan Paşanın göreceği iş olmadığundan bir makte dir kimsenin memuriyeti irade buyrulup siz Serasker olduğunuzdan Belgrad maslahatının dahi rey ve ianetinizle görölmesi mülahazası ve her halde emir ve reginizle hareket edeceği ve size dahi mucibi şan ve nüfuz olacağı mütalaası ile Âsitanede olan Kethüdanız Çelebi Ağanın vezaretle Belgrada tayini ve tarafınızdan asker ve cihati saire ile ikdar ve tedabiri lâzime tefhim olarak marifettiniz ile şa Belgrad gâilesinin def'i hususuna emri hümayunu şâhane sânuh etmekle mumaileyh tereddüt ve feryat etmiş ise dahi dinlenmeyüp vezaret ile Belgrad muhafızlığı tevcih olunmak üzere dir deyu tahrir ve diğer bir kaime mahsusada dahi. Nemçe Elçisi tahrir verüp hududumuzda Belgrad ihtilali bize muzır oluyor; bunun def'i esbabı ne ise bir an akdem tedbirine bakmanız lâzımdır deyu devleti tarafından inha etmekle Nemçeliye dahi cevap verilmek üzere tez elden böyle bir tedbir icabetmiştir deyu mahremâne tahrir olunduğundan başka işbu kaime çakeriden evvelce Ömer paşa dahi kendi tarafından Hakkı paşaya tahrirat çıkarup (bana vezaretle Belgradı teklif ediyorlar, siz mukaddem kaç defa hakkımda vezaret istidasına niyet eylediğinizde hezar rica ve niyaz ile defetmişken şimdi hafı tahrirmi ettiniz ki bu suret zuhur etti? Feryat ediyorum dinlemiyorlar, ben sizin kendi bendeniz iken bu nasıl şeydir? Alil ve ihtiyarım ne vechile hareket edebilirim) deyu biraz mugalata yazup bir kaç gün sonra tereddüt ve feryadı ısga olunmamak suretile vezaret hilati ilbas olunmuştı.

Bu defa Hakkı paşadan cevabname gelüp meşhamunda Ömer paşanın işbu memuriyetini men ve vezaretle Edirne tarafına vardıkta koymıyacağına dair ve sair bazı mukaddemat terkim etmiş almagla derhal taraft çakeriden hayırhahâne ve mahremâne olarak cevap yazılıp Ömer paşa iradeikatıyye ye mebnî vezaretle Belgrada memur oldu ve işbu memuriyetinin esbabı tafsilen size yazıldı, şimdi edirneye koymam demeniz size yokıymaz; müşarünileyh Belgrad maslahatını ancak sizin ianetinizle görmek üzere memuriyetli irade olunmuşken bu babda muhalefet iradei hümayuna mugayirdir, Ömer Paşa sizin yerinize memur olur kabîlinden değil ki âher mülahazaya zahib olasız; sizin dereceniz başkadır ve Rameli nizamı sizden matlupdur, Ömer paşa vardıkta kenduye vücuha ianet birle Belgrad maddesini rüyet ettirin size dahi şandır yollu temini mucib vafir zemin terkim ve ihraç kılındığından gayri Hakkı Paşanın cevabnamesi ve yazılan cevap sureti Ömer paşaya irsal olundukta; Benim Edirnededen adamım geldi Hakkı Paşaya tahrirat vardı gibi Muhtar paşa ve Palaslızade Veli Paşayı çağrup bizim maddemizi açmış ve vezaretle vardığımda aleyhime kendisile ittihatlarını rica etmiş; Muhtar

paşa dahi bu suret olamaz, zira vezaretle gelirse padişah veziri olup ana muhalefet padişaha muhalefettir, biz cesaret edemeyiz. Bundan başka mukaddem sefer avdetinde pederim [yani Tepedelenli Ali paşa] Çelebi Ağanın hanesinde misafir olup besa besu etmişti, hilâfına hareket edemeyiz deyu cevap verdikten sonra İstanbula tahrirat çıkarmış; bunlar [yani Hakkı paşanın yazdıkları] magalata ve ihafe nevindendir hiç vesvese buyrulmasın, biz birbirimizi biliyoruz, daireli ve askeri gu-lamlarına varınca tarafımdan ledelmütalebe gelirler, ben doğru Edirneye giderim, koymamak suretine hakikaten teşebbüs ederse Edirne civarında bir çiftlikte oturur cümlesini celbelerim; eğer eşkıyadan ilera üzerime taslit eder mülahaza buyrulursa anın sözü geçeceği eşkıya Mekri tarafındadır, bırakıp gelmezler; benim şimdi üç dört yüz dairem halkı oldu, Silivriye dahi gelecek vardır. Hofşaya varıncayadek bimensihiteâlâ dairem bir, iki bin olur; Eğer Hakkı paşa ilera asker gönderir deyu vesvese olunursa anlar geldikte bize mülhak olur ve eğer ihtiyaten Lovend çiftliği süvarilerinden yüz elli miktarı terfik olunursa Bergoston iade ederim, ancak mahzuru varsa istemem ve ben gittikten sonra Hakkı paşanın ne güne tahrirati gelir ve nasıl cevap yazılırsa birer suretleri bana irsal buyrulsun, bimensihiteâlâ bu maddede vesvese olmaz deyu telaşsız cevap göndermekle Hakkı paşanın tevehhusundan ihtirazen Lovend çiftliği neferati tecviz olanmayıp kendisi tedarikli gitmesi tenbih ve dünkü gün ihroş olunduğu malûmı hümayunları buyruldukte ferman Şevkettü, Kerâmetlü, Mehâbettü, Kudretlü, Velînimetim Efendim Padişahım Hazretlerininindir [1].

•••

İbtida üç ve daha sonra iki sene zam ile beş yıl azlodılmemek şartile güya tam istiklâl ile Rumeliye vali ve sarasker tayin edilen Mehmed Hakkı paşa, tayininden on, onbir ay sonra azil, nefi ve malı müsadere edilmiş ve hatta bir entari ile Menfasına gönderilmişti[2]. Ömer paşa, hakkında şiddetli yazmamış ve anı Edirneye koymamak için maiyetindeki ku-

[1] Dulap 1, sandık 26, beş numaralı hattı hümayunun malfufu

[2] Mahmud II devrinde hükümete gönderdiği tahrirattan t Hakkı paşanın bütün mal ve eşyasını zabtı emir olunup paşanın İstanbuldaki sarraflardan Kaloşoğlu Antuvan da bir çok parası olduğu ve Rume iden kendisine bir çok nakid gönderildiği ihbar olunarak sarraf edaptırılmış. Sarraf, Hakkı paşanın beledi parası yok, benim onda (22214) kuruş alacağım var demiş; bundan başka Hakkı paşanın kızı Sare Hanımın Çeyizi olarak Hanan-paşa hanındaki edada eşya bulunduğunu söylemiştir. Tayin edilen memurlar vasıtasile Hasan paşa hanındaki eşyanın defteri yapılmıştır. Bu eşya arazında Hakkı paşanın zevcelele vefat eden Muhiddin Üsey ismindeki oğluna ait dörbün ve sair bir iki parça eşya vardır. sene 1216, Zâkade 17. (Dahiliye vesikâlar, No. 12371)

mandanlarla görüşmemiş olsa belki de müsadere den kurtulurdu, padişah ve sedaret kaymakamının ve devlet ricalinin azil için müracaat ettikleri yol hükümetin açını ve otoritenin zaafını gösteren canlı bir misaldir: böyle ciddiyet ve dürüstlükten arı bir idareye karşı devlet adamlarının Âyan ve derebeylerin ne derece bağı olabilecekleri ve hükümete nasıl itimat edebilecekleri kolayca anlaşılır.

Mehmed Hakkı paşanın yerine Rumeli valisi tayin edilen sabık kethüdası Çelebi Ömer paşa, İstanbul'dan hareket ile Tekirdağ'a gidüp Hakkı paşanın kendisini Edirneye sokmayacağını duyduğundan Hakkı paşa hakkındaki iradeyi gizlice paşanın maiyetinde bulunan Muh'tar paşaya göndermiş ve oda işi, Hakkı paşaya anlatmış ve naçar kalan Hakkı paşa kendisine ikametgâh tayin edilen Sakıza gitmek üzere Edirne'den ayrılmıştır.

Hakkı paşanın maiyetindeki asker işlemiş aylıklarını isteyerek kıyam ve paşanın mallarını yağma etmişler ve şebre ateş vererek muharebeye kıyam etmişler ve hatta o sırada Edirneye gelen Ömer paşanın oğlunu da rehin alarak kasaba haricine çekilmişlerdi.

Hakkı paşanın azil ve nefyine dair olan ferman sureti:

Sabık Rumeli valisi olup bu defa vezareti ref'ile Sakız cezaresinde müteakiden ikamete memur kılınan Mehmed Hakkı paşa damet meâlîyehûya ve Sakız naibi'ne vedergâhı muallam gedüklülerinden paşayı mumalleyhî menfasına işsâle mübaşir tayin kılınan [isim yeri açık] دامعده mecdühaya hüküm

Sen ki Paşayı mumalleyhsin geçen sene Rumeli valisi nasbolunmandan maksut eşkiyağı malumenin bir an akdem defî gaillestle cenabı hilâfetmaebına vedini hazretî halikul'beraya olan ودمعده حضرت حاتق البراء اولان sâkkânı bilâdin istihsali esbabi emn ve asayışı olup tarafına emval ruhsatı kâmile ve müsaadat ta'mmei şahnem erzani kılınmışken sen maslahatı memurenî bırakup memuriyetinden hariç hususat ile iştiğal ederek eşkiya gaillesi sui tedbirinle [acaba kimin sui tedbiri] gündengüne mütekessir $\mathcal{K}$ ve alelhusus ehali memalik tecriminden mâteneffir oldukları bu defa nezdî hümayununda vazih vebâhir olmaktan naşî mücerred seni tedib ve emsal ve ahlâfını terbiye ve terhib için karîhai malûkânemden olarak rütbei vezaretin ref'ile Sakız cezaresine nafi ve iclâ olanman hususona iradei behiygei hüsrevânem müteallik ve olbâta hattı hümayunum sadır olduğundan gayri bileümle emvalinin canbî miriden zabtı zımnında başka ve maiyetinde olan cümle mirmiran ve serger degân ve rüesoyî askeriyge ve mecmuu sekban ve neferatı salreyi senin yerine Rumeli valisi nasbo'unan düstur vezirim Seyit Ömer paşa [1] kendü maiyetine alup istihdam ve işlemiş ve işleyecek şehriyei

[1] Buna Fiihelli Ömer Paşa, Çelebi Ömer Paşa da denilmektedir.

askeriyeyi ita ve tanzime ihtimam eylemek üzere başka evamiri aliyem tastir olunmagla vusuli emri şerifimde sen bilâ tevakkuf Edirnedan kalkup savbı memuren olan Sakız ceziresine azimete müsareat ve mütekaiden ol tarafta karar ve ikamet eylemen fermanım olmağın işbu emri şerifim istar ve mübaşiri mumaileyh ile irsal olunmuştur. İmdi keyfiyet malumun olduktaki bir an evvel tevakkuf ve teahhuru tevviz etmeyerek bilâ tevakkuf olduğun mahalden hareket ve tayin olunan mübaşiri mumaileyh ile acalen savbı memuren olan Sakız tarafına azimet ve bir mahalde tevakkuf etmeksizin cezirei mezkûreye vusule şıtab ve müsareat birle anda ikamet ve devamı eyyamı ömür ve devletim deavâtına muvazabet ve :

Sen ki mübaşiri mumaileyhsin serian Asitaneden hareket birle işbu emri şerifimi Paşayı mumaileyhe götürüb vusulün ünunda bila tevakkuf olduğun mahalden kaldırıp bir an evvel menfası olan Cezirei merkumeğe isal ve ikamete dikkat ve hilafı tenbih edna و تأخیردن اوکو tehirden mücanebet ve :

Sen ki Nâibi mumaileyhsin, sen dahi paşayı mumaileyhin Sakıza vürudunda bir münasib mahal tedarikile mütekaiden anda ikamet ettirüb vusulünü deribarı şevketkararıma ilam ve iş'ara mübaderet eylemeniz babında[1]
Fi sene evaili za [zilkade] 1216

Bu ferman suretinin üstünde derkenar olarak :

İşbu emri ali ledelvusul paşayı mumaileyh devamı ömür ve devleti padişahiye ve teyidi eyyamı saltanatı hazretü şehinşahi deavâtına muvazabet edeceğüni nâlık Sakız naibinden varit olan ilam mazmunu babında şerh verildi. 15 za sene 216

İbatesı ve anın altında da (paşayı mumaileyhin memuru ikamet İzmir tahvil olanmağla tekrar emri şerif yazılmıştır. Evasıtı ra [rebiatevvel] sene [1218] derkenarı vardır.

Hakkı paşanın sürgün yeri olan Sakıza geldiğini bildiren Sakız kadısının 1216 Zilkade 27 tarihli [1802 Nisan iptidası] ilamı :

Deri devlet mekine arzı daü kemine budur ki :

Sâbika Rumeli valisi devletli Mehmed Hakkı paşa hazretlerinin bu defa vezaretleri refile Sakız ceziresinde mütekaiden ikamet olunmaları babında şeref bahşı sudur eden fermanı celilüşşan, hususı mezbura mübaşir tayin buyurulan dergâhı mualla gediklilerinden fahrülayan Mehmed Şakir ağa kulları mübaşeretile cezirei Sakız mahkemesine ledelöürat imtisalen bilemritâli بالمعالي و الاموال paşayı müşarünileyh hazretleri cezirei mezbarede mütekaiden meks ve ikamet ve devamı ömrü devleti padişahi ve teyidi eyyamı saltanatı şehinşahi deavâtına muvazabet ve iştiğal ve ol vechile mübaşiri mumaileyh

[1] Mektum mühimme defteri, 4 sahife, 39.

bevdeleri itmamı hizmeti memuresile avd وود ve ricat eylediği olki vakiulhal dir bilittimas payei seriri alaya orz ve ilam olundu; baki emir hazretimen lehülemrindir. حرر في اليوم السابع والثمانين من ذي القعدة الألفية سنة ١٠٤٠ عشر وأربعين والف
المبدل العالی الدولة العالیة النایة قاضی زاده محمد طاهر المولحانة محرز ١٠ سائر المحروسه ١

Seyit Ömer paşanın Rumeli valiliğine ve Hakkı paşanın Sakıza nefyi-ne dair ferman ve hattı hümayun :

İzbu emrim mucelince Hakkı Paşanın kat'a eylendirilmeyerek tekaüden اعداً Sakız tarafına bir an aktem bila tereddüt irsalı matlubu Hümayunumdır.

Bu defa bilistiklâl Rumeli eyaleti tevcih olunan Vezirim Seyyid Ömer Paşa icalehüye hüküm.

Selefin Hakkı Paşanın mücerret memur olduğu eşkiya guilesini ibadullah üzerinden serian def etmek üzere istiklâlî tamme ve enva'ı müsaadatsı seniyyeme mazhar olmuşken maslahatı memuresini bırakup hilofı rıza günağun harekâta cesaretl kendisini tedib ve emsalini terhibi müstelzim olmaktan naşi bu defa karihal sabihal mülâkânemden şerefyestel sudur olan hattı Hümayunu übbet makrum mucelince Rameli Valiliğinden azil ve vezareti ref ile islahı nefis için Sakız ceziresine nefi ve iclası hususuna iradei seniyyem müteallik olup yerine sen hattı şerifi zevket redifimle bilistiklâl Rameli valiliğine memur kılındığına binaen mumaileyh Hakkı Paşanın acaleten Edirnedan hareket ve menfası olan Sakıza varup mütekaiden ikamete müsaravat eylemesi için kendüye hitaben başka ve mumaileyh Hakkı Paşanın maiyetinde olan bilcümle mirmiran ve rüesa ve sergendeğân ve askerîn, senin maiyetine alınıb istihdam olunmaları için kendikere hitaben başka başka evamiri sâbikam isdar olunmağla mumaileyh Hakkı Paşanın menfasına azimeti için kendüye olan salifüzzikîr fermanı aliyanda varit olduğu üzere irae ve itası ile bir saat eglenmeksizin acaleten ve müsaraten Edirnedan kalıdırup miktarı kifaye etbaile bir an evvel menfasına irsalı emrine mübaderet eylemen fermanım almağın balası hattı hümayunumla müvevvehan izbu emri serifim istar ve [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur; imdi mumaileyh Hakkı Paşanın azil ve nefyi ve yerine serin memuriyetine mebnî kendisinin biran akdem Edirnedan kalkup menfasına gitmesi matlubı hümayunum idüği malumun oldukta marelbeyan emri celilüşşanım mucelince derhal bila teallül Edirnedan hareket ve 'akıza azimet eylemesini ve iridi üzür ve illet ile inrarı vakit daiyesinde olursa vahim olacağını kendüye tefhime dikkat ve tarafından tekit ederek

[1] Dahiliye vesikalası 2024 (bu ilanı gönderen Kadınsade Tahir Efendi, Yeniçeri Ocağın kaldırılmasına itiva veren meşhur teşbihülislamdır).

*bir saat eglendirilmeksizin heman miktarı kifaye tevabü ile Edirnedan ih-
raç ve serian menfasına gitmek üzere irsallne müsaraat ve hilafı rızayı
hümayunum tehir ve terahiden mücanebet eylemen babında. Fi evaili za
[ذی القعدة] sene 1216 [1]*

Şu kayıtlara göre Hakkı paşa 1215 Zilkade 25 de [1802] Sakıza varmış ve 1218 senesi rebiülevveline kadar [1803 Temmuz] orada kalarak ahali ve havasile ülfet edememesinden dolayı menfası İzmir tahvil edilmiştir. Bu hususa dair kendisine gönderilen fermana şöyle denilmektedir:

Vezareti refiyle sakız ceziresinde ikamete memur iken bu defa mahalli ikameti izmire tahvil olunan elhaç Mehmed Hakkı paşa damet maaliyehuya hüküm.

*Sen ki paşayı mumailleyhsin memur ikameti olduğum Sakız Ceziresi-
nin ahali ve havasile ülfet mümkün olmayıp bu babta mübtelayı zahmet
ve meşakkat olduğun bilihbar vasıta samiai şehriyanem olmaktan naşi
mahalli ikametini İzmir tahvil olunmasına müsaadei şahnem arzant kıl-
makta olduğun mahalden hareket ve İzmir gelüb ikamet eylemen ferman-
nım olmağın işbu emri şerifim istar ve [isim yer açık] ile irsal olanmıştır;
İmdi keyfiyet malûmun olduktan vasulî emri şerifimde olduğun mahalden
hareket ve İzmir gelüb anda ikamet ve devamı ömür ve devlet ve kıvami
ferrü şevketim ediyesine قوام فرو شوکت ادعیاست müdâvemet ve vasul ve
ikametini derhalıyyeme tahvir ve iş'ara mübaderet eylemen babında. Fi eva-
hiri ra [Rebiülevvel] sene 218 [2]*

* * *

Hükümetin ciddiyetsizliğini gösteren bu azil işinde muhtelif sebepler aramak ve bulmak mümkündür. Hakkı paşa çok temiz ve namuslu ve aynı zamanda çok sert ve çedit, kim olursa olsun gördüğünü söylemekten ve yazmaktan çekinmeyen inatçı bir vezirdi; makalenin sonuna suretlerini ve fotoğraflarını koyduğum bazı tahriratları bunu göstermektedir; halbuki zaman bunun aksine idi; hükümet merkezinde dürüslük ve ciddiyet yerine, temelluk, tabasbus ve riya, vaziyete karşı işi idare etmek, yaranmak için arzuya uygun olmak üzere düşündüğünün hilafını söylemek usulü kaim ve hakimdi.

Hükümdar Selim III, nizamı cedidi yürütmek için çalışan ve fakat yeni tarzı o kadar samimi kavrayamayarak işten ziyade nüfuzlarını kuvvetlen-
dirmekle meşgul olan bir sınıf ricale mümaşat etmiş, yüz vermiş ve şı-

[1] Mühimme defteri 217 sahifa 70.

[2] Dahiliye vesikaları.

martmıştı. Bu Padişah, bazan ciddi ve hayirhah adamlar intihabında isabet gösteriyorsada etrafındaki şebekenin tesiri ve sarayda elde edilen adamlar vasıtasile zaman zaman yapılan telkinlerle bu isabet isabetsizlik oluyordu.

Hakkı Paşa vezir olmadan evvel merkezde kethüdahlık, reislik ve eyaletli nazırlığı [Timar ve Ziamet nazırlığı] gibi mühim hizmetlerde bulunmuş açık sözlü, zeki ve kıymetli, kalem sahibi ve hamiyetli bir adam olduğundan kendisi daha İstanbulla istirkab edilmiş ve fırsat bulunarak vezirlikle İstanbuldan uzaklaştırılıp bir daha oraya ayak bastırılmamıştı.

Hakkı paşanın bu ikinci Rumeli valiliğine tayininde sadrazam Yusuf Ziya paşa Mısır seferinde bulunduğu ilk zamanlarda arzularına merkezden mümaşat ediliyor ve Hakkı paşanın her istediği yapılmak isteniyordu. Yusuf Ziya paşa Mısır seferindeki hizmetinden dolayı itibar ve istiklâl ile nail olup kendisi tab'an sinsi ve idareci maslahatçı olduğundan Hakkı paşa gibi cezri hareket etmek isteyen bir vezirle çarpışacakları tabii idi. Ve hattâ bazı vesikalara göre anın Rumeli valiliğine tayinini doğru bulmamıştı.

Bu tarihte mevcut olan vezirler içinde sadrazama rakip olacak ancak hakkı paşa idi; bundan dolayı İstanbuldan verilen kararlarda seferden aydet etmekte olan sadrazamın mutaleası alınıyordu; Hakkı Paşa'yı sevmeyen ve onun sadarete gelmesinden korkan Selim III ün etrafındaki şebekeler ile Yusuf Ziya paşa birleşince kendisine Rumelide ismen istiklâl ve saraskerlik verilen Hakkı Paşanın işi zorlaşmıştı. Sadrazam kaymakamı Mustafa Paşa, hükûmete karşı serkeşane tavır takınan ve Hakkı Paşanın hasmı olan Gürcü Osman Paşayı el altından himaye eyleyerek ona gizlice tahrirat ve adamlar gönderiyor ve bunu haber alan Hakkı Paşa ise vaziyetten şüpheleniyordu.

Bundan dolayı Hakkı Paşa bu sırada gürcü Osman Paşa tarafından İstanbulla sadriâzam kaymakamına gönderilen evrak torbasını elde ettirerek açıp okumuş, içindeki evrakın suretlerini almış, sadriâzam kaymakamının iki yüzlü hareketini yüzüne çarpmış ve hatta suretlerini gönderdiği bu evrakın hükümdar tarafından mutlak görülmesini yazarak emri vaki yapmıştı.

Hakkı Paşanın azlinden bahsile Gümülcine voyvodası Tokateikli Süleyman ağaya yazılan fermanda :

(... eslahı hakkında vaki olmamış istiklâl tam ita'at olunmuş bilvücut müsaadei seniyyeye mazhar olmuş iken kendi havasına tebaiye ile maslahatı memuresine sarfı zihin etmeyüb eşkiya taraf taraf galeyân üzere olduğu halde kendisi anlara tekayyütlanmayarak bir yandan ağrazı mahsusasını icraya mübaderet ve Rumeli hanedanlarına garaz ve nefsaniyet ve bir taraftan destres olduğunu tecrime cesaret ve hilafı rizayi hazreti bari guna-

ğın harekâta cüret eylediği) beyan edilmekte [1] ve 1216 zilhâccesinde Çelebi Ömer Paşanın yerine Rumeli valisi tayin edilen Tepedelenli Ali Paşaya mukaddemesi hikâyesi hal yollu yazılan fermanında da :

(... *Merkûyü hilkatı مکرور حلفت اسلیyesi olan kibir ve gurur sebebiyle sair memur olan vüzerayı izamima* [2] *icrayı garaz ve nefsaniyete ictisar birle asil memur olduğı maslahata sarfı zihin . . .*) *etmediği ve pazvant oğlanın şımarıp Belgratta dahi isyan vukua geldiği ve Hakkı Paşadan hizmet memul olmadığından tedibi lâzım gelup vezareti ref ve Sakıza menfiggen ikametinin münasib görüldüğü zikr olunmaktadır* [3]

Halbuki yukarıdan beri verilen izahat ile Hakkı Paşanın azil fermanlarının biri birini pek de tutmadığı şahsa ve icabına göre lisan kullanıldığı ve bunun hükümet nüfuzunu kırarak bir şekil olduğu ilk bakışta göze çarpmaktadır; Hakkı Paşayı düşürmek isteyenlerin ne kadar hileli hareket ve ne türlü dolambaçlı yollardan gittikleri ise malumdur. Ona galebe edenlerin istedikleri gibi muhtelif şekillerde ferman kaleme alacakları ise emsalile sabittir.

Tokatçılıya giden fermanın içinde Hakkı Paşanın Rumeli hanedanlarına karşı garaz ve nefsaniyet beslediği yazılıdır; bu tarzı tahrir bütün ayanların kendisinden ürküdükları Hakkı Paşanın bu gibi hallerden dolayı azil edildiğini göstermek ve ayanların muhalefetlerinin önüne geçmek içindir; silhakika Hakkı Paşadan bütün ayanlar korkuyordu; çünkü bu dağıtıcı eşkiyanın tenkil edilememesi ayanların onlara el altından yardım ve teşviklerinden ileri gelmekte idi; Hakkı Paşa bunu bildiği için ilk defaki rumeli valiliğinde eşkiyaya muavenet eden ayanlardan bazılarını ortadan kaldırıncaya şakavet sönmeye yüz tutmuştu; Hükümetin Tokatçılı Süleymanı ele alarak yalvarırcasına mümaşat göstermesi zaruri idi; Çünkü bu adam hükümetin resmi vesikasına göre ha diyince on beş, yirmi bin kişilik bir kuvvet çıkarabiliyor ve Hükümete adam akıllı kafa tutub istediğini yaptırıyordu [2]; Hakkı Paşanın yerine çelebi Ömer Paşanın tayini üzerine sadrazam kaymakamı, Ömer Paşaya Tokatçılı ile beraber hareket etmesini şifaben tavsiye etmişti; Tokatçılı istemezse hükümet muvaffak olmazdı; Hakkı Paşa rumeli valisi iken Tokatçılı ona itimat ve itaat göstermiş, devletin emrine itaat eden bir ayan olarak hizmete bağlanmıştı; Paşanın azli üzerine Hükümet ani bu suretle ele almak ve okşamak istiyordu; buna da sebep Hakkı Paşa gibi göz yıldırıcı bir vezirin yerine Ömer Paşa gibi rumeli hanedanına mensub ve derece itibarıyla Tokatçılıdan aşağı iktidarda çok hafif birinin gelmesi idi.

[1] Yusuf Ziya paşanın mektubu

[2] Mektup mülhimme defteri No. 4 sahife 40 ve mülhimme 215 sahife 49.

[3] Yusuf Ziya paşanın mektubu

Netekim hükümet, Hakkı Paşanın yerine getirdiği Celebi Paşanın kifayetsizliği ve yapılan hatayı anlamış ve Ömer Paşanın tayininden bir ay sonra onun yerine yanya mutasarrıflığı üzerinde kalmak üzere Tepedeneli Ali Paşayı tayin etmeğe mecbur kalmıştı; şu halde Hakkı Paşanın sadrı azam kaymakamına gönderdiği tahriratta Ömer Paşadan bahs ederken (öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler) ve (öyle adamı kim adam yerine kor) diye sarf ettiği sözler çok geçmeden tasdik edilmişti.

Tepedelenliye gönderilen fermanada Hakkı Paşa hakkında (vüzerayı izamıma وزیرای مکتوباً icrayı garaz ve nefsaniyete iclisar) etti deniliyordu; buda Ali Paşayı okşamak içindir; çünkü aşağıda bazı parçalarını nakl ettigimiz Hakkı Paşanın tepedelenliye yazmış olduğu bir mektubunda Ali paşa hakkında pek ağır cümleler vardı; keza Osman Paşa hakkında da hınzır, kâfir, kuttaitarik ve saire gibi ağır cümleler yazmıştı; işte ozamana göre hikmeti hükümet bunları zamana icaba ve mahalline göre kullanmakta idi.

* *

Hakkı Paşa bundan sonra (1222 h 1807 m) senesine kadar beş sene sekiz ay evela sakız ve sonrada yukarıda yazıldığı üzere ahali ve havasile ünsiyet edemediğinden dolayı izmirde oturdu sakız varidatından kendisine beş yüz kuruş aylık tahsis edildi, fakat bu para kafi gelmediğinden daha sonra yani 1218 rebiulevvelinden itibaren beş yüz kuruş daha verildi; [1]

Hakkı Paşanın bu menkub zamanlarında selim III hal em edildi, nizama cedid kaldırıldı. onun rakibleri olan Devlet ricali öldürüldü; kendisi de bundan sonra tekrar Devlet işlerinde, Valiliklerde kullanıldı, eski azim ve kuvvetini muhafaza etmekle beraber menkûbiyet ve hastalık kendisini epi hırpalamıştı; fakat ne de olsa gayyur ve şöhretli bir vezir olduğundan sadri azam olması ihtimali karşısında rakibi Yusuf Ziya Paşadan darba yemekten yine kurtulamamıştı.

Bu sırada Bağdat, Basra ve Şehrizor eyaletleri valisi Ali Paşa, Köleleri tarafından öldürülmüş olduğundan hükümet Bağdat kölemen ocağı halinden çıkarmak üzere buraya mülhakatile beraber Erzurum Valisi ve şark seraskeri esbak sadri azam Yusuf Ziya Paşayı tayin etti; Şark hududumuzdaki Bağdat ve Erzurum eyaletleri en mühim valiliklerden olduğundan Yusuf Ziya Paşanın yerine de yine muktedir bir vezir tayini düşünüldü; için ehemmiyetine binaen buraya tayin edilecek vezirin nüfuz ve kudret sahibi olması lazımdı; Hükümet aradı taradı mevcut kadro dahilindeki vezirler içinde bu kudrette birisini bulamadı ve nihayet sadri azam kaymakamınun telhis veya arz tezkeresinde:

[1] Hakkı Paşanın meşap hakkındaki muameleli evrakın fotografisi, numuna olarak makalenin sonuna konuldu. Bundan başka dahiliye vesikaları arasında 14583 No lu kağıt

(... elyevm mevcut olan vüzerada Erzurum eyaleti tevcihine çesban bir kulları olmayub bundan akden vezareti refile İzmir de ikamet etmek üzere olan Mehmed Hakkı Paşa kulları gayyur, cesur, fermanber ve icrayı iradei seniyyeye sürat eder makuleden ve mukaddema hidemâti saltanatı seniyelerinde müstahdem olarak nikübedi fark ve temyiz eyler erbabtan...) diye bahs ettiği Hakkı Paşanın vezirliği:

*Mehmed Hakkı Paşaya İbkeyi vezaretile Erzurum eyaleti tevcih oluna,

Hattı hümayunile iade olunmuş ve 1222 şaban iptidasındaki bir fermanla eski vezir yine faaliyet sahasına ahlınıştı^[1]; Fakat kendisine Erzurum eyaleti verilmeyerek araya Yusuf Ziya Paşa kethüdası ve Erzincanda külliyetli iradi olan Kemahlı Osman ağa vezirlikle tayin edilmişti. ^[2] Osman ağa, İstanbulda sadriazam kaymakamı köse Musa paşaya doryöz kese akçe rüşvet vermek suretile bu valiliği elde etmişti. [19 ramazan 1222]^[3] bu sırada Bağdat valiliği Fransa sefiri General Sebastiyani'nin tesiri ve Bağdat tarafından vaki müracaat üzerine Ali Paşa kethüdası Süleyman Paşaya verilmiş^[4] ve Hakkı Paşada aynı tarihte Akdeniz Boğazı ser askerliğiyle Karaman eyaletine tayin olunmuştur; fakat Yusuf Ziya Paşaya Bağdada mukabil 27 şevval 1222 de Karaman eyaleti verilmiş olduğundan Hakkı Paşa yalnız boğaz seraskerliğiyle kalmıştı; şevval 1222 tevcihatında ordu-
dan Hakkı Paşaya Haleb eyaleti verilmiş ve boğaza da Ragib Paşa namzet gösterilmiş.Şayın zamanda Şam Valisi genç Yusuf Paşanın Haleb'e Hakkı Paşanın tayininden tevahhus etmemesi de ihtiyatı bir kayıt olarak arz edilmişti. Bunun üzerine İstanbulda şeyhülislam Ataullah konağında kaymakamın riyasetindeki meşveret meclisinde bu meseleler görüşülmüş ve şu suretle hükümdara arz edilmişti:

e Meclisi meşverette kaimi mezkûre [sadri azamın ordudan gönderdiği tahriiat] kraet ile hususî mezkûr müzakere olundukta Hakkı Paşaya Haleb eyaletinin tevcihi orduyu hümayunlarında eğerki münasib görülüb lakin Şam valisinin tevahhus etmemesi kayıt olunurken Halebin müşarunileyhe verilmesi ne vohile terviş olunabilir? Zira Hakkı Paşanın sıt ve şöhreti صیت و شهرت ve tehdidini إكراهة muktedir idüğü malum olan halattan olmağla haleb eyaleti verildiği gibi Şam valisi Yusuf Paşa behemehal Şam maslahatı için verilmiştir fikrine zihab ile mütevahlisş olarak koçunacağı şeydir: bundan başka Hakkı Paşanın her ne kadar hiddeti mizacı derkâr isede beynelasakir nüfuz ve itibarı cihetile hakkında kabulü ammeye ve sıgarı sinuinden beri mesalihî devleti aliyeyye vukufuna meboi İngiltere maslahatında dahi işe yarar; amma Ragib Paşa ol mesabe-

[1] Dolab I sandık 9 hattı hümayun 287 ve mühinme defteri 227 deki ferman sureti [fotoğrafi alınmıştır.] asıl tevcih tarihi (25 receb) dir.

[2] Osman Paşaya Tayyar Paşa kethüdası da diyordlar [atık vüzerâ defteri]

[3] Makalenin sonuna konan Hakkı Paşanın tahriiatı [Topkapı sarayı arşivi No. 1280] ve atık vüzerâ defteri.

[4] Dolab I sandık 9 hattı hümayun 436 ve nevdet tarihi C. 8 Sahifa 204 ve 209

de olmayub devri sabıkta vezaret verilmiş isede mizacı nase muğayir tavru harekete iptidar ve nizami cedidi tervice çalışığı cihetle vezareti ref olunmuştu.

Şimdi ibkayı vezaretile boğaza memur kılınsa oltarafta mütehaşşit olan asakir tavır ve reftarından hoşlanmayacakları melbuz ve şimdiki hale göre Hakkı Paşaya halef olarak Rağib Paşanın gönderilmesi hem usulü vakte gayri muvafık ve hem İngiltere maslahatına halel gelmesine bais olması....»[1].

Bu mutaleadan dolayı Hakkı Paşa Haleb valiliğine gitmeyerek boğaz saraskerliğinde ibka edilmişti:

1223 mukarreminin yirmisinde (1808 mart) boğaz seraskerliği yine üzerinde olarak diyaribekir eyaletine [2] ve diyaribekirin tevcihinden yedi gün sonra da limni muhafızlığı ile Şerif Mehmed Paşanın yerine (Adana) eyaletine naklolunmuştu[3].

Halbuki Hakkı Paşa, Erzurum tevcih edildiğine dair kaymakam Köse Musa Paşa tarafından tahrirat alınca heman hazırlığa başlamış izmirde üçyüz kise akçe ödünç olarak dairesini tanzim eylemiş ve fakat yukarıda yazdığımız gibi öyle gelirlı bir valiliğe osman ağa tayin edilince Hakkı Paşa fazla masrafından dolayı sıkılmıştır[4].

Hakkı Paşanın boğaz seraskerliğine nakli de ehemmiyetli idi; çünkü Mısır'ın Fransızlardan istirdadından sonra İngilizlerle bozuşan devlet henüz onlarla müsälaha yapmamış olduğundan İngiliz donanmasının ikinci defa olarak boğazı geçmesi ihtimali mevcuttu. Ve bundan dolayı bir an evvel müsälaha yapmak isteyordu; bundan başka rus harbi sebebiyle boğazın ruslar tarafından zorlanmasında muhtemeldi.

Hakkı Paşa boğaza gider gitmez burayı pek ihmal edilmiş buldu; ve derhal tahkimata başladı. Bizzat kendisi de giceleri tabyalarda yatmak ve yapılan işlere nezaret etmek üzere durmadan çalıştı; icabında müdafaa için emri altında bulunan askerî kuvveti elden çıkarmadı; çünkü kalenin askerî tertibat ve teşkilâtı sırf kışa mahsus olup yazın askere ruhsat verildi; Hakkı Paşa bu kuvveti terhis etmeyüb yazın da elinde tutarak boğazı kuvvetsiz bırakmadı; ve aynı zamanda kendiside maiyetini arttırdı. Maiyetinin ve kale muhafızlarının disipline riayetleri için hiç müsamaha etmez ve askerın yiyecek ve giyeceklerini de katiyen ihmal eylmediğinden dolayı asker kendisini severdi; bunlardan dolayı gerek Selim III ün şahadeti esnasında ve gerek Alemdar aleyhine vaki kıyamda Çanakkale boğazındaki kuvvetler hiç bir suretle yerlerinden kımıldanmamışlardı.

[1] Dolab 1 Saadık 10, hattı humayun defteri 242.

[2] Mühimme defteri No. 226 ve 227 ve atik vüzera defteri (vesikaların fotoğrafları yazının sonundadır).

[3] Atik vüzera defteri (bağ vekâlet argivi).

[4] Dolab 1, sandık 9, hat 9.

Bu sırada Mahmut II hükümdar ve Alemdar Mustafa Paşa da sadriazam idi. Selim III ricalinin hakıyesinden olan sadaret kethüdası Refik ve Tahsin efendilerin delaletleriyle Hakkı Paşanın yerine incirli çiftliğini vermek mukabilinde Şamlı Ragib Paşa Boğaz seraskeri ve Karaman Valisi olmuş ve boğaz seraskeri ve Adana Valisi Hakkı Paşada 26 Şaban 1223 de azil edilmişti.

Fakat bundan on bir gün sonra yani aynı sene ramazanının yedisinde [1808 Haziran] Hakkı Paşa kandiye kalesi muhafazam şartile Girit Valiliğine tayin olunmuş ve kanun üzere her sene Şavval ayında yapılan tayin ve azillerde yine Girit valiliğinde ipka edilmiştir[1].

Boğaz Seraskerliğine gelen Ragib Paşanın ilk işi askerden para alarak onları terhis etmek oldu; kendisi otoritesiz, hafif meşreb ve sefil bir adam olduğundan kale topçuları kendisine karşı itaatsizce muamele eylediklerinden seraskerlik nüfuzu kırılmıştı.

Bu sırada İstanbulda yeniçeri kıyası Alemdar Mustafa Paşa vak'ası meydana çıkarak ortalık karıştığından Ragib Paşanın yerine Girit valisi Hakkı Paşa tekrar boğaz Seraskerliğine getirildi ve Karaman eyaleti de kendisine verildi; (8 Şavval 1823 ve 1808 B. kânun)[2]. Hakkı Paşa sık sık yapılan memuriyet değişiklikleri sebebiyle bir hayli borca girdiğinden dolayı oldukça varidatı müsait olan Kütahya Valiliğini isteyordu; Halbuki Kütahya'ya 1223 Şevval teşkilatında sadriazam Memiş Paşaya rüşvet veren sabık Erzurum Valisi Osman Paşa tayin edilmiş olduğundan burası Hakkı Paşaya verilmedi[3].

Vezirlerle tercümeihal kitaplarında Hakkı Paşanın iki defaki boğaz seraskerliğinde de İngilizlerle mukalemeye memur olduğuna dair kayıtlar ve hattı hümayunlar vardır; fakat kendisi bu mukalemelere başlamış isede ikmal etmeden ayrılmıştır. Bu sırada ikinci defa Sadriazam olan Halep Valisi Yusuf Ziya Paşa eveldenberi aralarındaki sevişmemezliğe binaen 1224 muharrem sonlarında (yani 1809 mart) Hakkı Paşa'yı boğaz seraskerliğinden alarak üzerinde bulunan Karaman Valiliği dolayısıyla Konyaya memur eylemiş ve yerine Bursada oturtulmakta olan eski kaptanı derya vezir elhaç Mehmed Paşa boğaz Seraskeri tayin kılınmıştır[4].

Bundan takriben bir ay sonra yani 1224 rebiulevvel 1809 nisan'da vezirler arasında tenkihat yapılırken yukarıda söylediğimiz gibi aralarında-

[1] Mühimme defteri No. 227 ve sahife 122.125.136 (fotoğrafları yazmamız sonucundadır)

[2] Mühimme defteri No. 227 sahife 185 ve atik vüçura defteri.

[3] Vezaretinin isadenile bu ikinci defaki boğaz seraskerliğine kadar olan vuziyetini 17 muharrem 1224 tarihile Hükümete gönderdiği tahriratında anlatmıştır.

[4] Mühimme defteri No. 227 sahife 228

ki nefsaniyete binaen Hakkı Paşa da tekaüt edilerek bin kuruş aylık tahsisile İstanköy adasında ikamete memur edilmiştir[1].

Hakkı Paşa on bir ay kadar İstanköyde kaldı; Sadriazam Yusuf Ziya Paşa Rus harbinde cephede bulunuyordu. Hanyada ihtilal çıkmıştı. Girit valiliğinde muktedir bir vezirin bulunmasına lüzum görünmüş ve namzet olarak Hakkı Paşa ile şamlı Ragib paşa ileri sürülmüştü; Hakkı Paşa daha evvelde kandiye de bulunmuş olduğundan tercih olunarak 25 muharremde tayin ve 28 muharrem 1225 tarihli fermanla ikinci defa kandiye muhafızı ve Girit Valiliğine gönderilmiş ve kendisine istiklâl yani geniş salâhiyet verilmiştir[2].

Hakkı Paşa gerek kumandanlığa uğraşan rumların mubalecetlerini ve gerek Kandiye halkının ayaklanmasına sebebiyet verecek olan subuk yeniçeri serdaru abdin'in isyanını bastırması ve bu esnada adalarda ve morada görülen isyan emareleri üzerine Hakkı Paşa 1225 zilkadesi iptidasında (1810 ikinci taşın sonu) Ağrıboz ve Karlı Eli Sancaklarına nakledilmiştir[3].

Ağrıbozdan 1226 cemaziyelahir 14 (1811 Haziran) tarihile İstanbula gönderdiği on bir maddelik tahriratında oradaki faaliyetinden bahsediyor ve bunun onuncu maddesinde selefinin (Ebubekir Paşa) emektarlığına binaen üç buçuk sene ağrıbozda kalmış olduğu ve kendisinin istihdam edilmediği hizmet kalmamış olduğundan biraz vakit burada bulunmasına müsaade edilmesini istemektedir, fakat bu defaki arzusunun da ecel mani olmuştur[4].

Mehmed Hakkı Paşa ağrıboz valisi iken 1226 senesi 11 şaban ile 15 ramazan arasında vefat etmiştir[5]. Sicilli Osmanı merhumun 1226 şabanının on birinde (1811 Eylül) İstanköyde vefat ettiğini yazmaktadır. Tabii vefat ettiği yer İstanköy olmayub ağrıbozdur, sicilli Osmanı vefatının senesini doğru göstermekte ve tarihi vefatı olan şaban ayı ise hakikate tekarrüb etmektedir. Yerine (21 ramazan 1226) da ordu tarafından vezir Karslı Ali Paşa tayin edilmiştir[6].

[1] Maîyya vesikaları senesi 1224 cemaziyelahir. dahliyye vesikaları 17465 ve mühimme defteri No. 227 sahife 254.

[2] Vesika fotoğrafları arasındaki bir telhis ve hattı hümayunda hükümdar Hakkı Paşa ile Ragib Paşayı hatırlanmış ve asırlardaki münaferete binaen ikisinin bir arada bulunmasını yani birinin kandiye diğerinin hanyada olmasını muvafık görmediğini bildirmiş bunun üzerine evvelce Kandiye de bulunmasına binaen Hakkı Paşa tercih edilmiştir. (tasnif vesikaları Emiri efendi tasnif No. 9867) ve (muhimme 229 sahife 108).

[3] Ağrıboz tayinine dair mühimme defteri 230 sahife 102 ve topkapı sarayı arzivi No. 1764.

[4] Hakkı Paşa'nın resmi tercüme halinde dair yazılan eserlerde soksanlık görülmektedir. Aynı 1223 de Erzurum Vali ve şark soruskerliğine tayininden vefatına kadar olan kısım yukarıda belirtti yazdığımız gibi ashik ve ilâve olunmak lazımdır.

[5] Hakkı Paşa'nın vefat ettiği tasnif aynı vefatının müreffeh İstanbula gönderilmesine dair olan vesika mühimme defterinin 233 üncü numarasında alub tarihi 1226 zilkadesi sonu yani 1811 birinci kânuun senesidir. Fotoğrafı yazının sonuna konmuştur.

[6] Atik vüzerâ defteri تاریخ ووزراء [senesi 1215 ile 1226].

Hakkı Paşanın, vefatında kaç yaşında olduğu bilinmiyor kendisinin bir tahriratında (1175 haziran 1761) de babası Kâmil Ahmed Paşa Mısır Valisi iken çocuk olduğunu ve babasından işittiği bir sözün hadaseti sinni sebeble mezayasına vakif olamadığını yazıyor. Yine 1223 senesinde İstanbula gönderdiği bir tahriratında da kırk senedenberidir devlet hizmetinde bulunduğundan bahs ediyor. Bu işaretlere göre kendisinin vefat ettiği zaman altmış yaşını geçmiş olduğunu anlamak güç değildir. Merhum sopa salan diye maruf olan babasından daha sert ve aynı zamanda çok şedit ve amansız olduğundan hayatı müddetince babası gibi [1] rakiplerinin takibinden kurtulamamış ve kendisi çok kerre haklı olduğu halde tehevür ve feveranın cezasını görmüştür.

Hakkı Paşa arapca ve Farsçaya vakıf şark usulü tahririni ey görmüş, kalem sahibi çok doğru, namuslu, iş anlar ve bilir uzağı görürdü, fakat mağrur, mütehevvir, icraatında af etmeyecek kadar şiddetli ve icabında eğilmek bilmez, sağını solunu kollamaz bir vezirdi. Kendisinin arşiv dairesinde yüze yakın tahriratını okudum, bunların çoğu kendi kalemle yazmış olup heman hepsinde de hükümeti muâhaze eden maddeler ve nüfuzlu devlet adamlarını ve vezirleri gücendirecek ağır cümleler vardır. Hükümdara da takdim edilen bu tahriratlarda her şeyi açık yazmış ve hiç bir şeyi gizlememiştir; yazısının irice ve karışık olması hiddet ve asabiyetine delildir; her hangi bir mesele hakkında beyanı mütabaa edeceği zaman kalem eline aldığı gibi sert ve açık yazıyor, her tarafı iğneliyordu. Gördüğümü ve okuduğum vesikalara göre şurasını çok açık olarak söyleyeyimki tahriratlarında nazari dikkati celb ettiği veya tavsiye eylediği ve yahutta işaret eylediği şeyler hadiseler sonradan hep dediği gibi olmuştur. Vakayii tabii ve muhakemede çok isabetli idi; fakat maalesef ateş saçan lisan ve kalem sebebiyle strafını gücendirdiğinden vezirliğinde kendisinden beklenen muvaffakiyeti eyice gösterememiş kıyssetle iş görecek yerde de kılıç sallamıştır. Nizamı cedid hakkında selim III e taktim edilen layihalardan birisi de bunun olup içinde çok isabetli ve pratik düşünceler vardır[2].

Kendisini şiddetli icraatında köprülü Mehmed paşaya benzetenler vardır; bu yalnız tedip siyasetindeki icraatında olup yoksa köprülü gibi icabında hissiyatını saklayamaz bilakis feveran halinde ateşler saçardı. kendisinden evvelki vezirlerin maiyetlerinde ikén serkeş ve azılı bulunan

[1] Kâmil Ahmed paşada Osman III zamanında kethüda iken sadrazam olması ihtimaline binen sadrazam yirmi sekiz çelebi zade sait Mahmed Paşa tarafından istirkab olunarak vezirlikle boama valiliğine gönderilmisti.

[2] Tarihi askeris osmani ikinci kitab sahife 9 [merhum Cevad Paşanın tarihi askeriatını hasılammış kısmı] ve hususi kütüphanemizdeki layiha hulasaları.

sekbanlar, işe ve emre baş eğmeyen ümera, ayan ve hatta vezir ve beyler beğiler anın kumandası altında itaatlı idiler. makalenin sonuna suretlerini koyduğum tahriratları dikkatle okunursa Hakkı Paşanın karakteri tamamen anlaşılır. Asker üzerindeki otoritesi şayanı hayret derecede müessirdi: Bundan dolayı her tehlikeli yere gönderilmiştir.

Hakkı Paşanın hasmı olan ve iktidarsız da olsa nihayet bir vezir bulunan Osman Paşa hakkında hükümete gönderdiği tahriratlarda cani, katil, ahmak, kâfir herif gibi tahkir edici tabirler kullandıktan çekinmiyordu ve hattâ Osman Paşa hakkında (Rumeliyi dağıtışkıyası reisi olan Kara Feyzi ile Osman Paşaya vermenin farkı yoktur) diye yazıyordu^[1] yine Osman Paşa hakkında bir tahriratında muharribi bilâd, kuttâ tarik محرب بلاد قطاع طریق ve saire gibi ağır tabirler kullandığını okuyan Padişah:

(Sübhânallah böyle tabir akrana değil hizmetkâra yazılmaz) sözlerle tahrirata derkenar yazmıştı^[2] yine Osman Paşaya hücum eden başka bir tahriratında:

(Selefiniz saadtlü Osman Paşa hazretleri filası malûmumuz olan etvarı rıza cuyanı bilküllüye tahvil eylemiş ve tahviline sebep maktul Alo Paşanın kazurat makûlesinden mürekkepl dairesini istişap ile daima bunlardan Paşa mahrum [Osman Paşa cehaleden olduğundan merhum yerine mahrum dermiş. anı telmih ediyor] ne yaptı? Paşa mahrum şunu yaptı diyerek zatinde kılleti akıl takribile bazı kuruntulara zahip) olduğunu beyan ile eğlenmektedir^[3]).

Rumeli vaziyeti hakkında muassal surette yazarak hükümete gönderdiği bir tahriratında Sadriâzandan bile fazla nüfuzu olan Kethüda İbrahim Nesim Efendinin Rumeliye gönderdiği adamlarının lenalıklarından bahseylemiş ve :

(.. Atufetlü Kethüda boy bendeleri, Tatar ağasına ve o da başına sūfehayı kavmini terbiye eylemesini muhkem tenbih buyursunlar; zira o makule sūfehayı ismile arz ediyorum; ne mahalde rast gelirse burunlarını ve kulaklarını keserim, tenbih ağayı müşşrülileyhe tesir etmezse efendim.)

Sözlerini yazmıştı^[4]. Hakkı Paşanın merkezdeki en nafiz hükümet adamlarile çatıştığını anlatan bu misal Paşanın ne derecede pervasız olduğunu göstermeğe kâfidir. Yine bir tahriratında:

(... İnfisalimizden sonra [birinci defaki Rumeli valiliğinden] Devleti

[1] Dolap 1, sandık 15.

[2] Dolap 1, sandık 16, hat 37.

[3] Bu kendi el yazısıyla yazmış olduğu tahriratın fotoğraflısı makalenin sonundadır.

[4] Dolap 1 sandık 14.

aliyye Rumeliyi bayağı eşkiya yedine bilmeyerek verdi; vütera deyu tayin eyledikleri Mustafa Paşa, Alo Paşa, Gürcü Paşa, Palaslı Nasrani Mehmed Paşa; bunların ibadullaha basar ve zararları eşkiyadan ziyadedir, noksan değildir...) diyordu [1]. Kendisinin hükümete gönderdiği tahriratlarda bu suretle yazılmış igneli cümleler çoktur. Kendi kethüdası Çelebi ağanın vezirlikle Belgrad muhalıfına gönderileceğine dair kendisinden istizacı havi yazılan tahrirata verdiği cevapdaki ağır ve techil edici cümleler ve hükümeti değil hükümdar ve Sadriâzam kaymakamını muabaze eden yazılar vardır. Hükümete ve anın başında bulunanlara böyle pervasız tahrirat gönderen bir vezirin, maiyetindeki vezir, mirmiran, ayân ve akramına nasıl yazacağı kolayca anlaşılar.

Muhterem üstadımız İbnübemin Mahmud Kemal İnal tarafından Tarih encümeni mecmuasında neşredilen ve Rumelide nüfuz ve kudreti malûm olan Tepedelenli Ali Paşaya yazdığı mektuptan[2] aldığı parçalar, Hakkı Paşanın kendi derecesindeki bir vezir hakkında ne suretle kalem oynattığını gösterir:

«İstanbul sūfahasını [yani Devlet recalini] akçe ve bahçe [hediye] ile itma ائمان ederek meratibi intihayı beşeriyye olan rütbei vezareti bir takrib ihtilâs eden izzetlû, rifatlı Ali paşa;

«Sen sayet satvet veyel cenabi zıllullahide kurena sūfahasına mukarenetle gūlzari memaliki islâmiyyeyi haru haşaki fesadınla meşhun ve fukara ve raîyyetin ciğerlerini pürhân ederek istihsal eylediğin seroet ve samanin numayen ve bu kadar kuvvet bir vezirde olmadı; emri ayan» dir.

«... behçy hanzır, bir kişi alemi dehre gelmekten murad nedir? heman oğlan ile mal almakmıdır?... heman hudavendi gaggyur hazretleri her nerede sadikini devlet varsa hanımanını mamur ve abadan ve hâlinin makhur ve hazelan eylesün Amin. sen bu misillu masayışı deruhsane; mızden hisse alır makuleden değilsin; ancak sana tigi bidirigi تیغ بدیرغ şahânedan gagri muamele iktiza etmeyeceğini biliyorum...imdi bu dağlıya [dağlı eşkiyası] olan fesadını kat قات edersen febiha 've' ve illa kendim binne fis Edirne'den hareket ve makarrı hükümetimiz olan manastıra varup senin her

[1] Dolap 1, sandık 14.

[2] Türk Tarih encümeni mecmuası sene 16 No 18-19 (sene 1926 sahife 366). Hakkı Paşanın, Ali Paşaya bu mektubu göndermesinin sebebi, Tepedelenli İnal idaresinde bulunan mahallerdeki haydutların tüccardan birinin üç yüz kışak parası eşyasını almalarından ileri gelmiştir. Hakkı Paşanın bu mektubu üzerine Ali Paşa haydutları yakalayıp asarak parası ve eşyası alıp kendi adamlarından Hasan Efendi vasıtasıyla ve bazı hediyelerle birlikte Hakkı Paşaya göndermiş ve eşya ile paralar da sahibine verilmiştir.

ne mahalde ve Arnavutlukta ezdedin اشدادك varsa benim malumumdur, kiminin evladını gasp ve kiminin emvalini garet eylediğin hasabile... husumanı bifadbillahı افضل لله تعالی tedla nezdimize celb ile iğtirarın اغتزارك olan kal'alarını başına yıkar ve hanımanını tarumar eylerim...» Merhumun bu tarz yazılarından dolayı Selim III ricali kendisine [Deli Hakkı paşa] derlerdi.

•••

Hakkı Paşa çok titizdi; kuvvetli kalemi vardı; ibareleri müseccâ yazardı. Yazılarının çoğunu kendi yazar ve hiç tebyiz etmeden bir defada çıkarırdı; kendisine divan kâtibliği yapmak çok zordu; işlerini takip için İstanbula yolladığı kethüdasına gönderdiği bir mektupda irsalini tavsiye ettiği kâtibin beaflız gelmemesinden dolayı:

«Divan kâtibi hanı? sen benim meraklı olduğumu bilirsin» diye yazmış ve acele kâtib istemiş. Yine kethüdası çelebi ağaya yazdığı başka bir mektubda da :

«Babiâleden tarafınıza verilüb firistade kılınan kaimeî hazretî kaymakamının cevabı yarın veyahut öbür gün irsal olunur; babiâliye ve sair mahallere kalemınız ile yazılanlardan maada mevad zımında Rumeli taraflarına dahi kalemim ile yazılmakla tahriratın kesretinden ıztırabım var! kâtiblerinizin hali ve mektubcumuzun batuaatı kalemi ve tiryakiliği takribile divan kâtibi oğlamuzu bir saat evvel yetiştiresiz.» demiştir [1]. Bundan dolayı Hakkı Paşa'nın bizzat kendi kalemile yazdığı tahriratlar arşiv vesikaları arasında çokca bulunmaktadır. Makalenin sonuna bunlardan bazılarının fotoğrafisile suretleri konulmuştur.

Mehmed Hakkı Paşa, yazdığı tahriratların altına yalnız zat mührünü basardı. Kendisinin iki mühri vardı, biri ilk zamanlarından itibaren ikinci Rumeli valiliğinden azline kadar kullandığı talik hat ile hak edilmiş manzum mübrü idi : bu mührü şu tarzda hak edilmişti [2]:

*Ey mûmayende eden mihri kamesde şakki
Halî sırrında bula mihri Muhammed Hakkı*

daha sonra kullandığı mübür ise yine talik ile güzel yazılmış ve kazılmış olup (elbaç Mehmed Hakkı) ibarelidir. Kendisinin arapçaya da vukufu vardı. Kendisine 1225 senesinde Kandiye valisi iken gönderilen bir ferman da (ayatı beyyinatı kuraniye ahkâmına vakıf) olduğundan da bahs edilmektedir [3].

[1] Dolab 1 esodık 14 de uli üç numarolu hattihümayunum melfufları.

[2] Bu birinci mührün fotoğrafisi makalenin sonuna konulmuştur.

[3] Mühimme defteri 221 sahife 178.

Hakkı Paşa mektublarında duayı dervişanemiz, arzuyu dervişanemiz ve saire gibi tabirleri fazlaca kullandığından kendisinin bir tarikate mensub olduğu anlaşılıyordu; arşiy vesikaları arasında kendi el yazısı ile yazılmış bir puslada şeyhinin Bedir efendi isminde bir zat ve onun şeyhinde şeyh Mahmudülkürdî adında biri olduğu yazılıdır [1]. Yine o pusulada Pir Abdülkadiri Geylani ile şeyhi ekber Muhyiddini Arabiye kurban kestğini kayıt eylemesi kendisinin kadiri ۛۛۛ tarikatına müntesib olduğunu gösterir.

Hakk Paşanın hangi tarihte haccı gittiğini bilmeyoruz; kendisinin vezir olmadan evvel hac etmiş olduğu anlaşılmaktadır. 1211 sonunda [Miladi 1797] ilk defaki Rumeli valiliğinden Halep valiliğine nakli esnasında kendisine giden fermanda (olhac ۛۛ) tabiri vardır. Şu halde ya babasının Mısır valiliği arasında Hicaza gitmiş ve hayut daha sonra hac etmiştir.

* *

Hakkı Paşanın büyüğü Mehmed Muhiddin ve küçüğü Ahmed İzzet isimlerinde iki oğlu [2] ile Sare adında bir kızı [3] vardı. Bunlardan Mehmed Muhiddin babasından evvel takriben 1216 senesi içinde vefat etmiş [4] ve Ahmed İzzet Paşa ise [1213 h 1797 m] de doğarak kapıcı bağı mirimiran, 1253 de Ankara ve sonra Bağdat feriki olmuş ve Bağdat valisi meşhur Trabzonlu Ali Rıza Paşanın kızını almıştır. Bundan sonra mutasarrıf ve valiliklerde bulunup vezir olmuş ve (1285 Recep 29 birinei Teşrin 1868 m) de Süreyya Paşanın yerine Hüdavendigâr [Bursa] valisi tayin edilip 1287 Muharremi iptidasında tekaüt olarak (1293 Muharrem 27 Şubat 1876) da İstanbulda vefat etmiştir. Aziz, Hakkı, gair Süleyman Asaf isimlerinde üç oğlu kalmıştır [5].

[1] Arşiy vesikaları E tasnifi. Selim III vesikaları No. 24486 bu pusla Hakkı Paşanın el yazısıyla olup içinde kendilerine kurban kestığı peygamberler, valiler ve asranın isimleri yazılmaktadır. Pusulada hazreti peygambere 3 İbrahim, İshak, Yakub, Yusuf, Davut, Musa peygamberlere birer, Hazreti Ali ile (Fatma, Hasan, Hüseyin) e birer Abdülkadir Geylani, Muhiddini Arabi, Ebülhaseni gazali, ve şeyh Mustafa Bekriye keza birer büyük şeyhi Mahmudül Kürdî ve koca şeyhi Bedir efendiye birer, babası Kâmil Ahmed Paşanın validesinin, amcası Abdullâh beyin, kız kardeşinin ve oğlu Mehmed Muhiddin beyin ruhlarına birer kurban ve kendi selâmeti için de bir kurban kesmiştir.

[2] Maliye vesikası No 2204

[3] Adliye vesikası No 2301 ve (Dahiliye vesikaları (12377).

[4] Yukarıda yazılan 24486 No lu pusla ile 2377 No lu Dahiliye vesikası.

[5] Sicili Osmanî (İzzet Ahmed Paşa) maddesi. İzzet Ahmed Paşa, Bağdat valisi meşhur Trabzonlu Ali Rıza Paşanın kızı melak Esma hanımın zevceidir. Bu hanımın validesi olan Esma hanım, Sadrüssazım Koca Yusuf Paşanın kızı ve Ali Rıza Paşanın zevcesidir. Melak Esma hanımdan gair Süleyman Asaf bey doğmuştur.

Hakkı Paşanın kızı Sarc hanım hakkında başka malumatımız yoktur.

Vezir Hacı Ahmed İzzet Paşanın büyük oğlu Azız Paşa mirimiraanlıkla mutasarrıflık ve valiliklerde bulunmuştur. (1288 h 1871 m) de Kıbrıs (1290 h 1873 m) de Canık'de mutasarrıflık etmiş ve 1300 de Anksra valisi olmuştur, en son olarak Musulda valilik eden Azız Paşa hakkında şimdilik başka malumatımız yoktur.

Ahmed İzzet Paşanın diğer oğlu olan Hakkı Paşa da Rumeli Beylerbeyliği rütbesiyle Bihke ve sair mutasarrıflıklarda dolaymıştır. Hakkı Paşa 1294 senesinde Hüdeyde mutasarrıfı iken vefat etmiştir. Beş erkek üç kız evladı vardır.

İzzet Ahmet Paşanın üçüncü oğlu Süleyman Asaf bey 1225 de babsı Bağdadda iken orada doğmuştur. Babasının maiyetinde mektubi mu-meyyir ve muavinliklerinde bulunmuş, İstanbulda Basiret, İstikla, Vakıt gazetelerinde ıslahata dair yazılar yazmış, Ali Suavi vakasında uzaktan alakası sebebiyle üç sene müddetle Sakız adanna kalebend olmutur. Sonradan İzmir gelmiş, ta Meşrutiyetin ilânına kadar otuz sene vaktini İzmir ve Şamda geçirmiştir. (1331 Rebiulahir 16) da vefat ederek Üsküdar Karaca Ahmette miskinler tekkesi yakınında babasının yanına defin edilmiştir. Beşinci Murat mensuplarından olması sebebiyle Abdülhamidin saltanatı müddetince menfa hayati yaşamıştır. Süleyman Asaf beyin üç oğlundan Mirliya [Tug General] Askeri teftiş ve tetkik hesabât komisyonu Reisliğinden teaküd olarak vefat etmiştir[1]. Diğer iki oğlu da Erzincan muhasebecisi iken vefat eden Hüseyin Kâzım ve Salih beyler dir.

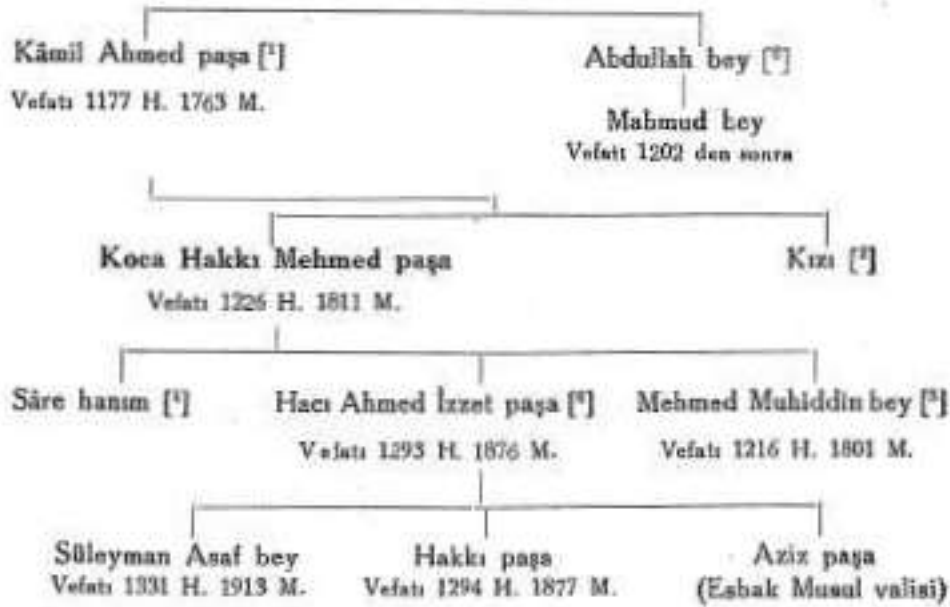
İkinci Hakkı Paşanın, Musa Celâl Bey ile Muhittin bey isimlerinde iki oğlu vardı. Musa Celâl Bey 1278 - 1861 de İstanbulda doğmuştur. Adliyyeye intisap eylemiş, sonra mülkiyyeye naklederek Sancaklarda tahrirat müdürlüklerinde ve vilayet mektubculuğunda bulunup 1321-1903 de Dersim 1324-1906 da Çorum, 1325-1907 de Taşoz sancaklarında mutasarrıflık ettikten sonra (1326 h 1908 m) senesinde Meclisi Maliye azalığına geçmiş ve meşrutiyetin ilânı üzerine bu meclis lağvedilince açkta kalmış 29 Zilhicce 329 (1911 m) de vefat ederek Fatih camii mezarlığına defnedilmiştir [2].

İkinci Hakkı Paşanın oğullarından Bay Muhiddin hayatta olup Mülkiye kaymakamlığından mütekaıttır. Milli mücadelede Aksarayda kazasında bulunmuş ve hizmet etmiştir.

[1] Son asır Türk şairleri, c. 1, s. 52.

[2] Nevzâli Osmanî, C. 4, sene 287.

HAKKI PAŞA SİLSİLESİ [x]

[x] Bu aile silsilesinin ilk kuzularından medenî Hakkı paşa torularından Üsküdar'da Sultan tepesinde Polis karakolu karşısında 92 numarada oturan sayın beyne Meliha daki silsileden aldım ve bazı noktalar hakkında yine bu aileden olup Sultan tepesinde oturan ikinci Hakkı paşa mahdumu mülkiye kaymakamlığından müteakıt sayın Bay Muhiddin ile de görüştüm. Gerek bu iki mühterem zate ve gerek beni bu aile ile tanıştırmaya vesile olan Sultantebe polis memuru Bay İhsan Özerkan ile talebenden Cihad'a ve Üsküdar'a kadar hıssa refakat eden sayın öğretmen Rifki Meriç'e teşekkür ederim.

[1] Bayan Meliha'daki silsilede Sokullu Mehmed paşa ve onun oğlu Hasan paşa ve sonra İskender paşa ve onun da oğlu Hızır paşa isimlerinden sonra Kâmil Ahmed paşa bu Hızır paşa'nın oğlu olarak gösterilmişse de yanlış olup silsile noktasıdır. Bundan dolayı Kâmil Ahmed paşadan başlamak zoruri husul olmuştur. Kâmil Ahmed paşa ana veya baba tarafından Kastamonunun Kargı kazasına mensuptur.

[2] 24485 numarolu arşiv vesikası. Mahmud bey Sevan Hümayun ve Sadaret kalemi hulefasından teli (Dahiliye vesikalası No 6549).

[3] Devlet sicilinden olup teğrifatenlik ve matbah emniyetinde bulunarak [1212 H. 1797 M.] senesinde vefat eden Hasan efendi'nin zevcesidir.

[4] Dahiliye vesikalası numarı 12377.

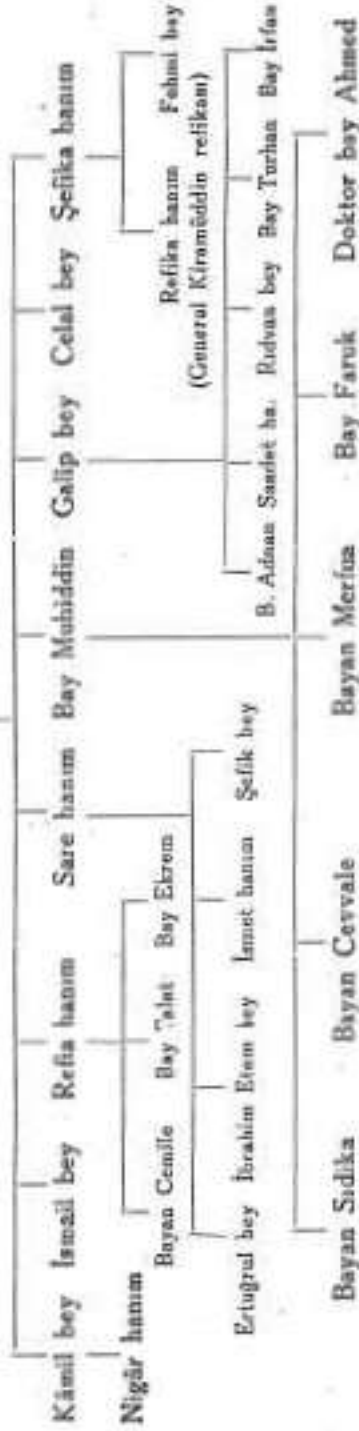
[5] 24486 numarada Emiri tasnifi Selim III vesikalası.

[6] Bağdat valisi Trabzonlu Ali Rıza paşanın kızı Melek Esma hanımın zevce'dir. Melek Esma hanım ana tarafından Koca Yusuf paşa'nın torunudur.

HAKKI MEHMED PAŞA TORUNLARINDAN HAKKI PAŞA KOLU

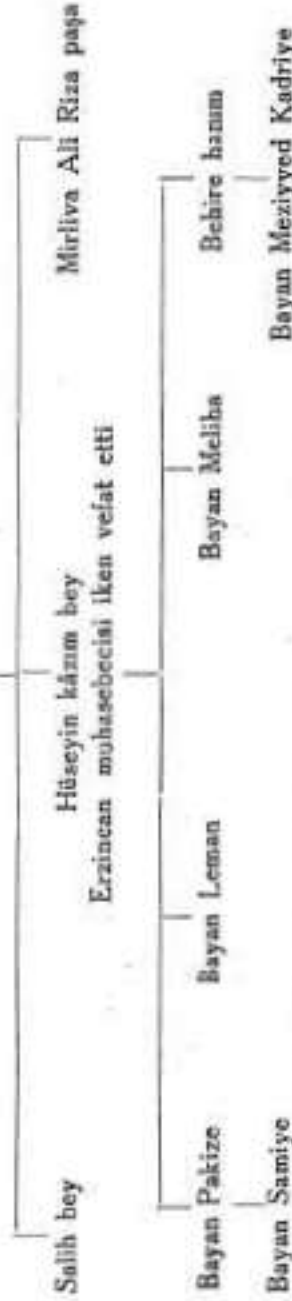
HAKKI PAŞA[1]

Mir miran ve Hüdeyde mutasarrıfı iken 1294 de vefat

HAKKI PAŞA TORUNLARINDAN SÜLEYMAN ASAF BEY KOLU

Süleyman Asaf bey
(Vefatı 1331 H. 1913 M.)

[1] Sadaret hulefâlığından yetmişitir (Dahiliye vesikaları No 6696)

HAKKI PAŞA TORUNLARINDAN AZİZ PAŞA KOLU

Hakkı Paşaya Dâir Vesikalar

Hakkı Paşanın Hükümet merkezine gönderdiği tahriratlardan

I

[Hakkı Paşa kullarından gelen kaimedir]

Mübarek Hâkîpâyî hacet revayî voliyünnîamiye ikinci arzihâllî çakarar emdir.

Rumelinin müddeti vâfiredenberi kesh eylediği fesada göre semt semt behamehal Mîrimîran kulları bulunması vukufuma göre mertobei vâcubta olduğunu rebiulahirîda yazılan arzihallerimin birinde işarete icira etmiş idim.

Vakıa fakaraya masraftır Ve zulmü mucibtir; lâkin bun'arsız olan mezûlüm ile bunların edeceğini müvazene eylesek ber muktezayı vakıt ve hal cdalettir zan ederim.

Öyle iken kalkub gideyim, şu nizamın muhafazası esbabı olsun yine muhtel olur; zira hırsızlık meslekünden mutelezziz olanlar yine refte refte ifsada soy ederler; anıma bunları da idam ile o makuleden kimesne kalmıyın, bu mümkün ve mutasavver değildir; vâsu beşerden hariçtir Bu kadar adamı idam ve ihlak cenabı hazreti bâriye mahsustır; heman o makulelere fırsat vermegecek tedbiri devleti aliyye eyledikce o mizaata olanlar da nâçar ehli irz olub çift ve çobuğa düşer; gayri suret ile kendisini âvâre edemez.

Balkanın obir tarafını vâliden halî bulmagla Osman Kâfiri (Pazvant oğlu) ne kadar kazayı celb eyledi ve bir taraftan celb eylemektedir ; Tırnovaya dahi nasb eylediği ayan sebebiyle bir az zamandan sonra bunların cümlesini celb eder ; bu kâfir hâindir. Gayet mutemedinizden bir kaç 'ebdil, biri Sofyaya ve biri Berkofçaya ve bir kaç balkan taraflarına gelsün, birimizin bilmesi lazım değildir; gelsün de ahvali Osmana ve mercumina ve neşreyldiği eracıf ile bu kâfirin halini harice çıkarın badehu efendimize varib ifade eylesin.

Kullarının fillibeden kalkub bu taraflara azimetten meramı acısanem Malik Paşanın bataat ve kurbâ eşkiyada tûl müddet ikametle roayıc barigiran olduğu amanımı kesüb inânı ihtiyarımı selb edib bu havclinin ayanlarıyla dairemizden bir kaç kol asker çıkarıb Malik Paşayı icbar ederek eşkiye üzerine tahrik mülâhazasına mebnî idi. Çırpan mer-

halesine vusulümüzde Tirnovaya dahu! ve hasarata bu melunların cesareti ve perde birun دزدان حرکتleri tahkik olundukta gerek bunların halleri hakipaglerine¹ و خبر ve gerek Osman Paşa hazretleri (gürolü) ve deli Orman ağavatına tahrir ve tiz elden Nigebolaya imrar sayei devletinizde vüsümüz mertebesi say olunduğu gerek bu kullarının tahrirati bendeğnemden ve gerek etraftan gelüp takdimi hakipâyı âlileri kılınan evraktan malumu devletleri buyurular; ve dağı دانی eşkiyası bakiyesi aleyhine dahi . . . olarak olan tedbir oldu; kızanlık ve bu civarda olan kazalarda ikameti kulları müddeti medide olamaz; fukaraya barığıran باركران olur; Edirne'de bir miktar دقيق dakik, kırk elli gün vafi olur; şair شعر mevcudumuz olmagia mahalli merkumeye kadar avdet olunur idi; ancak Osman Paşa kulları hareket etmeden Edirneye avdetimiz münasib olmayub kızanlıkta dahi beş, on gün ikamet münasib olduğundan Osman Paşa kulları hareket edince balkanın kenarlarından ayrılmamak için ramazanı şerifin dördüncü cuma günü kızanlıktan islimye tarafına hareket, bir kaç gün mahalli merkumede ikamet, müşarünileyh kullarının Silistire'den hareketleri haberi vasıl oldukta, iki kol asker dahi tekrar dağlı üzerine islimyede iken sevk olunup badehu naçar Edirne tarafına azimet olunmak nezdi çakeranemizde şu mülahazalara binaen tasvib olunduğu.

Belki eşkiya tizelden bu tedarikâtı üzerlerine tahkik eyledikte filibe ve pazarcık taraflarına girer mülahazasıle filasil boğazları her ne kadar müstahkem ve metin ise dahi lieclilihtiyat لاجل الاحتياط dergâhı âli kapıcı başlırınalı huffaf zade Ahmed ağa kulları filibaya memur olup cümle ile hilittifak بالاتفاق metanet ve istihkamına dikkat ve mevcut olan askerleri kâfi ise febiha فیه değil ise derecei kifayete iblagı ve cümlesine nezareti ve eşkiya hücum ederse cümle mevcut olan Asker ile karşılaması ve çırpan âyani Holil ağa dahi derakab در عقب bunlara kazası harb ve darb eshabile yetişmeleri müekket buyurultular ile tenbih olunduğu.

Ve pazarcık voyvodası Mehmed Bey dahi bugünlerde kazası maberlerinde معرکه bulunması ve metaneti lazım olan mahallere ziyade metanet vermesi için ona da müekket buyurultu irsal olunduğu [']

(1) Eskiden vilayetlerdeki valilerden ve muhabereye müsaa'e edilen bazı nüfuzlu zevat tarafından hükümete gönderilen tahrirat ve arzular, sadri azama veya vekilline hitaben yazılırdı; sadrazam bu gelen evrakı okuduktan sonra bazarların kararlarına mütalea yazarak ve bazarların da yalnız kından geldiği bayan ederek Hükümdara arz edardı; Hükümdar bunları okur eğer bir direktif verecek ve ya bir mütalea dermeyan edocek kendı el yazmasıyla bu evrakın üsküsüne işaret eder; sadrazamın her husgi bir mesele hakkında hükümdara resen taktiın ettiği tahrirata arz tezkeresi denilirdi.

Hakkı Paşa'nın rumeli valisi iken gönderdiği bu tahrirat ve ya kaimesinin tarihi yoktur; bundan dolayı birinci ve ya ikinci rumeli valiliklerinde mi geldiği anlaşılamıyor; mamafih gürcü Osman Paşa'nın o tarihte silistire valisi olduğu tahriratta yazılı olduğundan bunun birinci rumeli valiliğinde gönderildiği meydana çıkıyor.

II

Hakkı Paşa'nın ikinci defa Rumeli valiliğine tayin fermanı ve fermanın başındaki hattı hümayun

Senki rumeli eyaleti tevcih olan elhaç Mehmed Hakkı Paşa'sın; işbu emri şerifimde münderiç olduğu veçhile بلاک bilistiklal memur kalıncı tarafı hümayunumdan sana ruhsatı kâmile verilmekle görevim seni! senden memûli بلاک şâhânem olan gayret ve hüsnü hizmeti icraya ve uhdene ihâle olunduğu veçhile ber veski بلاک matlub işâyı memuriyete sarfi makderet eyleyesin. Haktoâla tevfiğ ihsan eyleye âmin.

Sabikâ بلاک - bosna valisi olup bu defa kahrül tedmiri بلاک eşkiya ve istihsâli esbabı asayiş fukarı zımnında kendüye istiklâlî tamme ile Rumell eyaleti tevcih ve ihsânı hümayunum olan vezir elhaç Mehmed Hakkı Paşa iclalehuya hükâm.

Vidin muhafızı sabık Pazvanoğlu Osman şindiyeye kadar hakkında zahur eden inayeti Padışahanemin şükrânü ifa farızat zimmet ve ubadiyeti iken bu dakikalara sarfi zihin etmeyüb elholeti hazihî rumeli taraflarında olan eşkiya ve haromzade makulelerini tesahhub ile vediai cenabl rabbî izzet olan ahaliî memleket ve fukarayı raıyyete etmedikleri zulüm ve sitem kalmadığı ve her ne kadar kendüye nushû pendî şâmül tahrirat irsal olunmuş ise dahi birveçhile mütenassih olmayub tağlit surtile cevablar tarir etmekte olduğundan mada şunî vezâreti layik olmayan nice nice harekâtı reddiyeye mübâderet eylediği zahir ve aşikâr olduğuna binden bundan evvel şerfyaftei sudur olan hattı hümayunı sevket makrunum mucabince vezâreti ref بلاک ve çiftliğün de ikamete memur olmuşken yine kendi hâlinde darmayüb bir taraftan Nigebolu ve Pilevne ve Ber-

kaşçadan berü haserat sevk ve taslîl ederek yeumen feyveomen fukarayı raiyyete şerrü mazarratları müsted, anen feanen كفاً kura ve kasabat ve memlekete gadir ve hasaretleri müsted, olmagla bâisi hasin ve rehayı-memleket حصین و زعمای مملکت ve mucibi amârı kura ve kasabat ve vila yet olan emri ziraat ve ticaret bunların şerrü mazarratlarına binâen dü-çarı ukdeî tatil ve betalet ve umdet nizamı عمدة نظام milk كرتار عجبنا خير ve millet olan umurı mühimmel devlet giriftarı pençel tehir ve suûbet olduğundan maada bundan akdemce dahi merkum Pasbandoğ-lunan kethüdası Kara Mustafa dedikleri hain kati vofir eşkiya ile korı Eflak yakasına' mürur bir bağıteten kara yuva'ya zabt etmiş ise dahi hala Eflak voyvodası Kostantin zade Aleksandırı voyvoda hatemet avaki behu bilhañr بالمجر ختمت عواقبه eflakta bulunan devleti aliyyem memurlarile üzerlerine hücum ederek hasaratı merkumeyi müddeti kalile zorfında kahr ve tedmir و تدمیر ile memleketi tasfiye ve tathir ve hala Silistire valisi ve Vidin ve Nigebolu sancakları mutasarrıfı düstur vezirim Musa Paşa iclale-hu اجماله mevcودی maıyeti olan asakiri nusrat measiri taraf taraf sevk eyleyerek biavni inayeti bari ثابت باری iptida Nigebolu kalesini ve ba-dehu Pilevne ve rahova kasabalarını ve etraf ve inhasını eyadü menhuse-lerinden nez ve teshir ترو تسيج birle ol havaliyi levis vücudı ekavet atutla rından tasfiye ve tathir eylediği ve hâlâ Belgrat muhafızı düstur vezirim Mustafa Paşa iclalehu tarafından Adai kebir muhafızı dergahı muallam ka-pıcı başılarından Köse Mustafae ve Eflak voyvodası mu'malloy canibelerin-den tertib olunan asker Feihülislam فتح الاسلام kalesi ve (perze) palangasını zabıt ve tathir eyledikleri ve eşkiyayı merkume mugayiri adaleti ilahiyye ve münafıl şerhati muhammediyye olan işbu keyfiyeti reddiye ve haleti gayri marziyye mübaderet ve alehusus milki mevrusı şâhânem olan Eflak memleketine tasallut ve tecavüzları ve kura ve kasabat ve bâldan seke-nesine isali mazâr مزار ve hasarları hosebile (vidin)e semt ve civar olan berkofçadan başka gerek derunı memleketi eflakta ve gerek Nigebolu ve pilevne ve rahova caniblerinde eşkiyadan ferdi vahit kalmayup من سل سيف الی الهدی رأه meşhum sıpkı halleri olduğu emri müber hen ise dahi bakıyetüssüyuf olan şekavet pişeler Vidin nevahisinde ve Berkofça ve civarında ve Niş tarafında (Bana) taraflarında buldukları, kasabat ve karayı ihrak ve ehali ve sakenesi olan aceze ve biçareleri sebyü istirkak استرقاق ve fırsat bulduka yine balada mezkur mahal ve mevazı مواضع tecavüze ikdam etmekte oldukları ve bu nı ak ule fesadati itiya eden havneninia حؤة Berkofça ve Bana ve havaliilerinden tard ve def ve kahrü tedmirleri ve ol havali ve etrafın eyadü menhusei şekavetlerinden tasfiye ve tathiri بحول الله بعد منصرافا meşhumi beşareti ve avni inayeti bari ve imdadı ruhaniyyeti hazreti Risaletpenahi ile fukara ve zuafa üzer-

lerinden refi teaddi ve tesalluları hususu muradı mekârim itiyadi pa-
 dişahnem alub bu meramı vacibülhlimamın hayyız encam ve itimamda
 ciltve efruz ve menassaı *منحة* husul ve ihtitamında karını zahur ve büruz
 olması beherhal vüzerayı sadikalbal ve dirayet istimalden tedbiri umarı
 bilad ve tedmiri ehli bagyü fesada *مع اهل بن قناد* sahibüktidar ve mü-
 cerrebületvar ve âkil ve reşit ve perhizkâr bir veziri sadakethârin rumeli
 eyaletinin bila azil üç sene uhdesinde ibka olunmak şartile tevcihine me-
 nut *موقوف* ve tarafı vazihuşşerefi şehriyaranemden *شهر ياران*
 kemâli ve itibar ve mezidi kuvvet ve iktidar ile eşkiyayı mezkûre üzer-
 lerine tayin ve tısyur ve kâffeı emir ve nehyinde medarî takviyei nüfuz
 ve istiklalî olacak vesail ve esbab ve ahvalin istikmaline merbut olduğu va-
 restei kayit ve istidlal olmagla sen ki veziri dirayetsemiri muşarüileyhsin,
 sen devleti kaviyüşşevketimden nar. ve nimeti mülâkânemle perverde ve
 sıgarı sinninden berü saltanatı seniyyemin nice nice hidematı oliyye ve
 mehami cellesinde istihdam ve emvâi inayet ve in'amı mülâkâne ve vü-
 cuhu riayet ve ikramı hüsrevanemle terbiye kerde alob mukaddema sefer
 ve hazaarda iki def'a kethüdalıkı vezareti azma ve nice umarı mühimmi
 mutena bihada *امور متنا* istihdam ve biddeseât nişancılık ve şehir ve
 defter emanetleri gibi mansibini *منصبين* cemile ve meratibi celileyi ihraz ve
 defterdarlık ve riyaset vekâletleri ve devleti aliyyenin sair hida-
 matı cesime ve umarı azimesi nezaret ve memurigelteri ile kesbi
 imtiyaz ederek tecribel umur ve mezayayı hükümet ve habaya-
 yı maslahatı milk ve memlekete tahsilî vakuf ve şüür ve bitohsis bun-
 dan akdem rumeli comiblerinde olan eşkiyayı bed fiâlin kahir ve istisal-
 leri emrinde tedâbiri nafio icra ve istihsalî esbabı asayışı fukara ve za-
 afa hususlarında ârâyı faika ifa ve kandiye ve ağıriboz muhafızlıklarında
 dahi meramı hüsrevânem üzre mesail mezkûre ibrazına sayı evfa eyledi-
 ğin bedidar ve her güne sıdku sedat ve aklü reşadına vüsuk ve itimadı
 tacidârânem ve hüsnü zan ve itikadi cihandârânem derkâr olub bu emri
 ehemde mefahiri saide *مغائر* ve meâsiri hamiyude ızharına senden her
 veçhile liyâkat ve ehliyet ve sadâkat ve dirâyet mollub ve memul ve hutubı
مطوب muazzama da tarafından her guna mesall pesendiçe ve hidematı ber-
 güzide ibrazına ikdam ve dikkat ve ihtimam ve gayret melhuz ve mesul
 olmaktan nâşi bu def'a vüzerayı izamım beyninden seni hassatan intihab ve
 şereşgaftel sadur olan hattı hümâyunı şevket makrunım mucubeince avatıfı
 aliyyei şahane ve avarıfı behiyyei tacidârânemden bila azil üç sene uhten-
 de ibka olunmak şartile hasretülvüzera *حجرة الوزرا* olan rumeli gibi kesirül-
 hudut bir eyaleti korihai sabihai mülâkânemden sana tevcih ile kâmyab
 edüb ruhsatı tamme ve istiklal ile senin bu hatatı cesim ve emri azime
 tayin olunman hususuna iradei kerâmet ifadei şâhanem tealluk etmekten

naşî vasulî emri serfinden bulandağın mahalden mükemmel ve muntazam daire ve kapın halkıyla hareket ve şâni Vezaretini ibraz ederek doğru Şofyaya vasule mübaderet ve tiz elden berkoşcanın zabtı ve mahalli merkumdan ve Bana ve havalisinde olan şekavetkaranın kahir ve tedmirlerle ol havall ve etraftın tasfiye ve tathiri ve ziri hükümetinde kâin kaza ve kasabat ve kıvanın vâcuh ve ayan ve iş erleri ve söz sahibleri ve zabitanını ledeliktiza سی لاقف buyrulduklar ile tarafına celb ve dâvet ve hususî mezburi onlar ile müzakere ve meşveret edüb taltif ve istihdamlarına dikkat ve işbu hökmü münifim mucebince emir ve reyline inkiyat ve mültâbaat ve buyuruldu ve tahriratın muktezasınca amel ve hareket etmek lazımei hallerinden almağla mumaileyhimi eşkiyanın cemiyetleri olan mahallere taraf taraf ve kol kol tayin ve irsal ve esas ve bünyânî ictima ve ihtisadlarını hadım ve teksir تکسیر ve libası ebdanı fesadlarını tahrik تحریک ve tağyir ve çirkâbı şekavet ve fesadlarından ol havaligi tathir ile refah ve rahattı fukara ve zuafayı ibad ve اعمار imari kura ve kasabat ve bilad esbabını istihsale bezli vüs'u mecal ederek eşkiyayı merkumeyi baavni bari دعون باری kâhrü tenkile bezli habli meknet ve bunlara hafi ve celi ve cüz'i ve külli ianet ve delalet ve himayet ve sıyanet ve rica ve şefa'at kaydında alub tahrik ve ifsat ve talimi şirk ve şekave'lerine zâhîren ve bâtinen ve barizen ve kâminen mücaseret edenleri ihsoş ve izan ve istidlal eder isen bu makaleler dahi eşkiya hökmünde olucakları zahir ve bunların dahi eşeddi ukubet ve azab ile tağrib ve tedipleri lazım geleceği bahir olmaktan nâ'şî her zümre ve rütbeden ve hangi ocak ve tarikattan olursa olsun bila imhal ve ihmal tedip ve guşûmal گوشمال ve ahzi istisallerine sarfi bazâyı liyakat ve arnavutluk caniblerinden biddefeat ba fermanı âli memnu olduğü uzre ferdi vahtdın beru rumeli ve vidin caniblerine mürur (ina) ruhsat vermemeleri ve hafi ve celi zahire ve cebehane ve mühimmat ve levazımâtı sâire nakl edememeleri için boğaz ve mevaz ve tariklerin sed ve bendine memur olanlara tarafından buyurultılar tahririle tenbih ve tekîr ve inad ve mahalefet edenlerin dahi icrayı mücazatlarına müsarraat ve bu babta silistire Valisi ve Belgrat muhafızı müşar مشار ve Adaikebir muhafızı kapıcıbaşı mumaileyhim ile muhabere ve ittifak ve hâlâ Niş mütesellimi dergâhı muallam kapıat başılarından hafız dame mecdâhu دام مجد ve alacahisar mutasarrıfı mirimiranı kiramımdan şehsvaar Abdî dame ikbalühuyı دام اقبال eşkiya maddesinde istihdama mübaderet ve zaruri Vidinli pasban oğla tarafına tebaiyet etmişlerken merkumdan rugerdan olarak devleti alıyyem memurlarına iltica ve rey ve aman talebінде olanlar الملو ركة القطار müeddasınca ve muktezayı ruhsatı tamme ve istiklalın üzere şimdiye kadar mecburen olan tebaiyetlerini afv ve tarafına celb ve telif ve istimaletlerine dikkat birle eşkiyayı merkumenin

izaleleri maddesinde istihdama gayret birle usat ve bugat ve zaleme ve müteğallibe zümrelerinin ceridei necat ve sahifei hayattan isimleri mahkûk alub kendulere مشورا "مشورا" esrarını iş'ar ve işaret ve haklarında كان لم يكن شينا مذكورا ahkâm ve asarını izhor ve iraele nisarı nakdinei tabû'ûvan تاب و توان ve takat eylemen fermanım olmağın hususı mezkure bilistiklal memuriyetini havi balast hattı hâlmayunı sevketmakrunumla müvezzahan işbu emri şerifim ısdar ve tevcih hâkmü münifine melfufen (isim yeri açık) ile irsol olunmıştır; imdi işbu emriazım ve hatâb cesimin nizam ve temsiyet ve itmam ve rüyeti ve kal'an ve cezmen مملو و جزماً matlubu şahanem olduğu açıkâr ve vedîai rabbi izzet olan fukarayı raiyyet ve zuafâyı memleket ve sukkânı vilayetin istihsali esbabı refah ve rahat ve mezalim ve teaddiyatı ehli bağyâ şekavetten necat ve selametleri muradı kat'ii mülükânem olduğu bedîdar ve seni vüzerayı izamım beyinlerinden rumeli gibi hasretülvüzera cesim bir eylet ile bu emri ehemme tazîn ve irsal ve her veçhile tarafı şo-hanemden sana itayı ruhsatı tam ve istiklalden maksut ve meâl işbu iradei câzimei mülükânemin istihsali ve fukarayı raiyyetin refah ve rahatı hal ve aram ve istirahatı balı meâlî alub finabail فيما بعد ol havâlde eşkiya namı mefkut ve âsarı adlû nasofeti tacidarane ve envâri rahmü şefakati cihanderonemin vücuhi ahvali ibad ve sahoifi aktar ve biladda meşhut ve eseri eşkiya nabud نابد olarak havâlîi merkume kasabat ve kurusında olan bağatın havil ve kazveti samadaniye ve feyzi ruhaniyeti hayrülberiyge ve alâ alibi efdalâttahiyye حون و قدرت و سدابه و فض روحانيت حواله و معى الله ve bendanı sâikal şemşiri siyaseti şeriyge ve lemeanı barikal kahri kudreti zalliyeti ilahiye ثابت الاله ile han ve hanumanların harab ve vıran etmek hususunda her veçhile kârdanı ve dirayet ve tedbiri kıyasat zuhurı memulına mabni olduğu ve şu gallei bağatın defisenden matlubı kat'ii mülükânem idâğî malımı dirayet mehzumın oldukça berveçhi meşrah vusûli emri şerifimde heman balunduğın mahalden mükemmel ve muntazam daire ve kapın halkile hareket ve sofyaya teveccüh ve azimet ve esnayı rehta arnavutluk tarafıarının sed ve bendine memur olanlara tarafından buyurultalar tahririle tenbih ve bir neferin heru rumeli caribine ve Vidin tarafına mürur edememeleri ve hubbei vahide zahire ve cebe-hane ve mühimmat ve levazımı sâire isal edemeyecekleri suretlerini istihsal ve sofyaya badelousul derhal berkofcanın zahtına iptidar ve sair ol havâlî ve kasalat ve kurusında olan eşkiyanın kahir ve tedmirlerine sıtkı him-met ve havzai hükümetinde kâin lazım gelenleri buyurultalar ve tahriratın ile ledelhace tarafına celb ve maslahatı eşkiyada istihtama mübaderet ve em'ir, Vılayetinde izhari inat ve muhalefet ve tekasül ve bataat ve eşkiyayı tesahüb ve delalet ve riâyet ve himayet ve rica ve şefâat-kaydında olanları vaki olursa o makalelerden eshabi meratib olanların her hangi rütbe ve

sınıftan olursa olsun azil ve tebdil ve rütbesinden hat ve tenzil ile bilâdi baiydege nefi ve tağrib ve cezasını tertibe dek tedib ve tenkillerine taraft şâhanemden minküllilvücuħ من كل الوجوه şana ruhsatı tamme ve iznihümayunum runūman روناون ve tarafına iânet ve emir ve regine mütabaat ve buyurultu بوردوى ve tahriratın mucébince amel ve hareket edüp eşkıyanın kahrü tedmirlerindé ibrazı sadakat ve izharı sayü gayret edenlerin inayet ve inânimülükâneme mazhariyetleri hususunda vaki olan kâffei mültemesatın isaf ve müsaadei hüsrevaneme makrun olmaktan naşi bu babta her veçhile senin istiklâlin derkâr ve şükürü şikâyetinde semere ve asarî bedidor olmağla bu hususta bir türlü hatır ve gönüle bakmayup ve kimesneye gadir ve himaye ve nefsaniyet etmeyüp muktezâiyi ruhsatı tamme ve istiklâlin üzere infazı emri şâhâneme ikdam ve eşkıyanın külliye def ve ref ve kal ve kamı, zecir ve msn'i ذم و زجر و منع و قطع و دفع و دفع esbabını istihsale tekayyüdâ tam ve Silistire valisi ve Belgrad muhafızı ve alaca hisar mutasarıfı ve adal kebîr كبر آمنة muhafızı ve Niş Mütesselimi numâileyhim ve sâir iktiza edenler ile daima muhabere merasimine riayet velhasıl ارسال حكما و لاونوسية müeddası üzere bu babda senden matlubı şâhânem olan gayret ve hamiyyet ve rey ve tedbir ve dirayeti icraya ihtimam ve dikkat ve eşkıyanın ne tarikile olursa külliye kahrü tedmirlerle bilâdi şâhânemi çirkâbı vücutlarından tathire sayı mala kelâm etmek üzere bu babta her güne ruhsat ve istiklâlin bedihi ve aşkâr olup lâkin iktiza eylediği halde lâzım gelen mahalle binnefis kendin dahi harekete mezun ve maraħhas olmanla vakit ve halin icab eylediği veçhile amel ve hareket ve Vidinli pasbonoğlu merkuma, mecburen tebaiyyet etmiş olanların beri taraflara celb ve istimalyelerine ve eşkıyayı merkume aleyhine istihdama nisari cehdü takat ile zatında merkûz olan rüştü reviyet ve mâyei merdaneği ve besaletilazimelerini kemayenbaği كايبنى ifa ve icraya şitab ve sur'at ve biaoñillâhi tealâ icrayı iradei mülükâneme şeddi nıtaki hamiyyet شد نطاق حيت ve baavni bâri şu gailenin müddeti kalile zarfında def'ine muvaffak olmağa bezli tabû takat ذل تاب و حطات ve lâzımül'inha olan ahval ve asarî peyderpey deribarı şevket kararı mülükâneme tahrir ve inhaya dikkat eyle mem babında.

III

Hakkı paşanın istiklâlinin beş seneye iblâğına dair 1216 senesi muharremi sonunda gönderilen ferman ve hattı hümayun :

Hattı hümayun :

Sen ki rumeli valisi elhaç Hakkı paşasın! tarafı hümayunundan istiklâli tam ile memur olmanla umuru memurene dair kâffe hususta lâzım gelen tedabirin icrası sana muhavveldir; Rumelinin nizamına dair bir hususta tarafı mülûkânemden istiyzâna hacet yoktur; göregim seni, şu maddelerde ne veçhile tedbir ve hareket lâzım gelirse muktezâgı istiklâlin üzere icrasına mûsaraat ederek ber vefki matlub icrayı hizmete dikkat idersin Haktealâ her halde muvaffak eyleye âmin.

halâ rumeli valisi olup kahr ve tadmiri eşkiya ve tathiri memalik [ve] enha maddeî ehemmine bil'istiklâl tarafı cihandâranemden memur kılınan vezirim elhaç Mehmed Hakkı paşa iclâlehuya hüküm.

Sen ki veziri dirayetsemir ve müşiri saibüttebiri müşarünileyhsin; dağlı eşkiyasının bâ avni inoyeti bâri kahrül tedmirleri zımnında Edirne taraflarına azimet eylemen babında balası hattı hümayunu şevket makrunımla müveşşah mufassalan memuriyet ve istiklâlini hâvi şeref bahşi şudur olan emri âlişanımda sana her hususta etrafıle tavsiye ve iş'ar olunmuş olmağla mucib ve muktezâsı üzre amel ve hareket edeceğin zahirdir. Sen vüzerayı izamı sûtûde sıyer ve vükelâyı fihamı marziyyüleserimin kemali aklü dirayet ve mezidi kârağahi ve fetanet ile şöhretsiarlarından olup hakkında minkullitövcuh hüsnü zannî şâhânem dergâr ve herhalde senden uğûrı meyamen mevfürtı tacıdaranemde sâdikane ve cansipârâne hizmet ve gayret ve alehusus veditullah olan ahali'i memleket ve fukarayı raigyetin istihsali asayış ve istirahatları emrinde ezdilücan sayü dikkat ide geldiğın mücerreb ve meczumı cihandaranem olduğı malûm ve aşikâr olup ancak bir müddettenberi rumelide olan haşarat ve haramzade makuleleri meydanda olan dağlı eşkiyası vesilesile rekizi zamiri habaset tahmizlerinden olan melânet ve fesadatı izhar ederek eyaleti mezkûre dahilinde gücleri yettiğı kadar taraf taraf fukara ve zuafaya etmedikleri zulüm ve sitem kalmayup biraz vakit dahi hali üzre bırakılsa maazallahü teâlâ mecmûr rumeli kaza ve kasabat ve kurası fukarasını payımal edecekleri bedihi ve nümûdar ve bundan sonra rumeli sekenesinin

bilâ sahib gibi eyâdî menhusei eşkiya ve hasaratta kalmalarına rizâyî hazretî bâri ve rizâyî padişâhânem olmayup gerek dağlı eşkiyanın ve gerek o makale taraf taraf bulunan hasaratın ahzû tenkillerile fakara ve zuafanın istikmalî asayiş ve istirahatleri ahassı المتألبي مألکأنم ve bu hususan yani Rumelinin tahtı rabta ve nizama idhali vacibâtı umurdan olmağla bundan akdemce eyaleti mezkûrenin sana tevcihinde üç sene uhdende ibka olunacağı memuriyetin emri şerifimde iş'ar olunmuşken bu defa rumelinin nizami bilistıklâl sana ihale olunduğuna binden iki sene dahi zam ile beş sene kemâkân uhdende ibka olunmak hususına iradei şâhânem müteallık olmakta nâsi eyaletin dahilinde olan elviye mutasarrıflarının ber mucibi nizam azil ve nefileri ve tevcihleri hususu arzın olmadıkca vuku bulmayub arz ve tahriratın vüruduna mütevakkıf olduğu cihetten şurûti mezkûrenin ifası hususuna mübaderet ve dağlı eşkiyası va sair hasarat ve haramzade makûlelerinin bilutfillahi tedla ruğ arzdan izalei vücudi habâset alutlarile tasfiye ve tathîri bilad ve istihsali asayişî ibâda dikkat, velhasıl rumelinin nizam ve intizamı ve ibadullahın eyadî zulûm ve eşkiyadan tahlisi ile asayiş ve istirahatleri esbab ve vesailinin istihsali müstakillen ruhsatı kâmilei şâhânemle senin uhdei ehliyet ve liyakatine ihale otunmak mülabesile kazalar ayanlarından ve sair lâzım gelenlerin celb ve iktiza eden hidematta istihdam ve hilafı rıza hareket ve emir ve regine mütabaat etmeyenlerin icrâyı tedibleri ve bu hususlarda lâzım gelen tedabir müstakillen rey ve iradene muhavvel olmağla ana göre icrasına mübaderet ederek zâtinde merkûz olan ceoheri rüştü dirayet ve mayei kârâşinai ve dirayeti ibraz ve ishara beşli coddî mümline ve muktasaye istiklâlin üzere rumelinin ber vefki memul tahtı rabta ve nizama idhaline mezidi sayû gayret eylemen fermanın olmağın tekidi istiklâlîni havi ve bâlcümle Rumelinin nizamı uhdene ihâle kılındığını muhtevî işbu emri âlişânım ıstâr ve bolası hattı şerifi şevket redifi şâhânemle müveşşehan (isim yeri açık) ile irsal olunmuştur. İmdi bu babta tarafı kâmilüşşerefi şâhânemizden sana istiklâlî tamme ve ruhsatı kâmile itâ kılındığı ve kâffei mesulat ve mültemesatın ve cümle hakkında şâkâr ve şikâyetin müsmir ve müessir idüğü ve dağlı eşkiyasının ve sair hasarat makûlelerinin bâ avni inayeti barî kahrü tedmirlerle Rumelinin tahtı nizama idhali hasren ve kasren sende matlubı müllükânem idüğü malumu fatanet melzumun oldukça göreyim seni bu babta ne veçhile tedâbiri hasene ve arâyî sâibe ibraz edesin. Rumeli nizamı senin müstakillen uhdei ehliyetine ihâle olunmağla istizâna hacet kalmayacak veçhile tahtı rabta idhale ve hakkında dergâr ve nevbenev tezayüdi bedidar olan hâsnü zan ve itimadı şâhânemî tasdik ve tegide ve tarafı vazihüşşerefi şâhânem için fakara ve zuafadan istie-

labi daavâtı «حوائج» hayriyeye ve istiklâlinin muktezasını icrâya sîtki vâs'ü kudret ve lâzümülhâ ahval ve asarı peyderpey deribârı şevket kararına tahrir ve işaret eylemen babında. ft evahiri M [muharrem] sene 216

IV

Hakkı paşanın, İstanbuldan Osman paşa nezidine gönderilen Humberacı Süleyman ağaya yazdığı 7 Receb 1216 tarihli mektub :

Dergâhı âli kapıcı başlarından olup bâ memuriyet Diyaribekir valisi Osman paşa tarafında olan humberacı başı Süleyman ağaya tahrir ve tesyir olunan kaimenin aynıdır.

Hazretleri :

Saadetlû Vehbi Osman paşa hazretlerinin rehi rustunda ısrârı fuharadan tevakkî ederek mansıblarına azimet ettirmeğe ve bilâ mucib elli adama beşer yılz harç vererek bazı mülâhaza zımında kendisini medyun etmeği iltizam birle sekbana olan borcunu kendisi beher hal tanzim edüp devleti aliyyeyi ve sairî taciz etmesün cevabı kal'isi sana verilmiş olduğunu sen tahrir eyledin idi. [1]

Elhalefi hozihî mahalî memûrene vasulünde memuriyetinin hilafı halâta tasaddi eylediğin, hâvfinden olmayup irtikâbından olduğunu işidiyorum; sen bize yazdığın kâğutta nifaktan nâşi infialiniz deyu kasem ile tahrir eylemişsin. Biz cenabınız gibi sebâkmağız değılliz; erbabı tecrûbe ve ahvali alem ve adome ve derecattile zamânenin tabayüne vakıfız. Kendisinin tavrı, nifaka hacet değıldir; devleti aliyyeye gideceğini ve kal'a Anadolaya mürur etmeyeceğini yazmıştır Ve tatarı yedinden tahrirâtı alınup mühürdarı hazretî kaimmekamı ve sairler mevcut iken kıraat olunup bir sureti dahi llecclissenet لاجل السند çıkarilup yine tohrirâtı tatarile devleti aliyyeye gitmiştir; Bize dahi Edirneye varacağım, elli bin yevmiye tayinat ister ve kendisi Rameli valiliğinde envâi mezaliminden başka yedinde kalan temessükleri haya ve hicab etmeden bize irsal edüb banlar benim hakkı sarihimdir deyu yazarak ve istihkakı yerilerini kesb ederek bu akçeği bizden ister. Bu surette nifak tahririniz ne demek Bize anladın? Manavî [şekkiyadan manav İbrahim] bâ tezkere ketirüp ibadallaha taslîl etmek ve kendüleri bila memuriyet ve bila mucib usakire on kat

[1] Bu Süleyman ağa, İstanbuldan Berkofçaya Osman paşanın yanına gitmek için çıkmış. Hakkı paşanın adamları bunu yakalayup karargâhına getirmişler ve arada vaarta olan bir memur, Süleyman ağa ile görüşmüş ve sonra Hakkı paşa bunu sür'atle Osman paşanın karargâhına göndermiş ve bu hali de hükûmete yazmıştı. İqte yularıda (sen tahrir eyledin idi) sözü o görüşmeye işarettir.

ziyade harç vererek cem edüb memallki padişahı harab etmek vüze-
raya yakırmı? Ve bu ulufeyi nereden vereyim demek niçin [nişak]
olsun. Henüz Nigeboludan uzlnde matyyetinde olanların cümlesinin ulu-
feleri hesap olunup devleti alıyye tarafından eda buyurulup ulufeleri ve-
rilmey, askerini vilâyelerine irsal eyle degü tenbih olunmuşken o ulufeyi
olulhesab verüb bir taraftan dahi asker cem ederek Trisenikli'ye vorup
bin kese talebile muharebeğe tasaddi ve manavi celb buyurdıklarına
bandan büyük delil olurmu? Bir mah kadar, beyinleri bir saat miktarı mesa-
fedan ibaret iken ahadehüma ^(*) birbirlerinden emin ve salim olmaları
emri garibtir. Osman paşa hazretleri bu söylediği nasıl fena şey olub
tarihlere isimlerini hâin lafzile kayıt ettirmesünler; biz sofya ve eşkıya
üzetine hareket etmek üzere olup lâkin kendilerinin kurbi civarı
saltanatı seniyyede böyle bağıyâne hareketi takribile kendisi ile
iktiza ederse muharebe için bu havallerde meksediyoruz. Veli nimeti
mîn maslahatlarına sekteye sebep oluyor sadakatmi yoksa hiyânet-
mi tarihlere yazılır; mûlahaza buyurıla? Devleti alıyyenin size kaf'i
emri, başındaki hasarata dağıtsın ve mansıbuna gitsin; eğer gü-
mez ise gelub ifade eyle idi, Devleti alıyyeye yazdığın tohriratın kaç
tarafında birbirlerine muğayir ve kakkaha ile gülmecek şeyler varki anı
derk etmez değılsin: ancak tama belasıle devleti alıyyeyi tağılit ederim
degü yazdığın aklı olanlara zahirdir.

Behey Müslüman! Kütahya olursa [yani Kütahya valisi olursa]
Rumeli ayanlarından akçe istikraz ederek askerini bir azını def eder ve
bir azını olub götürür degü tahrir eylemişsin. Rumeli ayanlarından bir
para verir o'nu niçin hilmiyorsun? Bayağı taahhüt gibi yazmışsın!
Paşaya Kütahyayı verin bakiyye askerini alub götürür orada ceste ceste
verir demişsin: kütahya bize ilhakan ordu asitâneye vasıl aldugunda
derhal tevcih buyuralağını mufassal ve meşruh yedime hattı hümayun
verileli yirmi gün yoktur. Encası vait buyurulmak muktezayı şan ve
şükûhu ^(*) saltanatı seniyyedendir; Faraza muğayiri akıl olsa dahi
verilmek lâzım gelse birabbilkâbe bu asker Anadoluya geçmez. Şimdi elli
nefere beşyüz verdiği gibi bir zıfını zam ederek biraz adam aldayub götürür
ise anı bilmem. Velhasıl sen bu maddede tama ^(*) ve irtikâptan âri olarak
devleti alıyyeye hizmet, Rumeli valisi iken kendileri Selânikte hanelerin-
de iddihar buyurdıkları ve malik oldukları eşyalarile taltif ederek bir gün
evvel geçirmeğe bakasın; zira kendilerinin tavrı bayağı dâşmanı padişahı
olan Vidinli eşkıyaya iânet oluyor; Bu lâyük değıldir. Kethüdasına ve
sair rüesayı dâiresine bizden mahsus selâm eyle, cümlesi devleti alıyyenin
hizmetkârıdır. Yedikleri nanü nemek Osman Paşanın değıldir. Nimeti
padişahıdır. Kendilerine lâyük olan velininimetim padişahıman maslahatını

hlmayedir; bu hal Vidinliye ve eşkıyaya mucibi kuvvet olur. Bunu teeviz etmesinler. Rizâyı Hazreti Padişahl ve rizâyı dervişanemiz üzre bir saat evvel saadetli Osman paşa hazretlerini saobi memuriyete, doğru yoldan fukarayı yakmayarak, yıkmayarak götürsünler. Kenduleri nûsha pendime amel etmezse bari kenduleri kendilerine lâyük olan sodakata icra etmiş olurlar; ve hizmeti padişahide arzusu olanlar kalkub tarafımıza gelsünler; mülkerrem olarak layıkları veçhile istihdam olunurlar. İşbu mektubumuzun cevabına müterakkibim, 7 B. [Receb] 1216

V

Hakkı paşanın kendi el yazısıyla yazup İstanbula gönderdiği 8 Receb 1216 tarihli kâimesi yani arzı suretiolup bu tahrirat ile sadırazam kaymakamını muâhaze eyleyor :

Kaymakamın hükümdara arz derkenarı :

Hakkı paşa kullarının kâimesidir: zikrolunan Kara İbrahim müşarünilegkten mektumen Osman paşaya gönderilmiş olmayup Osman paşanın temini ve Anadoluya İmrurına vesile olmak için tarafı çâkeriden sureti hayırhahi ile yazılan tevbihnâme filasıl Osman paşanın hizmetinde bulunmuş levendnâme bilir mezbur Kara İbrahim, elyevm hizmeti çâkeride olduğundan arzı ile irsal ve bu husus de kayikile müşarüleyh Hakkı paşaya bundan akdem tahrir ve irsal olunmuş olmağla keyfiyet bu defa dahi müşarünileyhe yazılacak cevapnamede tekrar derç ve tezkir olanacağı malumu ülleri buyrukdakta emrâ ferman hazreti menlehülemrindir.

Benim saadetli devletli atüfettü refettü dadericemülüşşiyem sultanım hazretleri:

Diyaribekir valisi izzetli Gürçü Osman paşaya [1] tarafı miriden bundan sonra akçe verilmeyeceğini ve başında olan hasarata dağıtup bir saat evvel Anadoluya geçmesi ve geçmiyecek ise derakub devleti aliyyeyi akâh ^۷ etmek tenbih olunarak irsal buyurulan humbaracı başı Süleyman

[1] Osman paşa Rumeliden azıcık sal edilüb Hakkı paşa as n yerine gelince kendisine Sellâk sancağı verilmiş isede oraya gitmemiş. Bosnyaya tayin edilmiş İskat Bosnalılar kat'iyen bu salim adamı kabul etmeyeceklerini arzemişler, bunun üzerine Diyaribekire tayin edilmek suretile Rumeliden uzaklaştırılmak istenmiş lakin yine muvaffak olunamamıştır.

ağa kulları mahallî memuresine vusulünden çend ruz sonra muhlisinize ve devleti aliyyeye gönderdiği veziri müşarünileyhin tahrirâtı tobrast [torba] âdeminin yedinden alınup mübemû 3 3 mütalea olunduktan sonra müsveddesi kalemi şikeste rakamı derişanemiz ile mubaşir Süleyman ağaya yazılan mektubumuzun bir aynı kaleme alınub cânibi seniyyülmenakibt asafanelerine tisyar kılınıp bu hasası etrafîle mütalea buyurup mubarek rikâbî kamertâbî hazreti zillullâhiye arz ve takdim lâzimei tabiatı maslahat oлмагла olbabta irade, kerimüşşiyem sultanım hazretlerindedir.

Veziri müşarünileyhin tarafı alilerine olan arzıhali ve Süfyan ağaya olan kalmesi ve derunında kendüsinden yüz elli bin istikraz recasında olan şukkası ve mubaşirinin hilafı memuriyeti olan kâğıdı ve bizim muşayileğhe cevabı havi yazdığımızın aynı ve meydanda olan maslahatlarımızı, bu geçen mevsimi sayıf gibi nebenev bilâ mucib vakti şita dahi bu hain sebebile heder ve telef olması reva bulmayub veziri müşarünileyhin tahrirâtı hilâfî sıhhatten atıl, muğalata kabilinden olduğu aklen vazih olup esbabı müruri olmak üzere niyaz mend olduğu hususata müsaade kabuli câiz olmayup faraza müsaade buyrulsa dahi o suret yine kendisinin Rumeli kıtasında ikamesini muclp olacağı ve devleti aliyyeye tamam bahane ve elinde serrişte ittihaz edeceği kendüsünün Niğboludan infisalinde maiyetinde olan sekbanların ulufeleri hesap olunup cânibi devleti aliyyeden tamamen eda birle cânibi vilâyetlerine eda ve ircaı muttasıl vasıl kavaimi samilerile tenbih buyurulmuş iken kendüsü ol hinde etraf ve eknafa buyruhdular neşire elli adama beşer yüz harç vererek başında olan kazurat böyle müctemi olduğu güneş gibi meydanda iken gerek kendüsü ve gerek mubaşiri hasbelmemuriye mevcut olan sekbanın ulufesini gâh devletten ve gâh Rumeli ayanlarından istikraza ruhsat ister ve mubaşiri de banu musaddak tahrir eder. Mubaşiri muşayileğhin filası halini bilmem! Ancak hadisüşşin حديث السن uzak makulesi olduğundan bir şeye vakufu ve tecrübesi olmadığından humkı ۳۰ takribilemi tağüt oldu? yoksa irtikâbandanmı devlete muşayiri nefşüiemri ifade eder? velhasıl alâkilet-takdireyn من كالتقربن o makule uzak makulesinin inhası iki sebebe mebnî idüki aklen vazih olmağla böyle adamın tahriratile mesalihî cesimeyi, hazreti bâri aşkına râsvay etmişim.

Ayanlardan istikrazı, mubaşirin kaleme alması bi tecrübeliğinden ve kemali humkından ise yine fena yok Mubaşir Süleyman ağa geçen sene Novrekop ayanı iken Sirozlu İsmail bey kendisini kaçırđıđı için bir nevi gizlice nefsaniyetle mebnî ise hıyaneti azime; faraza istikraza ruhsat verilmek lazım gelse Sirozlu ve maiyetinde olan ayanlar, geçen yaz hizmette bulunduğumuzdan başka işte şu kadar asakir ile Şofya ve havalisindeyim, hem hizmetdeyim ve hem kazalarımın sekban bedeliyesi şu kadar akçe verdim diyerek cevap verir se bu cevaba ne denir?

Drama nazırından istese çend mahdır hizmet, muharebelerde malen ve bedenen hizmette bulunduğumdan başka hasmıcânım olan birağder zâdem mecnunı'nı Osman paşa istishop edüp iki bin dairesi haşaratle birağderzadem gelüp Drama kazasını vurmak fikri fosidinde olduğunu elan dâirei müşarünileghde bulunup filasil hizmetimizde olan bölük başılardan bu madde için gelen mektubı Edirne'de serâskere gösterdim. Ve vilâyetime acele vusûlümü tenbih buyurdular. Bu Osman paşa gâilesi hitamına kadar ziyade asker masrafına mecbur oldum deyu covap verse kabulden gayri çare var mıdır ?

Filibe nazırı Ali bey ile Kavanoz zâdeden matlub olunsa, Osman paşa şu kadar vaktidir kazalarımızda ikamet ediyor; kazalarımızı bir mertebe kazaya uğrattı ki pirinçin çeltiklerini ve anbarlarını yağmadan sonra ihrak da eyledi; ocaklık ve vazife verecek mahal kalmamış iken Osman paşaya nereden bulup verelim cevabına nasıl cevap vardır bilemem?

Kerem, inayet buyurup böyle bi tecrübe yirmi beş nihayet otuz varmamız ahvâli âlemi anlamamız uşak makulesi süfaha kelamile devlete gadir etmiyeelim; cümlemizin veli nimeti olan devletin maslahatına ne tabiât üzere ise o tabiatını bulub o vechile tedbir edelim.

Veziri müşarünileghin canibi asafâneleyine tahrir eylediği arzıhalinde taraftınızdan memuren kendüsine irsal buyrulan Kara İbrahim oğanın takririne havale eder. Bizim bu makule maslahatda behemehal vukufumuz lazimei tabiatı maslahat ve muktazayı sadakatim iken muhlislerinden sır ve ketm buyurmaları ne esbaba mebnî ise fazlı bari ile aklımız ile, işitmiş gibi biliriz, ancak bu hususta bundan sonra bir şeyi tahrir ve ihtarım abes olduğundan başka sureti ahara ile mana vererek istima olunduğu cezim olunmagla bu babda sadakat belasile vaki olan kusurumuzu afiv buyurun.

Benim itikadı batılama nazaran Gürcü haininin hakkında yazmadığım kalmadı; Allahu zülcelâl habibi hürmetine bu bapta benim mü-talaama tekziib eyleye amin; Velhasıl itikadına göre bunun geçmesi müm-kân değildir. Nevbensu ۳-۳ Devleti aliyye bu ulufenin tezayüt bulacağını ve Arnavut tayfası mecbur olmayınca ulufesinden geçmiyeceği ve farazâ Osman paşanın matlubı olan meselâ tamamen verilse yine bir nevi bahâne izhar edeceği ve akibet bu ulufeyi ahara ihale ile muamelatı ahara muhtaç olacağı bu muamelattan evvel bir dahı tecrübe edalim denilirse dairesine bir muktedir adam irsalile rüesayı asakirini hediyyeler ile celb edüp zamu zamimelerinden taklile saı ۳-۳ ederek cümlesini alup bu tarafa getirüp kendüsü salt ve sebükbar kaldıkta karşuyamı git denilecek? Deli orman asakirile verası ve bu taraftan pişgâhu mı sed olunacak? Bunlara

mı devlet mühtaç olacak, yoksa muayyiri mutaleam Gürcü, devleti aliyenin haini olmadığı sırrâne mükâtebe ve muhaberelelerinden hasıl olmuş ise bir mahdan beridir Edirne'de ikametim, Gürcüden civârı saltanatı muhafaza içündür; bu suret ile ikametim abes olmagla Sofyaya azime-timi ihtar buyurmaları uhdei âlilerine vacibtir.

Şimdiye kadar Vidin havadisi tahrir olunmadığının aslı, Sofyaya bifazlillâh ^{بفضل الله} duhulümüzde hayli mevaddı hayriye zuhurı rabbimden memulüm olmagla o vakte tevkiş olunmuştu; kaldıki Gürcünün geçeceği yok, kazaları harab etmeden gayri kârı yok; galiba taraftınızdan da temin olunmuşa benziyor; Filhakika bundan emniyetiniz varsa Sofyaya azimet edayım, maslahatın başında bulunayım ve eğer emniyetiniz yok, behemehal Edirne'de ikametim lâzım ise memur olduğum mesalihde hasbeliktiza vaki oldukça bûdümüz [«] takribile suali lâzım gelemes. Velhasıl Edirne'de ikametim maslahatına muzır, lâkin Gürcüden emin olunmadığı surette civarı saltanatı muhafaza zımnında ikametim lâzım. Emin oldukları surette işimin başına varmam elzem. Tarafeynin hüsnü kubhu ^{حج} malûmî âlileri buyuruldukte vakuf ve ittilalarına nazaran ne veçhile hareketim iktiza etmiş ise lütfen ve inâyeten acele tahrir ve işarları niya zımdır.

Inâyetlü efendim;

Geçen mevsimi sayıfda tahrir ile taciz eyledim; fakat itimat ettiremedim ve tabiatı maslahat güneş gibi meydana çıktı, şimdi bu maslahatta gaflet ^{بغفلت} buyulmayup bu kazaların halini ve o şeran melun olan hainin halini biraderi ümüt ile ve amel için Deriseâdet'e gidiyor; nihayeti kelâm ile avdet edince kazaların keyfiyetini eyice mülâhaza buyurmak şeran uhdelelerine vacibtir efendim

Şu Edirneye ugramayın tabirini tahrir buyurmuyun [demek sadria zam kaymakamı Osman paşaya öyle yazmış] dâiresinde mal yokdur; kendüsü Alim'allah ve şehide bihi [«] [«] bu toraftan havf üzeredir ve dâiresinin dairemiz ile olan muhaberesine vakıf oldukça berki hazan gibidir, ruhsat buyulursa kendüsini yirmi adem ile bırakayım; o marzurunuz olan mektubundan sonra benim ona irsal eylediğim haberlere nazaran kendüsünde kuvvet, cesâret olsa behemehal gelmelidir [«] [«] yok, haya yok; heman tahrirâtı sariri bab [«] [«] tanini zûbab [«] [«] laklaka makulesi olduğu rabbimin malumudur. [1]

8 Recep 216

(Zat mühürü)

[1] Bundan evvelki yani Hakkı paşanın Hunharacı Süleyman ağaya yazdığı mektup bu tahrirattaki bazı noktaları tenvir etmektedir.

VI

Mehmed Hakkı paşanın, Gürcü Osman paşaya gönderdiği 29 Receb 1216 tarihli tahrirat sureti: Hakkı paşa, bunun bir suretini de istinsah ederek İstanbula göndermiş ve üst kenarına kendi el yazısıyla şunu yazmıştır:

Muharribi bilâd ve kuttâi tarîk ve el'an ihrakı ziya ve büyüti müslimîn ile meşgul olup ve Filibe kazasında ikamet üzere olan Gürcü Osman paşaya tıpkı irade üzere yazılan tahriratımızın cevabı vârud etmeâğinden o tahriratın yedinci günü kalemimiz ile yazılıp tatarımız ile irsal olunan kaimemizin aynı suretidir. Bu tekellüfatı yazmadan meram, çoğu maslahata lâzım doğıldır; ancak kendüsünün hafv ve vehim ile, mütabaatı irâde eyler zanniledir.

Benim saadetlü atûfetlü mürüvvetlü refetlü karındaşı eazzü ^اekremim sultânım düstûrî collüştân hazretleri;

İşbu kalemim ile yazılan kaimeyi akli olan hayrîhah ve avakibini fikreden etbânla meşveret buyurasız. Eğer hayrîhahlığum bu bapta indinizde zâhîr olur ise nasihatimle amel buyurun; değil ise ısga buyurun. Behey sultanım! ben filanî seni sevmesem ve senin bana hulûsını bilmesem vezaretinin tevcihî ve vezaretinin ibkası benim yedimle olmaz idi. Bilâ mucib mecnun kelâmlarıle benim gibi bir dostunu kendinden soğuttur. Bu ulufe bahanesile eşkıya gibi kazaları harab ediyorsun; Eğer Rumelide mansıb alurum Mûlahaza ediyorsan Allaha ve Resule ve İntisabım olan evliyayı kirama ittikâen ^كsize kat'igce söylerim ki Rumelide mansıb verilmenin imkânı yoktur. Geçen yaz devleti kizbâ düruğ tahriratınla aldatıp Berkofça ve Nigebolu taraflarından (irsal) eylediğin tahriratta olan taahhütlerinden hicob etmiyor musın? Ve eğer bu tavrın hafvine mebnî ise velinimetim padişahım tarafından nasihatim üzere hareket edersen, bir mâynı dahi zarar olmayacağına ve benden vehmin var ise benim taraftan reyimle hareket eyledikten sonra ikramdan ve iâneden başka bir şey olmayacağına nasılsa istersen öglece sana itimat vereyim; şu benim kavil ve regimle amel edersen bir sene evvel senin nasil hayrîhahın isem beni öglece bilesin ve her umurını bana havâle eyle, şu Anadoluya geç; badehû bana yaz, tuhvilî mansıbına himmet ederim. Veli nimetimin edna kölesiyim; ricamı niyâzını lâtfen ve keremen kabul buyuracaklarını bilirim ve senin hazinende ve Selânikte akçenolduğunu birabbikâbe ^{رب الكعبة} rana ^{رانا} biliyorum, Nigeboludan azlından berâdür Eflâkdan size verilen beşyüz kişeyi mütevaciz olan eşyan mukabili ruhsatım miktarı kadar askerini alıp borcunu o miktar taahhüd edeyim; benim sözümü dinle ve benim sözümle hareket eyle; vâsum meretebe umurını iltizam ve şanını muhafaza

ederim tuğ ve sancak ve şerefi itaat ve rahat ve huzur ve unvânı vezâret ve devlet bendeliği sana lâzım ise benim reyimle amel buyurasız; eşkıya gibi, hâtinler gibi veli nimetimin mülkünü harab etmeden ferâğat eyle; Eğer dersen ki (benim sakalım elimde değildir, etbâ elinde esirim, ben istermiyim böyle hareketi, benim böyle hareketim alemnı Arabistanın küfrüne fetva verdikleri Vidinli Osmana bayağı iâne ve yardımdır; ihtiya- rımla bu vakitlerde muamele edenlerin islâmına uymaz. Ne yapayım beni istedikleri gibi hareket ettiriyorlar) buyurular ise bu cevabı bana tahrir eyle; cümle askerinin başlarına böyle vakitte isyandan şeran ne icap eylediğini beyan ederek Buyrulduumuz ile tenbih ederim ve yine mütenebbih olmazlar ise Allahın havlile ölkâyı veliyyünnimeti bundan sonra birinize harab ettirmem. Debrelı Yusuf beye mirimiranlık tevcihile Debreyi nefiri-am ederek virana [uranya'ya] memur ederim. Ve deli ormanı ve Trisenikli'ye dahi ve Lofça ve Selvi ayanlarını ve Şirozlu İsmail beyi memur ederim ve Palashının dahi ibkayı vezaretille muktazayı ruhsatı kûmilemiz memur ederiz ve biz dahi Tokatçıklı Süleyman ağayı ve Levend çiftliği askerlerini ve elan da- irei devrişanemizde ne mikdar külliyyetlü asker vardır, siz anı behemehal tashih etmişsinizdir onlar ile şeran üzerimize vâcip olmağla hareket ede- rim; her tarafta bu cemiyet ile üzerine varup senin cemiyetini Resulî Ekrem efendimizin ianesile perişan idince, gerek benim askerimden gerek senin askerinden fakaraya olacak hasaratın cevabını Huzûr: Rabbilâle- min de siz verin, o sual bize varid olmaz, bizimki şeran'dır, aklını ba- şına devşürüp tarafınıza hayır ne ise öylece cevaba müterakkibim sultanım.

Dinklerde olan ve anbarlarda olan piriñcin yağmalarında aske- riniz keyfe mayeşa كیف ماشه godaklerinin fazlalarının heher keyyesine dörder pare narh tayinile Kırçalı kazalarına ve Zagrağa ve çarpına yük yük ırsallerinden başka anbarları da ihrak eyledikleri ve bu defa dahi kuru ağası vekili Elhaç Halil ağasının çiftlikâtını ve sarı kılıçlı nam kariyeyi ve şehre yarım saat Tahtalı kariyesinde Nazır zade Ali ağanın çiftliğini ihrak, şanı vezâret ve lâynkı islam mıdır? Benim hakkımda her bar olan duamı size tahrir eylemek lâzım geldi; Velinimetim padişahımın hakkım- da bir maddede mazharı inkisarı olmam; maksadım ise mazharı inkisarı olmazdan evvel Cenâbı Allah habibi hürmetine benim ruhumu kabz eylesün de o inkisara mazhar olacağını vakitlere yetiştirmesün, öyle canı, hem vallah istemem hem tallah istemem, işte bunu böyle bil.

Geçende Edirneye varaçağım deyu tahrir eylediğin mektûbı cenabı şerifleri cezbet rahmana mazharıyetleri takribile affetmiş idim; bunlar vezarete ve islâmı yakışır mı? Aklını başına devşir, iftihar için yazmam; Rabbimin nimetini tahdis ederim. İşte biz hem ulemâdanız ve hem vezâre- tin şeran ve kanûnen ve hikmeten şeraitini bilir Seraskeriz. İşte rey ve ten-

bihim üzere hareket buyursanız hakkınızda hayrı iltizam etmişimdir ve bu mesleğe tâip ve mustagfir olup emri veli nimetim üzere rehîrastından دراصلت mikdârı kifâye şeye kanaat ederek azîmet buyurasız; ve eger sakalım yedimde değil dîrsen cevap yazasın: Allahın inayetiile tekellûfâtı üzime ile üzerine varırım, Allahın ve Resulün ve padişahımın şeran ısrarında ne veçhile emrine istihkak kesb etmiş isen onu icra ederim; bizde lâf ve gûzaf olmaz vesselâm. 29 B sene 216 [1]

VII

Hakkı paşanın 1216 tarihli hükûmete gönderdiği tahriratından

Benim saâdetlü devletlü atûfettü refettü cemilüşsemim dâderi kerimüşşiyemim efendim.

Bu defa firistâdei savbı senâveri buyurulan mubârek kaimei alilerinde eşkıyanın olduğu mahalden hareketi ve Kırkkilise kazasına panîhade ۱۲۱۶ olduğu mesmuları buyurulmuş olduğundan ve mukaddema Osman paşa maslahatı zımında eşkıya üzerine memur sâvarımı celbe meçbur bulunduğu tahrir olunmuş olduğundan bu surete nazaran şuyû bulan eracıf tahdişî ezhan eylemiş olduğu tahrirâtı kerimâneierinden müsteban olup ancak eşkıya kalkmak vaki olsa behemehal taraftı deruî-şânemizden evvelbeevvel hakıpayelerine tahrir kılınacağı vârestei kaydı iştibahtı.

Ancak eşkıyadan tâlibi aman olanlara ne veçhile reyê ruhsat verilmiş olduğu, ordu memurlarına yazılan kâğıdımızın bir aynını ordu kadısı faziletlü efendi dâllerine imza ettirüb hakıpaylarına irsal etmiştim. Kara Feyzi ve Halil paşa ve ince oğlu beş rüesadır; matlubum ikisi mürd ve helâk üçü kaldı bunların izmihlali emri verilmiş olduğundan başka hafız oğlu üçyüz sâvarisile oldukları kariyeden eşkıya üzerine hareket ile beri taraftan avdet edecektir; şimdi içlerine ihtilâl geldi; meyus olanlar beher gece hafız oğlunu bekler. Hâda bilir bu tedbire sebep yin Osman paşa fesâdtdır: o fesat olmasa buna dahî hacet olmadı; alimisseraire ayandır.

Osman paşanın manav ve Kara Mustafaya ilka eylediği fesat bu misil lü bunlara tesir etti emediğinin aslı, beyinle ine bu tedbirle düşer ihtilâl sebebidir; meyûsı hayat olanlardan ince Voyvoda, Kırkkilise taraflarına

[1] Yukarıda metinde yazdığım üzere Selim III ün [Sübhasallah سبحان الله] böyle tabir akraza değil hizmetkâra yazılmaz] dediği mektub budur.

çapul tarikile seyriseri ile geldi; Kırkkilisede harb ve zarbı duyanlar vardılar, fırar ederken bir kelle aldılar ve benim çapulcularım ince'nin ol havaliye çıktığını işitmişler, hayvonlarına itimadı olanlardan ikiyüz miktarı yetişüp altı kelle aldılar, çendruz mukaddem yedi kelle Trisenikli zadenin yedinden çapulcularım toraflarından geldiği tahrir olunmuştur. Simdiye kadar malumu âtileri buyurulmuştur.

Eşkırıya üzerinde olanlar, çapulcuları niçin takip etmiyor buyururlarsa hâda hakkı için bitâblardır; suvariye ihtiyacım olmasa üç mahdır Kütahyadan aman suvari gelsin deyu tasdi etmez idim; Allah aşkına şu matlub eylediğim yarım ağaya [Kütahyalı] başka, eyolete boşka, vadiniz olan beşyüz hızar gibi yozılan suvariye başka mübrim ve mukdim mubaşır'er tısyarile bir gün akdem gelüp yetişmeleri esbobını istihsale himmet buyurulmak mütemennâyı sadıkanemdir efendim.

Ve elân iki mücesssem kol çapulcularım geçtügüzar etmededir; bir kolu Büyük çekmeceye varup Tavukçu yolile gezecektir ve dahi ne mahallere irsalim irade buyurulur ise işaret buyurulo; vukuun hilafı şuyunun sebebi budur ki Gürcü paşa melunu gerek kendisinin hizmetinde olan Tatarlara [posta ve emir götürüp getiren memur] ve gerek taraft devletlerinden giden Tatarlara hakkımızda Asitanede şu veçhile söyle bu veçhile söyle deyüp ve Hakkı paşanın hakkında bu makule zeyler söylemek size lâzımdır, geçenlerde kendüsünün tatar odabaşısını katletledi; onun gayretini insan ister dersiniz deyu heriflere tesir ettiriyor. Anlarda yedlerinden geldiği kadar meritebe esvak ve pazarda söylemeklik ile maktul Tatar odabaşımızın ruhuna hizmet ediyorlar. Odabaşımızın bâisi katli (şudur):

Dubriçe'den hareketimiz günü komar? ağası olan odabaşı, Menzilhane âtdatını tamamen aldıktan sonra herifleri ihâfe ederek hediye bir beggirlerini almış. Kazâi merkumdan hasbelmukteza dâiremiz için olunan Komarı, samakodan avdet ettirmeyip avdeti için beher resinden birer kuruş istemiş. Usulü debendemize! nazaran hıyaneti [sebebile] nizamı maslahat kasdile idam eyledim; işte sebep budur.

Atufellü kethüda bey bendeleri [İbrahim Nesim efendi] Tatar ağasına ve odabaşıya süfehâyı kavmini terbiye eylesesini muhkem tenbih buyursunlar; zira o makule süfehâyı ismile tahrir ediyorum. Ne mahalde rastgelirsem burunlarını ve kulaklarını keserim; tenbih ağayı müşarileyhe tesir r'î etmezse efendim.

Gürcü Osman paşa uğradığı kazaları ne hale koyduğu muhtaç beyan degildir; ancak Filibe kazasını tamam rüsvay ettirdikten sonra piriñç çeltiklerini ve anbarlarını yağma ve ihrak eylediğini ve bu hususi taraftımıza başka ve taraft âlilerine başka ilâm ve mahzer ve ahalden sekiz on kadar adam ile irsal etmek üzere olduklarını müşir bu gün kâğıt geldi; gerek ocaklık pürinci ve gerek vazaiife ve gerek fâilzi mukataa nereden

verilir? verilecek mahal kalmadı? diye mahzarlarında ve ilâmlarında yazmışlar.

İnâyetlû efendim,

Silistire valisi atûfetlû Hasan paşa hazretlerine, Adai kebîr muhafızının muharebede aldığı [bu muharebe pazvand oğlu ile oluyordu] iki kelle ile, fimabad gayret ve sadakatinde kusur etmiyeceği ve kendüsünün bir parası olmadığından Asitaneye irsal eylediği adamı haylı vakittir avdet ettirilmediğinden teellüm eder; maslahat içinde olanların taltifi emri lâzım ve *ref'i hüzün ve melâlini* *dâ' fi tedbir eylemeği* devlete hizmet ad eylediğime binaen derakab mâhsus tatarım irsalile mazharı mükâfat olunacağına taahhüt ve nice mizaçı avama muvâfık tabirat ile tahriratımız ve şimdilik beş bin kuruş [ ] irsal edüp, Eflak Voyvodasından alasin deyü yazılıp ve Eflak Voyvodasına dahi Mustafa ağanın ademisiile Bayruldum vasıl oldukta bilâtehir ol mikdar akçeyi veresin deyü tekit olunup devleti âliyyeye bu hususı yazdım kapu kethüdana akçeyi lûtfen eda veyahud hesabına mahsubiyet rica eyledim deyü tahrir olunduğu malumu âlileri buyuruldukte ol veçhile himmet tabiatı maslahattır efendim.

Mazharı lâneti Bâri olduğunda serimu şüphem olmayan Vidinli kişirinin [yani pazvand oğlu Osman] kemali züruretinden askerinden gizli yeomiye elli adet ikilik, bir müddetden beri katedermiş, şimdiler de askerinin arasında bu madde dayulmağa başladıkta Şehsuvar [Paşa] tarafından başka ve Hafız tarafından [Nişli hafız Mustafa ağa] başka, kateylediği gümüş değildir havadislerini Vidin'e aks ettirmeleri muhkem tenbih olunduktan sonra Sofya müteselliminden ve Gorgoşca taraflarına dahi aks ettirmedeyiz; Bu madde âzim iştir; şimdi o kateylediği ikilikten birini bir takrip tedarikyledim ve (isim yeri açık) kâtibimize irsal eyledim. Gümüş var mı ve ne mikdardır? Malumunuz buyurular; eğer adeta gümüş var ise tahrirleri icap etmez; eğer gümüş gayet kalil ve müşevveş ise tarafımıza tahrir buyurun ki etrafa neşredegim; bakiye askerinin kendisinden tenfirini mucibtir. [ ]

Lâini mezburun hizmetinde olan Tahir çam, dokuz aylık ulufe kaldığından, Hasan paşa hazretleri tarafına çıkmak üzere Veziri müşarünileyhin kapı kethüdasına ve saire ve kendülerine yazdığı arzihallerini ve müşarünileyhin kethüdamız tarafına yazdığı ve tarafımıza tahrir buyurdıkları biemahim firistadei savbı alyaları kılındı ve Tahir çam, a rey buyuruldı (aman nâme) yazılıp ve mevcudına göre ulufe ile istühdamı için dahi yazılıp veziri müşarünileyh hazretleri tarafına irsal kılınmıştır efendim.

Köse Mustafadan gelen iki kelle firistadei savbı alyaları kılındı.

[Hakkı paşanın mûhürü vardır]

[1] Pazvand oğlunun bastırıldığı gümüş paranın iki buçuk diremden eksan olduğu ve halhuki dört diremden ziyade gelmesi iktiza eyleyeceği Sadriüzzam kaymakamının Hakkı paşanın tahriratının kenarındaki derkenarından anlaşılmıştır.

VIII

Diđer tahrirâtı ile hattı hūmayun ve Sadriazam kaymakamının derkenârı :

Hattı hūmayun :

(Manâurum olmuştur iktiza eden lânet olusun)

Sadâret kaymakamının derkenârı :

Hakkı paşa kullarının kaimesidir; Kūtahya tarafından mūretteb beş yüz sवारinin bir an akdem ihraç ve isaliğün mukaddemce mahsus muhazir tağın olunmuş olup mezkūr yarım ağa mesmu olduğuna göre elhaleti hazihî كرامان كرامان valisi Zūhdū paşa bendeleri maiyetinde delil başı nasb كرامان كرامان olunmuş olmagla mūşarūniyleh Hakkı paşanın mezkūr yarım ağa memuriyetine dâir tahriri hususunda negūnâ iradei seniyyeleri buyrulur ise anâ göre hareket olunacađı.

Benim saâdetlū devletlū utufetlū refetlū dâderi kerimūşşiyem cazzū-emcedim sultānım hazretleri [1]

Savariye eşeddi ihtiyacımız olduğundan üç mah mukaddem Kūtahya civarında olan yarım ağa kullarına bir mikdar atıyye irsalile beş yüz svari tedarik edūp serian tarafı senāverlerine gelmesine tekit buyrılmak niyaz olanmuştı. Merhum zaleme makalesinden olduğundan mukaddema Çorlu için Kūtahya mūsellimi [Mūsellim, Mūtesellim, vali vekili demektir] marifetile tertib olunan beyyūz sवारinin canibi senāveriye bir an akdem yetişmeleri hususı Kūtahya mūtesellimine mülkeden tahrir buyrulduğū eğersi ipar buyrulmuştı. Üç mah mātokarribdir ki gelmedi ve senākārlarının tahrir ve niyazından mukaddem Çorlu için [bir kelime yırtık] buyrulmuş bu surete nazarān bu maddeye iradeleri taalluk edeli üç mah mūtecaviz [yırtık] dört mah mūtenahizdir. İstihdam eylediđim sवारilerin tālu tūvandorına halel gelmiştir.

Yarım ağa zalemeden olmagla memuriyeti mūnasip görülmemiş; İna-yetlū efendim, o makulelerin cūmlesi bittabi zulme mūildir, at sahibine göre eşer, halā hizmetimizde olan delilan selefimizin Rumeli valisi iken yarlarında idi; her kazaya buyruldu misal rüesa dair ve askerisi tezkereler neşriile tecrimu ibad ve tahriri bilād eserlerdi ve Radomir gibi zaif ve ezaf kazaya dairisi reislerinin irsal eyledikleri tezākiri tobralarile radomirden hakıpaylerine irsal eylediđim malūmlarıdır; o tezākir eshabının ekserisi yanındadır; vaktimizde dâiremizden ve rüesayı asakirimizden bir kazaya bir tezkere irsalile akçe alınmış ise zi'file kesumden tazmın ederim.

[1] Bu vesika dolup 1 sandık 14. dedir.

Allah hakkı için şu hâlini melan [yani Gârcü Osman paşa] bize selef olmayıp bu mel'aneler ile ve bâhusus yüz on beşer ulûfe vermeklik ile beni askerime mudaraya mecbur etmeyeydi bu vakte kadar ne Kara Feyzi maslahatı kalur idi ve ne miri bu masarife mecbur olur idi, Allahın malıdır ki böyledir.

Lutuf buyurun, tahrir eylediğim mevadda illet bulmak ile tesviyeti vakit etmiyelim; Çorlu için dört, beş mah mukaddem Kütahya mütesellimi yedile tertip olunan beşyüz suvarinin bir an akdem tarafımıza vusul ve lahûkî zımında zuamâdan veyahut silâhşorandan bir münasibinin mubâşir tayinile izam buyurulması ve Yörüm ağaya da cânibi miriden on bin kuruş atıyye irsalile tûvanâ beş yüz nefer süvari ile tarafıma bir gün mukaddem yetişmesi için mahsus mubâşir irsalile memur olduğum maslahata muâvenet buyurmaları ezdilü can recamızdır

Süvariye eşeddî ihtiyacım tekribile Kütahya Eyaletine dahi başka başka mubâşirler tisyarile, bir an akdem Edirneye gelip yetişmeleri ve Edirne'de yoklama olacakları ve nâ mevcutları tîmari fîmahad tevcih kabul etmiyecek diyerek teşdit ve tehdidi hâvi evamir irsalile mütemed mubâşirler tisyarî, maslahatı mucib zan olunmağla tahvire ibtidar kılındığı [1] Sivas valisi muini fukara saadetlû Mustafa paşa hazretleri tarafından dahi cânibi dervişanemize küliyetlü delil ve üfenkciyan irsalî için müekkîd evâmîr ve tahrîrat ile mahsus mubâşir irsalî niyazi senakûridir [2]

Silistire eyaletinin dahi bir saat mukaddem tekmilen tarafımıza vusulleri için mubâşirimiz irsal olunmağla buyruldumuzu mukavîr ve müekkîd (ferman) isdar ve cânibi dâiyaneme tisyar buyrulamak ricamızdır. [3]

Konya eyaletinin dahi maiyeti senaveriye tekmilen bir gün akdem vusul ve luhuka gayret eylemeleriçün müekkîd ve şedit evâmîr ile mubâşirler tisyar buyurmaları mütemenmâyî sadıkanemizdir.

Şeran ve aklen hain olduğu şahir olan Gârcü Osmana tayin buyrulan kapucu başı Süleyman ağa [tarafı] dervişanemize gelmeyüp gitmek üzere memur olduğunu ademîsile ifade etmiş idi; mühârdarları [çırtık]

[1] Bu kısmın üst tarafında Sadırazam kaymakamının kırmızı kalemle şu derkenarı vardır :

«Kütahya eyaletlüsünden Hamid ve Teke sancakları ber mutad Antalya kalesine ve Saruhan Menteş ve Karası sancakları Bahri sefid boğazına memur ve Bolu ve Hüdayendığâr sancakları dahi Levend çiftliği ve Üsküdar ocaklarına müretteb olmağla bonlar istisnabirle ma'adâsının maiyeti müşarünileyh tayini vabestei iradei seniyesi idüğü.

[2] Mukataayı tahviri üzere Sivas valisine müekkîd emri âli ve tahrîrat ile mubâşir irsal olunacağı.

[3] Yine bu kısmın bâlâsında kırmızı derkenarla : Silistire eyaletlüsü mukaddemce Nigebolu mubâşiri Hasan paşa maiyetine memur ise dahi müşarünileyh Hakkı paşa maiyetine tahvili lâzım geleceği.

bilâ tahrirat taraflarına avdet etmek üzere yonımızda bulunmağa Süleyman ağa ile mülâkat ve bir kaç sohbet eylemeleri behemehal lâzımei tabiati maslahat olmağa Süleyman ağa getirtilüp mühürdarlarile çent saat hâli bir odada sohbet eyledikten sonra biçare Süleyman ağa esbabı selâmeti canını mülâhaza ederek hâini melun tarafına bâ menzil irsal olunduğu.

Eşkîya çapulcularının bu havâliye Osman paşa takarrübünden sonra bazı mahallere çıktıkları mesmûmız oldukda tarafımızdan çapulcularına tayin olunan sekiz yüz süvarimiz bir kaç kol ve taraf olarak geçti kâzırları esasında bir kol eşkıya çapulcularına tesadüf ile bilmuharebe aldıkları yedi rûsî eşkıya takdimi hakipayları kılındı [1].

Bundan akdem Gürcül Osman paşanın tezkeresile tirnova tarafına celb olunan ve Vidinden gelen manav ve Filibeli Kara Mustafa ve mâhûdın tatar ağası (ismi okunamedî) ile Trisenikli zade gayyurâne eylediği mahorebesinde ahz eylediği yedi kellei eşkıya min haysilmecmâ من حیث الجموع on dört rûsî eşkıya tatarın kollarile irsal kılındığı malumı alileri buyruldukte babı hûmayun pişgâhında gâttidei haki mezelleet olmasına iradeleri taallûke niyazındır.

Trisenikli zadenin tarafı senâverîye olan kâimesi firistadei savbi ulyaları kılındı; kâimesinde rıza cüyâne hareketi memul olduğundan diğer şukkasında niyazimend oldağı Yılık zade ve emsalinin memuriyetleri zımında selam ağanız bugünlerde irsal olunmağa cümlesi Tirnova taraflarında tehaşşüd idüp eşkıyayı ortaya almak üzere lâzım gelen tenbihatı müstemil buyrulduklarımız irsol olunmuştur; şimdilik Tirnova taraflarında kâllîyetlü asaktır, eşkıya maslahatı zımında üderdest bulunsun; Osman paşanın verasından aleyhine tayin için iktiza eder işe bazısı tefrik ve tayin kılınur; yine maslahatı eşkıyaya helal gelmez; mugayiri memul ve muhalifi cezm ve yakın olarak faraza Anadoluya yıkılıp gittiği takdirce (lom) a doğru bazılarını sevk ve irsal [yirtik] mutulea olunmuştur.

Gerçi (Vidin)in içine bir kaç koldan havâdis oksettirerek ve o maddelerden dahi hali olmadığımızı yazmımız idim ve inayeti bari ve keremi Resul ve himmeti evliğâi kiram ile bu abdi acizki cemü maslahatını halıkına vedâ eylemiştir, Sofyaya vusulümde memulüm hayli semerat ve fevâidat manzuri devleti aliyye olacağı bazı delâil ile ilmi acizanem taallük eylediğinden Edirnedden Ahyolu tarafına vorup, tekmilli maslahat'ta derhal o mahalden Sofyaya azimet fikrinde olduğum alemüsserâire ayandır.

İşte Gürcü gibi bir hâinin başında bu kadar haşarati, kurbi cioarı saltanat da terk münasib olmcğundan tehir olundu.

[1] Rûsî merbure pişgâhı bâbu hûmayunda nihâdei cayı ibret kılındığı [kaymakamın dekenarı].

Velhâsıl envai mesâlihîn mecmuuna halel gelmiştir; sekben bedelliyeleri tahsıl olunamıyor; uğradığı kazalarda zehâir kalmıyor, mubayea tahsili emri azim olacak ve yanındaki hasarat vardıkları Karyelerin ellerine geçen ölküzlerini ve bargirlerini alıyorlar; mekkâri tanzimine dahi sekte tras edeceğinde şüphe yoktur; mûhârdar kullarını dahi acele tarafı aliyyelerine iade eyledim; geçenlerde memhuren verdiği takrirden fazla ve ziyade şeyi söyleyor, ezcümle (Şümni) yi meştâ tayin eylemişler; o takririnde bu yok idi, bunu Süleyman ağa ve defterdar ve kethüdamız hazır olarak söylemiştir.

Bunun idamına [yani Cürcü Osman paşanın] iradei şahâne taallukı şer'an velinimete vacib şimdi olmadı; altı mah mukaddem vacib olduğunu isbata kadirim inkâr eder var ise işte meydan, muhlısınız ile sohbet itsün; Beni halime bırakmış olunaydı Silistreden hini azlinde abdî cami, Hasan paşa ^{بكتنه} terk oluneydi sühûletle ibadallah üzerinden belâ kalkar idi, zarûreti miriden bahs ile cevap yazılmıştı; maslahat zarureti miri dinlermi? mazur olan maddede vaktile akçe sarf olursa ziyanelti miri budur; akçenin o madde ve emsalinde lüzumu mikdarı sarf olunmaz; kati vafir o maddeler için akçeler sonra sarf olunduğundan başka emvali fukara gasb ve menhub olmaktadır.

Bu hainin idamı hususu şimdiye kadar lieclilihtiyat لاجل الاحتیاطا bizimle meşveret buyurulmak zannıacizaneme göre lâzımdır; zira bu maddenin tabiatı iki nevi tedbire münhasırdır, kankisi tercih olunur bilemem.

Kerimüşşiyem ^{کریم الشیم} efendim

Gürcünün maiyeti menhusunda olanlardan (Abdî Cam)ın filâsıl ulâfesi kıbeli devleti aliyyeden verildiğinden mikdarı malumu alileridir; şimdi Abdülcamin yedinde olan tezkere altı bin ulüfedir mahiye ^{وینس علیه الواقی} mah bemaç iki bin kışeye muhtaç bir sefahettir; terâküm eyledikçe ve bu maddeyi etrafıle mülâhaza eyledikçe mütekeddir olurum.

Rumeliden ve Arnavutluk civarına karib mahallerden Moraya tertip olunanların ekserisi Azârî ^{اعداد} vahiyeyi müştemil ilâmat ve mahzarlar irsaliyle imrârı vakit etmekte olduklarından mirmirandan sâbika Manastır kaymakamı Numan paşa yine Arnavutluk civarından tertip olunan asakire sürücü tayin olunmuştur ve Selanik ve Tırhala taraflarına dahi Selanik müsellimi bendeleri sürücü [sefere ve hizmete tayin olunan askerin ihraç ve sevkine memur olan] tayin olunmagla buyuruldu derdesti tahrirdir; bu madde de bir az kadı ve nûvvab ^{نواب} ve Ayan havaneleri istihkaklarına göre tedip olunacaklardır.

Eğer buyurulursa ki defai ulâda olan hükümetin bu defa olan hükümetinde şiddetlidir, Filvâki böyledir; o zaman hükümetimizde olan şiddet lâzım idi bu defa binnisbe mülâyemet biliktizadır ve hikmete tatbik olunmuştur; ikisi de dekayiki hükümeti hikemiyeye vakıf olanların ma-

İlamıdır hikmetâmis kelâmı mansıfâne budur ki şerâitü aşereî vezareti cami olan vüzerâ, velinimetine istikamet ve sadakati daima devam üzeredir Mütarakki olur, Resulî Ekram hakkıyçân mütenezzil olmanın ihtimali yoktur; o veziri adil hükümetini daima vakte ve hikmete tatbik eder, Şiddeti hükümet lâzım iken hükümetinde şiddet etmez ise velî nimetine sadakat etmemiş olur şiddete karib veya mutovassıt hükümet tabiatı maslahat iken şiddet veya mülayemet eylese velî nimetine yine sadakat etmemiş olur.

Velhâsıl vezir olan odem envâi hükûmâtı derecatile bilmeli, bilmez ise vey memur olduğu maslahata ve yazık ibadullaha. Def'âi ulâmızda eşkiyaya gizli ve âşikâre müin olanlara ve cebehane ve zahire verenlere aman ve zaman vermedim, idam eyledim; İdamımın sebepleri bu ki bu maddelerde bulunmaktığı bir cihet 'le mecbur degiller iken mahza cibilliyetlerinde olan ihanetten nâşi idi; anları idam etmemek muğayırı sadakattir.

İnfisâlimizden sonra Devleti âliyye Rumeliyi bayağı eşkiya yedine bilmeyerek verdi; Vüzerâ degü tayin eyledikleri Mustafa paşa, Alo paşa, Cürcü paşa, Palaslı Nasrânî Mehmed paşa bunların eşkiya [bir kelime okunamadı] İbadullâha hasar ve zararları ziyadedir, noksan değildir, Hazreti Allâha malumdur ki böyledir [yurtık] İbadullâh teneffür edüp eşkiyaya bizzorur muavenet eylediler, iânelerinin esbabı meydanda iken sen cephane ve zahire verdin degü Allahtan havfetmeden nasıl idam edebilirim; zamanında ise aman vermem; zira cibilliyeti ihânete mecburdan gayri mana verilmez.

Yetmiş beş tarihinde (1775 hicri) pederim Mısır valisi iken bir gün ağlayarak Hüdavenkiğârı esbak validi hazreti cihandari cennet mekân mağfîret nişan Sultan Mustafa efendimiz hazretlerine dua ediyor Duası buki; Yarebbelâlemin يا رب العالمين üddâyı اعدای دنيله sefer çoktandır olmadı; eğer sefer mukadder ise aman yarabbi Rağib paşa ve ben ve Sarı Abdurrahman paşa kullarının hayotında aç, velinimetimize hizmet edelim; üçümüzde ahirete gittikten sonra açma, seferde rabitasile asker imal edecek vezir yoktur aman yarabbi digerek birabbül kôba italya باب الكعبة العبا , ağlayarak dua eylediğini kulağımla işittim. Ber muktazâyı hadüseti sin zevkına varmadım; iki seferde de balunduk, bu kelâmın manasının zevkini o vakit derki eyledim; Hak teala habibi hürmetine esbabı buvveti devlet olan vüzerâyı devleti âliyyeyi daima muvoffak eyleye âmin sümme âmin.

Eşkiya çapulcularını her ne mahalde bulursa basması için bu def'a dahî Edirneden sekiz yüz süvari ile Sirozlu bey [İsmâil bey] başbuğluğuyla ihroç ve maiyetine altı Tatar terfik olunduğu malama âlileri bayurulmak içia işaret kalındı efendim. [Mâhürü vardır]

IX

[Hakkı paşa kullarının kaimesidir]

Devletlâ atâfetlâ rafetlâ mürüvetlâ vefiyyühimem sultanım hazretleri Atufetlâ kethülda bey ve refetlâ reis efendi bende/eri maiyyeti devletlere mübarek huzûrı faizinnûrı müükâneye ruhsûde buyuruldukte, Hakkı paşa memurîyetini göndiye kadar bilüp hattı hûmayun mantukınca Sofyaya dahıl ve Sofyada ikametmi yahut Mirimîran ikâdi ^{صوبه} veyahut tarafından başbuğlar nasbîle asker ikamesi ve kendüsi maslahatı eşkıya zımnında Tayyar paşanın ademi muvaffakiyeti ve pederinin vofatı takribile avdeline ruhsatı menvi almagla Edirne'de mi münasip yahut Edirneye ve Sofyaya kurb ^ب olması mülabesesile Filibe de ikamet ile iki tarafa nezaret mi münasibtir ve Sofya tarafında eşkıyadan bir şey hudus etmemesine dikkat ve Berkofça kolundan Vidinli Osmanın kesri mevfasidî mazarratına gayreti ucuzanem hususını havî bî emri hûmayun tahrir ve irsal ve ihsarı buyurulan kaime mürüvet allâmelerinden mübemû ^{٢٠٢} keyfiyet malûmı senakârı ihlâs şiarları olup her halde emrû ferman velî nimeti alem efendimindir. Ve çend ruz sonra ^{٢٠٢} idi şerifi meserret redif tezekkürü resmîle mübarek rıkâbî hûmayuna ruhsûde buyuruldukte taraftı bende kâneme yazılan istilâm ^{استلام} kaimesi derununa bâ emri hûmayun matviyyen ^{٢٠٢} meb'us, şakkai behiyyelerinde, Hakkı paşadan iki şaklı olarak istilâm eyledik. Şikkın birisi Sofyaya mutemed ve naktedir adamlar koyup kendüsü dağlı memurlarına nezaret için Edirneye yahut Filibeğe gelmesi ve şikkı diğeri dahi kendüsi Sofyada oturup Pazvand oğlu maslahatı için (Berkofça) üzerinden usata ilkayı raab ve dehşet ^{رعب ودهشت} suretleridir; eğer dağlı eşkıyası memurlarına nezaret için Filibe ve Edirne taraflarına gelmesi şikkını istisvab ider ise Sofya taraftı bilmem vezirsiz kalma uyarmı? Bağınlerde pazvand oğlunun etrafının zabt olunması ve kaht ^{كاهت} ve gâlası takripleri muhasara iktiza etse kapanmağı [kalede kapalı kalmağı] gözüne kestiremeyeceğinden taşra manav takımına [Vidin haricinde şekavet yapan pazvand oğlu adamlarından manav İbrahim kuvveleri] iltihak için bazı tedarik kaydında olur imiş, bu havadis sahîh olduğu tükdire göre merkum çıkar ise doğrugelceği Sofya tarafları olmak gerektir; Hakkı paşa Filibe ve Edirne taraflarını ihtiyar eder ise evvelki Rumeli valiliğinde Osman paşayı istihdamında hoşnadiyetini yazmış. Osman paşa, Selânik üzerinde olarak [yani Selânik mutaxarripliği üzerinde olarak] Berkofçuda ikamet eylese Vidin altına kadar Berkofça kolundan ikâam eylese ve eğer Hakkı paşa, pazvand oğlu maslahatının ehemmiyetine binâen Sofyada ikamet etmeği ihtiyar eder ise Tayyar paşa defolanacak olmagla Osman paşa Edirneye gelse ve dağlı memurlarına nezaret eylese iki taraf dahi vezirsiz kalmamış

olar deya lâtfen ve inâyeten ve kereman bu obda drem hirtelerinden şüâli hâmayun varid olmuş

Filhakika her bir suali hâmayun ilhamı rabbanî ve mahzâ kerâmet idügi iztibahdan minkâllikvücûh âri ve beridir; fesabhâsallâh *فـسـابـحـانـالله* Bosnadan avdeti sadikanem irade olundukta ber mucibi hattı hâmayun Sofyaya vasulâmüde vehlei ülâda lâzım gelecek tedabiri müstemil zabt eyle diğim lâyhâi âcizanemde, Osman paşa hazretleri defai ulamızda istihdam eylediğimiz tavri rıza cûyanını eger tahvil etmemiş ise dahi cehli takribile kadri emanetullâhu idrâkde istidadı olmadığından başla başına memuriyet, mazâlimi ibod ve hasârı bilâdi mucib olup ancak o nakuleler maiyyette istihdam olunması münâsîp idüğünden maiyyeti âcizaneme celb ile tabiatî maslahata bakup Berkofça tarafından ileruye istihdam mı iktiza eder yoksa lileclilihtiyat *لاجل الاحتمال* kuvvetlâce bir mahalde ikamet ettirmek mi lâzım gelür ol vehile müttehidâne hareket menvî zaniri sadakat semiri âcizanem idi. hakkı sadikanemde ne mahalde istihdamiyetim ve ne vehile hareketim iradei hâmayun buyurulur ise emrûjerman veli nimetim efendimindir

Kerimüşşiyema sultanım! *كريم الله سلطانم* İşbu kaimi sıdk *صدق* dâimei deroizânemizde tahrir olunan kelimesi devleti aliyyeyi tağlît ederek maslahatı mahsusamız zımnında külahrûtalık *كلاه رتالک* olmayıp ihlâskârî sadıkulbâlleri gibi usdaki sadık ve mücerreb ve terbiyetkerdei devleti aliyye olan bendeye muvafık maslahat zımnında mugayiri nefselemir olarak hilâf şey tahrir eder isem mesleki vezaretide istihdam yakışmaz; emîn ve mütemet ve mütemem *مؤتمم* devleti aliyyenin bir bendesiyim işbu; tahririm tecessüs buyrulmuş; eaki hale mugayir ve münâfi ise kendim muktazayı terbiyeme bittan verrıza *بالطوع والرضا* razıyım.

Selefimiz Osman paşa hazretleri tarafından tahrir tahrirat mugayiri nefse nefsilendir olduğu mürûrî vakit ile malûmı alileri olur; lâkin tefoıyeti vakit buyurmayup kizbine cezm ile maslahatı devleti halelden vikoyeye himmet buyrulmasını sadakati zatıyem ihtara mecbur etmiştir; müşarüniley ile bey-nimiz altı saat mesafe iken vurûd eden ekâzibi müstemil tahriratına senâkârî bi mürâlarını *مؤتمم کارى مرالونى* itimad ettirmeğe sa'y *سعى* ider. Ezcümle tarihi katmemiz günü tahriratı bi edebanesine mebnî üzerimlize asker tayinini men için Sofyaya iki saat mesafede olan askerim için karyeleri ihrak ediyorlar deyil tahrir eder ve Berkofçaya giden zahireyi yağma ediyor deyü senakârî bi mürâlarına yazar; bunun esli yohtur; *علمه تعالى* ve kefâbîhi şehiden *و كفى به شجاعاً* müşarünileyh hazretleri on dört karyeyi askerim açıkta kalsın ve tehassus edemesün deyü ihrakı binnar etdirmişti. Ve Köstendilden biddefeat bunun hallı tıyyan beyanını müstemil tahrir eylediğim tahriratın içine müşarüniley Sofyayı manav'ı *سپازوانت اوغلى* adamlarından şaki manav İbrahim

celb için adam irsal eylediğini Sofyalı Mustafa beyin tezkeresini mevzuan irsal etmiştim; tezkereî merkume manzûrî âlileri buyrulmuştur; fiivaki bir az akçe ve hediye irsaliyle manavî velb ile bizi işgal ve (Pirzenik) kuralarını yağma ve icrayı mezâk ittiriyor حسينا الله ولم الوكيل (Pirzenik) de bu hadise mesmû sadıkanem olduğu gibi derakab tarafı senâveriden asker irsalile metanet verilmiştir; Sofyaya iki saat kala askerimi eşkıya üzerine tayin eylesen verasını kendüsi alır, mazallah ne suret kesbeder; başımda olan askerîn cümlesini tayla etsem Berkofcada olan askerini üzerime havale eder, bu dahi meczum, külliyevmin Filibe'ye dönüp avdetimi söyler; maahaza مع هذا Sofyadan kendüsi kalksa, ne tarafa gidecekse gitsen bu sureti kesb etmezdi ve hem avni inayeti hak ile şimdikedek ayakda eşkıya üzerine bir kol asker tayini ve Berkofca üzerinden lâzım gelen todabirin icrasıle pesendideî devleti Aliyyeyi mucib muamelatı nûvazişiyeye mazhar olurduk. Bu adamın hareketi işte Allahın bildiği böylece olduğuna cezm buyurun; hilâfına düzme tahrirat ve limaslahatin düzme ve musanna kelâma vücut virmeyin. (Köstendil) e vasûlümüzde lâzım gelen muamelat ve nûvazişatta kendüsüne serimu kusur etmedik ve tarafından tarafımıza (Velıyyünniam ولی الیم) el-kabile yazdığı mektuplar devleti aliyyeye irsal olunur deyü tavırını musaddik kelimat filcümle idhal eylemsüyüp daima ve lisânça tarafımıza adamları vesatatiyle ve bizim adamlarımız ile irsal ettiği ahbâri, magayir tahrirat ve müeyyidi işyanıdır.

Bunun, [yani Osman paşanın] azlı malımı oldukda [Osman paşa, Hakkı paşadan evvel Rumeli valisi idi] Sofyada elbai ile divan edüp Rumeliyi vermem ve azlımı kabul itmem dediği malumumuzdur. Devleti aliyyeden muradı, maktul Alo paşa tavıle Rumeliyi tekrar alıp ve azlı olmayacak esbab ile kendüye istihkâm vernektir; yirmi gündür hilâfı hattı hümayun Sofyaya duhâlümûze mani مانع olması tahriratını musaddıkmıdır mülâhaza bâyurula ve anın çıkması tahriratını mûkezzib midir mutalea buyrulsa katî zâhîr bir manadır.

Ah efendim, Allah devleti aliyyeye imdat eylesün; şu günlerde akçe ile aldığı Berkofca için mirmiranlık ve kapucu başlık ve turnacılık ve kendüye gürk ve hançer misillü teşrifat üası ve nûvazişatın vukui kendüsünün ısrar ve inadına kuvvet ve strafa neşreylediği ekâzib ve duruguna itimade vesile ile senaveri bîmürâlarının vaslahatı memuriyetine halehî azim iras etmiştir.

İşte bu havaliji bu hale getürdüğü ve şimdikedek işler görülmesine bed'ı بَدْا olunacak iken ihlâl eyledi; vîr gün ve bir saat evvel her maslahata takdim ile buna söz anlatacak irscli münâsib ve lâzım bir kimesneyi memur ve irsal ile bunu bir bilâd baideye def'imi irade buyurular yoksa hakkı müşarünilefihde olan tahriratlanmc muktazâi beşeriyet ile garaz ve nef-

nıyet girmiş ise terbiye ile haline göre lâyiki vech üzere suret ile istihdamı irade buyrulur, herhalde ne vechile irade buyurulacak ise tacilî lâzım geldiği ve manavî dahi nasılca (ne sûretle) getürdise yine def'icün tahrirat ve yeminine bakmayub tekid ile tenbih buyurulmak lâzimei tabiatı maslahat idüği İnşaaallah molûmı olileri buyuruldukda herhalde bu asdak ve halis senakârı adimürriyoları mehasini teveccâhâtı maali ayâtılarınca meşmul ve müstesad buyrulması emrinde lûtûf ve hâmemzatıkerimüşşiyem hazretlerininindir
23 za 215 (Zat mâkrû vardır)

X

Hakkı Mehmed paşanın Sofyada bulunan selefi Gürcü oOman paşaya yazdığı mektablardan biri. Hakkı paşa Sofyaya girmek istiyor, Osman paşa da çıkmak istemiyorda. Mektubun üst kenarındaki beş satırlık yazı Hakkı paşanın el yazısı olup, Osman paşaya yolladığı bu mektubun bir suretini İstanbula göndermişti.

Tarafı muhlisiden [yani Hakkı paşa tarafından] Üsküp merhalesinden hareketimizden berü Selanik valisi alup medinei Sofyada ikamet üzere olan veziri celilüşşan saadetlü elhoc Osman paşa hazretleri tarafına iradei devleti aliyye beyan olunarak ve kemâli teokir ve taltifâne olarak sekiz kuta halasnâme tahrir ve başka başka mahsus tesyir olunmuşken nihayet girü avdet ile Üsküpte ikamotimiz suretlerini iş'ar sıyakında olarak müşarüniley hazretleri tarafından mahsus tatarlarile muhlisi bi müralari-nin Köstendilden Sofyaya müteveccihen azimeti senakârı günü varit olan kaimelerine cevap olarak savbi sâdikanemizden tahrir olunup müşarünileh tarafına tesyir eylediğimiz kaimemizin suretidir, manzuri alileri buyrulması için takdim olunmuştur.

Saâdetlü devletlü atâfetlü refellü mürüvetlü karındağı eazzü ekremim sultanım düstürü celilüşşan hazretleri :

Köstendil merhalesine varid olan kaimi ailileri meşhumu zati seadet ayâtı kerimanelerinden memulün hilâfı olmagla bâisi tuaccüb olmuştur. Cenabınızın rızacaylukla olan şöhetlerinin hilâfı tavır nice olur? muhlisi bi müralarına emriâll ve balâsı hattı hâmayuntı şevketmakrun ile Rumeli ihşan buyurulmuşken dağlarda ve kırlarda girmi beş bin kapum halkı ile nasıl gezerim; bunu mülâhaza iktiza etmez mi? Behemehal iradei devleti aliyye üzere Berkofçaya metanet verilip sizin lüzumundan ziyade askeriniz var ise Karlı Ali paşa bendelerinin yanına bırağup Sofyadan inkiyadı hazreti

zillullahi ile çıkup gidesiniz. Tahrikât ile beynimizde bir fesadı âzîm olsun da düşmanı padişahî kuvvet mi balsa? Bu, tarafeynin emekdarlığına ve sedakatine düşer mi? Eyüce mülâhaza buyrula. Sizden Berkofçaya tahrimimiz üzere metânet ve size lüzumunuzdan ziyade askeri birağup çıkup gitmeden gayri matlah yoktur ve memuriyetiniz ancak bu kadardır; işte memuriyetiniz üzere çıkup hareket buyrula ve lâıykı şânınızda badur.

Bu vakitl rde fesat tevellüdile Vidinli Osman'a kuvvet vermeğe sebep olup da şeran ve aklen medhul mu olacaksınız? Alimallahı taâlâ badi ve sebep ben olmam; lâkin memulün mugayiri siz olduktan sonra ben bu dünyada bir şeyden gerüde kalmam Rumeliye ben talip olmayup istemediğim malûmıdır lâkin tevcih buyruldu; kırlarda ve kariyelerde eglenmemiz nice olur? şeran mansıbınıza gideceğindir. Çarşamba günâ tarihi kaime-mizdir; tağları kaldırup varıyorum; itaat ve inkiyadınız var ise Berkofçaya metanet verüp size lüzumundan ziyade askeriniz var ise Berkofça muhafızı nasb ve buy.uldasını irsal ettiğim Karşlı Ali paşanın yanına birağup azîmet buyrula, gayri sureti yoktur; tağlit olma etbâ کلامینو aldanma, haklarında hayırlı badur ve eger Rumeliyi isterseniz, böyle suret ile olamaz, ben memnun degilim; ben arz edebilirim; siz heman tahrimimiz veçhile hareket ile bîmennihî teâlâ perşembe günü akşama kadar çıkup teşrif buyurasız efendim. 9 - Za [ذی القعدة] - 215

Derkenar :

İnayetlâ karındaşım sultanım efendim :

On beş sotır bolası hattı hûmayuzı inâyet makrun ile muanven ve müveşşah şeref sudur eden fermanı âlişan ile acele muhibbiniz memur iken nice girmem ve nice taşalarda ikânet ederim; ben mizaçlı devleti bilirim ve her veçhile yedi sadıkane-vize verilen ferman ve mektubu sâmiye itaatim vardır, elbette gire'im heman çıkasız efendim.

XI

Hakkı paşanın bu mektubu üzerine de Oöman paşanın Sofyadan çıkmadığı malumdur. Osman paşa 21 Zilhicce 215 tarihile İstanbula Hakkı paşadan şikâyet ediyor. Sadırâzam kaymakamına gönderdiği bir mektubunun sureti :

Merhametkârâ, bendenüvâzâ veliyyünniama efendim sultanım hazretleri :

Atufetlâ Hakkı paşa hazretlerine Eyaleti Bosna tevcihile kat'ı meruhil ederek Yeni pazara ledelousul لدى اومودا hasbelmemuriye mahalli merkurıdan avdükufül ve Üsküp kazasına nüzül ve etraf kazâlardan asakir cemeylediği

resîdeٓ — sem'i acizânem olduksa keyfiyet ve hal, müşarünileyh hazretlerinden istisâ olunduksa varan tatarımız bendelerini üç gün hapis eyleyüp Edirne canibine vardığımda tafsilen tahrir ederim deyu mesrûل مہول tatarımız kullarına bir kit'a tahrirat verüp tarafı bendelerine irsal ve müşarünileyh Rumelide olmak takribi bermuktezâyı debî vüzera دأب و زرا tarafı çakeriden haftânımız مفاہیز kullarını mihamdar irsal ve tisyor olunduksa Medinei köstendile gelmedikçe salıvermeyüp merkum kullarını dahi avak ve tehir ettirüp Medinei mezbure vüratlarında ve gerek evvelce Rumeli kendalere tevcihini etraf ve enhaya ilân ve iğâat ederek bendelerine dahi Medinei mezbure-den magrurâne, laübaliyane izharı etvar ve hakkında gazabı padişahi hadîsesile güftigüyt nâhemvare مہوارہ کفتکوی ile alettetabu علی التتابع Sofyadan nâhzat نہت ve alessabah varacağı deyu fekkü hareketimizi irâe buyurarak nefsaniyet ve âzviyetten mürekkeb biraz kelâmı aceh fercam ile eğer çıkmazsan neticesinde vehamet ve nedameti hoşça mülâhaza eyle deyu emir güne taorı nefsin kabul eylemiyeceği derkâr ise dahi bermuktezâyı hâdise arz olundu; biddesfat Samakov ve Filibe taraflarına azimet eylemelerini her ne kadar tahrir ve niyaz eyledim ise semî مع ve iltifat etmeyüp Medinei mezbureye işte duhul ederim deyu ısrar ve bendelerine dahi bir kat vesveseye ilka eylediğinde doğrusu vehim (م) târi olup bunun bu ısrarından elbette hakkında gazabı padişahi zuhura gelmiş tahakkuk eyleyüp ve reva daşte, ve bu tavri harekâtı pesendide olmadığundan kat'ı nazar neticesinde nezdî veliyyüniyamada tahsin olacak hidematı seniyyenin ademi vuku ve brüzine daldır.

Müşarünileyh'in Yenipazarda iken bu tebeddülâtı sualimde ketmî, her çent ki emri memuriyetimizi fâturdan hazer ise dahi kenduler ile ittihadı kulubumuz olmak mülâbesesile bari üsküp'den cüz'i ima buyursalar idi bizde kendümüze rabta vererek ve kendü umurumıza fâtur getirmeyerek güzelce şey olurdu; müşarünileyh sakalımız altına girmedikçe ademi ifadesi bizi vesâvisi ahâra zahip eyledi ve müşarünileyh'in bu ısrarı ve bizi Sofyadan cebeen ve kahren ihracı daiyesi ve etrafı envâi fezalet ile tahrir ve ihbarı ve Sofyayı basup bizi saaf pezir ederim deyu sevduyi hamî ve encamında nedameti vehameti muclb halâtı bertaraf ile bu etvarı garîbesi ve bu keyfiyetle, iki saat ve bir saat miktarı Sofyaya askeri tekarrübül ve bu güftüğe şüyûlle verâğı ihtifada hirasen ve lerzan olan manev İbrahim ve sâir rüesâyı eşkıya fırsat ganîmettir diyerek kâlliyetlu hasarat ile Balkanı berü tarafa mürur ve lerâyı fesat ve şürür ederek Sofya kurallarını ihrâkı binnar ve fukarayı nehbü garat birle Sofya ile Berkofça arasında olan kurallarda tohassunu ve Berkofçada olan asakire zehâir irsalî emri asir ve belki muhal olup hasarâtı menhüse üzerine asakir irsalî egerçi vazifei zimmetimiz ise müşarünileyh dahi bir tarafımızda oldu-

ğundan bu emre ihtimamımız hususî derkâr ise dahî müşarünileyh Filibe taraflarına hareketlerle inşaallahütedla kuvvei kahirei padişâhî berekâtile defî şürûri efkıyaya ikdam ve söyi malâ kelâm olunmakta idügl arz ve beyan olundu [irade] merhametkârü velıyyülnniâmâ efendimindir.

21 Z sene 215

Abdühü elhac Osman

XII

Hakkı Mehmed paşanın kendi el yazısıyla 9 Zilhicce 1215 tarihli olarak İstanbul'a gönderdiği tahrirati sureti:

Seâdetlü, atüfettü, refettü, mürüvettü karındaşı eazzüekremim sultânım hazretleri.

Mehasini teveccühâtü mekârim ayâtları tazimamile uhdei sâdikane-mize tevcihî hümayun buyrulan Rumelî eyaletinin tevcihini havî ve pas-banı [paşvandoğlu] habâset nişanın aleyhine olarak memuriyetimi muhtevî balâsı mübârek hattı şerifi mehâbet redif ile muavven ۵۳* ve müzeyyen şerefyâftei sudur eden emri şerifi âlişan Üsküp merhalesinde Köstendile azimetimiz günü varid ve vasil olup mucibi ve muktezasile amel ve hareket birle Köstendile azimetimiz günü selefimiz veziri celilüşşan Seâdetlü elhac Osman paşa hazretleri tarafına keyfiyeti memuriyetimizi ve Rumelinin uhtemize tevcih buyrulduğu beyanile kemali tâltifâne olarak kaimei ihlâs perveri tahrir ve mahsus adamım bendelerile irsal ve tesvir olunup ol veçhile keyfiyet malâmı olduğu gibi müşarünileyh ile beynimizde olan ihlâsî defaten mahvedüp tûrrehat ve bimaâl kelimat tefevvühüne iptidar etmekten nâşi böyle vakitte müşarünileyh'in işbu hareketi namarzişi düşmanın kuvvet bulmasını muclib olacağını ifade ederek telifi hatırına tahriren her ne kadar itina olunmuş ise dahî kârgir olmayup ben bugünlerde Berkofçayı aldım ve aldığımı müş'ir devleti âliyyeye tarifatla hazinedarımı irsal ettim, gelmedikçe Sofyadan çıkmam ve bizim dahî Üsküpte ikametimizi tahrir etmelerile işbu tahrirati Köstendil de savbı senâverkiye vürat ettikte bu adam tahvilî mızoç eylemiş; evvelki tavurda bulmadım deyü takriren vorup kendüsine nüshu pent ile bu güne nâmarzı etvardan feragat idüp kelevvel tahsilî rızâğı âliyyeye baksun ve savbı memurelerine (gütmeği âmir fermâna) inkıyat edüp Sofyadan çıkmaları mazmûnını havî yine telifi kulübena riayet eyleyerek kaimemiz ile dâiremizde olan dergâhî âli kapucı başlarından Ağrıbozlu Mehmed beyi müşarünileyh hazretleri tarafına irsal ile bilmülâkat nâstihâne iradî kelâm ettikte bir veçhile ilzam edemeyüp hazinedarım Astaneî âliyyeden gelmedikçe çıkup

gitmem ve eğer Hakkî paşa üzerime gelür İse Pasban oğluna iltihak ederim dağlı olarım ve harsızlığı irtikâb ederim cevaplarile kapıcı başi mumaileyh bendelerini iâde ve seksen yaşında Sofya kadısını ve sabık Sofya mollası elhac Fettah efendiği ve Sofya müftüsâ ve vücahten sâir dört nefer biçâreleri sekban bölükbaşısı hapsine وضع وازی ile mahbus edüp Balibaba'ya ve Sofya etrafına meteris'ler hafrına iptidar ve Berkofça muhafazasına buyruldumuz ile tayin ettiğimiz mirimirâni kiramdan Karslı Ali paşa bendelerini muhafazai mezkûreden tart ve ihraç etmekten nâsi mûmalleyh Karslı Ali paşa dahi şehir köyü'ne gelüp keyfiyeti tarafı senâveriye bâ mektup tahrir ve inha ve yanımıza gelmesini iltimas eder,

Müşarünileyh Osman paşaya, maktûl Ali paşanın [Kürt Alo paşa diye anılan vezir] etbaisi mülhak olmağla kazûrat melanları bu adamı idlâl ve rıza cugâne tavrından minaküllüböcuh من كل الوجوه udul ettirüp maktûlün salık olduğu mezalimden بديهيye zulüm ve taaddiyata tesaddi etmesine sebep olmuşlar; Allah bilür nefsanîyet olarak tahrir etmem; Müşarünileyh Rumeli valisi olalı beri Berkofça bahanesile gerek Sofya mütesellimi dahilinde olan kazaları bir hale komuşturki riayasının ekserisi perakende ve perişan ve firar edemiyenlerinin dahi yiyecek ekmekleri olmadığı ve Rumeli kazalarını dahi bu veçhile berbat ve hanedanlarının ekserisi firar edüp bu defa Rumeli eyaleti uhtemize tevcih buyrulduğı birle müşarünileyhin mezâlîm ve teaddîlerinden firar edenlerin mecmûs yâkri yezân ederek dairemize gelüp zulmünden şeryad ve figan ve reâya fukarası taze can balduğı derkârdır.

Behy efendim, bu adamın aklı aslından kalilce olduğunu bilür idim; lâkin bu mertebelerde bilâmucib ademî inkiyadda ısrarını ve Rumeli kazalarının böyle harabiyetine bâdi olacağını memul etmez idim; bu adamın müdiri ve aklı feâllی من اهل الدلیل başısı olmağla kâffel umurını öyle bir kazuratın yedi idaresine verüp ezcümle Pırzenik kazasını nahîye misal bir küçük kazacık ikon merhum delil başı tezkeresile ve müsveddatile yalnız Pırzenik kazasından yüz yetmiş kese akçe aldığını kazâi mezkûr voyvodası Yümnî efendi kulları şiraren gelüp senedatını ibraz ederek birbir isbat derecelerinde ifade etmiştir, hattâ geçenlerde Dubnice kazasına kendüsi انصاراً şiraren gidüp yoldâ rast geldiği fûkaradan on beş yirmi neferini katledüp ne miktar fûkarayı tecrim ve kazâdan kaç kese aldığı ve keyfiyatı sâiresi bu ânedek devleti âliyye tarafından tahkik buyrulmamız ise tahkiki emrisihıldır, hazmen linefsihi حضماً لنفسه tahrir ederim. Eger bu hengâmlarda Rumeliye çıkmamız olsak ve ugradığımız kaza ahallilerinin zahmî derunlerine kolimâtı hayrihanemiz ile merhemyab olmasak idi cümleyi itaatten çıkarup maazallahhü teâla muamelel

gayri layika ve mezâlimi kesiresine tâbâver آرد آرد olamıyacakları ecilden muhalif tarafa hicemâhim جمعہ meyil edecekleri emri meczum idüğünü ve müşarünilegh bir alay kazurat tâifesi cevaplarile bilküllüye etvârı salifesinden udül etmiş olduğunu Rumelî'ye vârut ve hali meşhut ve mesmu oldukça malûmı senâveri olmuştur.

Acaba böyle şe'ri شرح ve kanun bilmez ve belki sema ve arzı fehmetmez zatın varacağı memleket memâlikî padişahiden değil midir? Ah efendim ah! Bu haller neye müncer olacak? vallahilazim بالله العالیم, bu adamların ahoallerine ve tuttuğu işlere ve memâlikte verdikleri fesada bakıp mütehayyirûlbal olmadayım. Hâsılı kelâm efendim, ihlâskârı sadıkmekalleri Bosnadan avdet ile Köstendile vusulâmüzden beri etraf ve eknaftan ve حوضها hususa meydanda gezen tâifeden hasbelvakit muhalif taraflara illihak etmemeleriçün on beş bin askerden mütecaviz sunûfi askeriyemiz اlyeom اlyeom dâirai senaveride mevcut olduğundan maada bir taraftan dahi geldikçe mizacı zaman iktizasınca illeti merkumeye mebnî mahiyelerini veririm deyu celb olunmaktadır. Ve Rumelî kazaları ayanları kemâli şevk ve sürur ile istikbalimize gelüp elhâletihazihi maıyyeti senâveride mevcut ve kaim ve emir ve regimize muntazır ve hazırlardır.

Ve seleftimiz müşarünileghin dâiresi istima استماع olunduğu gibi değildir ve mal yoktur; avn عون ve inâyeti bâri ile Sofyaya teveccüh ve azimet ettiğim birle dayanmayup çıkıp gidecği derkâr ise dahi aralıkta fâkara pâzdei hasar olacağı ve Sofyaya dahi gadir olacağı ecilden hazmolunup sabır ve tahammül olundukça herif [yani Osman paşa] ziyade şirinleyüp edesizlik ediyor; bu herifi serian ve âcilen ya mansıbına kaldırınız, yahut üzerine varup ibadullaha eylediği zulâm ve teâddüsünün cezaı sezâsını gayretullah zahûrile kendüsüne irâet ve ısrâp için bu asdaki sadık senakârlarına ruhsat buyrulsun. Şikkayn'dan شيق kangisi indi devleti aliyyede tercih buyrulur ise bu hal ile tarafeyinden fesat tehaddüs etmeksizin muktezasını icra ve bir gün ve bir saat evvelce emir ve iradei devleti aliyye iş'ar buyrulması ve bu herifin حور cününü sebebile mütecavir olduğu etvârı namarziyesinden ve تفرق تفرق tefevvüh ettiği ve şayia verdiği erâcif kelimatından istiklâl ve ruhsatımızın tekidini havl emri şerif sudûri iktiza eder idüğü malûmı dekaıyk mersûmı sâmileri buyrulmakta ber minvâli muharrer işbu kaimi sadakat allâmemizi canibi seniyyülmenâkibi hazreti kaymakamiye takdim ve irâesile bir gün ve bir saat akdem şunun Sofyadan çıkıp savbı memuresine azimet aylesmesini hâvi tehdidat ve tahzirat dercile tarafına lâzımüssudur olan emri şerifin ısdar ve irsaline ve hazinedarının dahi tahrir ile iâdesine ve ricâmend رحمانه olduğum üzere istiklâlimizin tekidüne himemi valâyi mühîmsazileri erzan buyrulması akdemî niyaz ve ehassı mütemennâyı halisünemizdir.

Mârûvetkârım, valâşanıım!

İki senedenberu muvaffak olamadığı Berkofçeyi fazla bâri ile vürüdi senaverânemizden gayrete düşüp Berkofçada Pasbon tarafından tahassun eden Arnavut bölük başlarından Sinan bölük başına ve sairlerine birer miktar akçe verüp Karlı Ali paşa vasıtasile rey [aman vermek] ile çıkarup ele almıştır; Hattâ akçe verdiği bölük başı merkum ihlâskârlarının (Köstendil) vürudumuzdan iki gün evvel geçüp Köstendil mütesellimi Edip ağâ kullarına ve sairlerine ifade etmiştir; bu Berkofça bahanesile Rumeliden aldığı mal ve telefe verdiği ve eylediği hasarat on beş bin hese akçeyi mütecdüvüzdür. Müşarünileyhten gelen iki kut'a kaima ve senâkârımızın dahi telif için gönderdiğimiz sekiz kut'a tahriratımız müfid olmadığından nihayet (çık Sofyadan) deyu irsal eylediğim kaimemizin tesvidi ve Sofya mütesellimi Mustafa beyin mahremâne gönderdiği tezkeresi ve Karlı Ali paşanın dahi şehirköyüne ric'at ettirdiğinin mektubu manzûrî sâmilere bayrılmak için işbu hulûsnamemize mevzûan takdim olunmuştur; Her halde himmet ve bir gün ve bir dakika mukaddem niyazmend olduğum veçhile tanzimine inâyetleri menûti ahlâkı zati mürüvetkârieleridir.

*Hakkı paşanın manzum zat
Mühürü*

Inâyetkâra!

Metni kaimi hulûsveride beyan olunduğu üzere müşarünileyh selefimiz hazretlerinin sülûk ettiği tavrına binâen Köstendilde tevakkufumuz mülâhaza olunmuştı; ancak istikbalimize peyderpey gelüp cem o'an Rumelinin ağavat ve ayan ve hanedanının bu keyfiyet malûmları oldukça biecmaihim Köstendil mahkemesine varup Sofyaya azimet eylememizi ve Sofyadan kâbüst vücudı sikletin def'ini hâvi tarafımıza niyaz eylediklerini ilâm manzûrî alileri olmak için irsal olunduğu ve cümlesi kazalarının ehli ırzını cem ile kati vâfir asker gertürüp her birlevini maiyetimizden tard etsem gidecekleri olmadı;

Ve bu taktip [ile] selefimiz veziri müşarünileyhe müahharan şu mazmunda tarafımızdan bir mektup yazıldı ki, filâsıl olan meslek ve tavrınızı tahvil etmişsiniz. Hâdimi şeriat olan ulemayı, podişâhi izamin biri tahkir etmemiştir Cenâbınız bu defa Sofya kadısı ve müftisi ve sabık Sofya mollasını hırsız misillü, adamımız Mehmed beyin yanında hayta bölük başısı hapsne ve zincire virüp derzencir etmişsiniz. Bu nasıl keyfiyettir? Ve kangı mezhepte câizdir? Encâmı kârını mülâhaza eyle. Bu tarik çıkmaz; işte ben tuğumu kaldırdım varıyorum; Ser'an mansubumu zabteceğim. Harbim yoktur; lâkin cenabınız tarafından harbe tasaddi olunur ise [bir kelime okunamadı] bağı üzertne şer'an muharebe etmek ve defi sâil ^{le} eylemek bana lâzımdır; bu taraftan ölenler şehittir, lâkin

cenabınız kendü dairenizi tefekkür buyurun; avn ve inâyeti hakla bir saat tahammül edemiyeceğini anlayup Sofyadan kalkup sa'ibî memurenize gidesiniz ve eğer esnaf ve âhar ile rûyet olanacak hesabınız var ise dâirenizden mütemed adamınızı bırakınız hesabınız görülür; velhasıl cenabınızdan bu bir kaç gün bagy ۞ suretile ibraz ettiğiniz hareketi bastır-
mak için kalkup azimete sa'î buyurasız deyu tarafı sâdikanemizden nâshâne tekrar mektup yazılıp kalkıldığı malûmî âlileri buyrulmak için işâret olundu.

9 Z sene 215
Zat mührü

XIII

Mehmad Hakkı paşanın valilikte beş sene azledilmeden kalacağına dâir olup daha evvelki vesikalar arasında sureti yazılan ferm'an'a cevâben takdim ettiği tahrifatı sureti:

Deolettü, inâyetlü, mürüvettlü refellü seniyyü'lhimem sultânım hazretleri,

Senakârî bî mürâlarının bundan akdem defaten memuriyeti sâdikanesi tahvil ile Edirne tarafına avdet ve memuriyetim vukur mücerred civarı saltanatı seniyyede اشغال işâli nâirei fesat ve şekavet eden melâini hazelan karinin def'i gâileleri esbabının istihsali zımnında bu abdi sadakatmend'den hizmet ve gayret ibrazı kaziyesine mebni mübarek karihai sabihai hazreti şahânedan sunuh ve sudur etmiş irâdei hümâyum ile olduğu ve işbu sarf ve tahvilâtı memuriyet sebebile ber muktezâyı fesâdı zaman senâveri bî mürâlarına ۞ arız olan sukutı itibarı sadakatkâriyi menع ve def için lutfen ve inâyeten ve merhameten ve hakkı sâdikanemde mütemediyüzzuhur olan mehasin ve vüsuk ve itibarı cenâbı şahâneye binâen iki sene zam ile Rumeli eyaletinin beş sene uhdei senakârîye tevcih ve ihsan buyrulduğunu hâvi ve tekidi istiklâl ve ruhsatı senâveriyi muhtevi balâyı ranası mübarek hattı hümâyum mehâbet makrun ile muanven ve müncever şerefyâfetei sudur olan emri şerifi âlişan irsal ve tisyar kılındığını ve Virangalı Mehmed paşa hizmet ve sadakat eylemek şartile mukaddem işâri çakero-
nem olan çermen sansağı paşâyı mumâileyhe tevcih ve emri şerifi irsal buyrulmuş ise dahi mukaddem seadetlü Tayyar paşa hazretlerine tevcihinde mütesellimliğini hasbelmaslaha Tokatçıklı Süleyman ağa bendelerine ihâle etmiş olduğundan emri şerifi mezkûrun vusulünde paşâyı mumâileyh bendelerine itasile (Çermen) e اقامه ik'adımı münasıptır yoksa mütesellimliği merkûmun kemâfıssâbık Süleyman ağa uhdesinde mi ibkası münâsibdir.

Her ne gūnā iktiza ederse icrasını ve sâir vesâyyayı seniyyeyi mûbeyyin ve mutazammın مبعوث صوب احتلامکاری meb'usı saobı ihlâskârı buyrulan kaimel behiyyeleri râha pirayı vusul olup mubarek hattı şerifin bu gūne hakkı kemter ânemde cilvesgeri meclâyı sudûr ve inayet buyrulmasının lâzime teşekkürü herne kadar mûmkûn değil ise dahi farizai zimmeti acizânem olan ed'iyei mahsusai hazreti şahâneye kıyam ve lâzime sadakatim üzere memur buyrulduğumkahrü tenkili eşkiyaya bezli vücut ve terki hab خواب ve hazır olunduğı beyanile diğer takdim kılınan teşekkürnâmei sadâkatkaride tahrir ve ızar olunduğı ve Çermen sancağı mumailigh Mehmed paşaya arz olunduğta memur olduğı eşkiya hususunda semerei gayret olacak hizmet izhar eder ise tevcih emri şerifi kendüsine verileceği ifade olunmuş olduğundan elhaletî hazihî emri şerifi mezkûr paşayı mumalleghe verilmeyüp nezdi senâveride idüği ve mütesellimliğe ve بیارات tayyaratına müdahale olunmadığı inşoallahü teâla malûmı alleri buyrulduğta meluf olduğum teveccühâtı mehâsin asarları hakkında müstemirrülâsar buyrulması emrinde lutf ve mürüvet cenabı kerimülhaslat hazretlerindedir; Fi 13 S [safer] sene 1216

Mühür

XIV

Mâli vaziyet sebeble Hakkı paşaya istediği paranın zamanında gönderilemediğine, Osman paşa maddesine ve istiklâl verildiği halde işine niçün müdahale edildiğine ve bu strada devlet hazinesinin ne elim vaziyette bulunduğına dâir Sadışzam kaymakamının tahrirâtı müsveddesi :

Hakkı paşaya

Gürcü Osman paşanın mühürdârı senâveri bendelerine terfikan saobı devletlerine gönderdiği biraderine ne vechile cevab irsalile esnâyi rahda iâde olunmuş olduğı husûsı ve müteferriâtı ve müşarilnlieyhın mışvar ve hareketi tafsilâtını şâmil ve defterdarları bendelerinin akça hususûna dâir vaki olan işârının vâkıa mutabakatini müştemil bu defa enamil vürüt olan kaimel seniyyeleri مآلی meâlî ve evrâkı mersûle mezayası karin ütilâi senâveri ترفین اطلاع تناوری olduktan sonra ركب rikâbı hümâyuna dahi arz birle meşmul لهذاعا lehâzai tacidâri olmuştur.

Evvel ve ahır saobı âlilerine kat'ice beyan olunduğı üzere Rumeli maslahatı billâ müdahale uhdei istiklâli müşirilerine müfevvez olup bu taraftan icra olunan tedâbir [yani müdahale] hasbelittihad maslahatı müşirlerini teşkil iradesine mebnî idüği kaydâ iş'ardan vareste ve tesir ve ademî tesiri iradei müessiri hakikiye menât ve vâbeste olup binaenaleyh Osman paşanın dahi vakit ve hal muktezası gūzedilerek defî gâilesi ne gūne eshaba

mutavakkıf ise icrası menûti himmeti iradeleri olan mevaddandır; kaldı ki maslahatı Seraskerlerinin ²⁶ azmı şânını vebetherhal akçeye mutevakkıf olduğunu cümlemiz teslim ederiz ve tertibatı müşirilerinde ne deroce bezli makdar eylediğimize dahî nezdî dakika şinâsilerinde tarifden mustagni olmak ümidindeyiz; binâenaleyh bu bapta tafsilli hal ile tasdie iptidar olunmamakta ise dahî hûda şahîtdir ki cenâbı şeriflerinden akçe dirîği Devleti âliyyenin indinde hilâfı marzı olup mümkün olsa taraşı devletlerinden akçe sohbeti İlsana getirülmeksizin meblağı muktezıyyeyi peyderpey erıştırmekte kusur tecvîz olunmaz; lâkin Devleti âliyyede bu esnâda şıkdânı nûkud bir dereceye varmıştır ki bazı mevaddı mâhîmme için ²⁷ defaten beş bin kuruş tedârîki hezâr suûbete dâçor oluyor; hal böyle isede hutûbı müstakillel düstûrilerinde mümkünülicu olan mesûli ve ikdamın icrası cümlemizin mültezemi zimmetimiz olmaktan nâşî ervâi meşakkat ve ızdırap ile bazı mahallerden istidâne olunarak bu defa tâvîzan yüz elli kise irsullün çaresi istihsal olunup bundan böyle yine imkân müstâlt oldukça vüs'î bezerde olan iâneti lâzimenbı icrasında dakika fevî olunmayacağı beyanile kaime. [1]

5 Receb sene 1216

XV

Hakkı paşa kethüdası Filibeli Ömer ağanın vezirlikle Belgrad muhafızlığına tayini ve kethüdanın Edirneye muvasalatında Hakkı paşayı azl ile kethüda Ömer paşanın Rumeli valiliğine nakli hâkûmetce takarrur etmiş ve Hakkı paşayı şüphelendirmemek için kethüdasının vezirlikle Belgrad muhafızlığına tayinine muvafakati kendisinden reca edilmişti. Hakkı paşanın bu tahrirâta kendi el yazısıyla verdiği cevap sarfeti :

Üst sol kenarda Sadriâzam kaymakamı tarafından (Hakkı paşanın kaimesidir) mütaleasile hükümdara takdim edilmiştir.

Benim devletlû, seadetlû atufetlû refellû dâdericemilüşşiyem sultânım hazretleri

Bu defa lutfen ve inâyeten mahsus tatarları kullarile firistade burulan iki kıta kaimeî âileri residei destî tazim ve mefâhimi müeddâsı karini iz'ânı senakâri olmuştur; her halde cenâbı bâri efendimi ve bu abdî âcizi ve sair memurini muvaffak eyleye âmin binârı Seyyidilmürselin.

Kethüdam kullarının vezâret ile Belgrad'a memuriyeti bilittifak tasvib ve bâisi tasvib olunan es-lap ve bitahsis Nemçelü'nin elçisinin resmen olan

[1] Dahilliyâ vesikâları (2028)

ifadeleri derc ve tastir buyurulmuş. Filhakika Devleti aliyyenin mülkânün içinde zuhur eden âteşi fesâdın itfası için eyledikleri tedbir akabinde fesada kuvvet verecek nice nice sûi tedbir ile mülkânü bu hale reside eylediğini elçili mesfurun etraflıca malumu olmak gerektir. Ve Belgrad'ta olan fitnenin zuhurundan şu vakte gelince Devleti aliyyenin eylediği tedâbir tabiatı maslahata muğayir ve mukavvii fesat ve fiten olduğu güneş gibi meydana da olduğu ve devletin bu muamelesine göre fesadı Belgrad dahi cesim olacağı mesfurun meczumına mebnî, takrir takdimine mecbur olmuştur. Hini zuhurunda yolile tedbir olursa vелеv muvaffak olunmasa dahi dost ve düşman insaf eder.

Belgrad eşkıyalarında elli keşeye mülk adam yok, bunlara müdara etmek bir kaç pasban oğluna yetiştirmektir. Dört mah akdem tabiatı maslahat, Belgrad şeyi cüzidir, behemehal Morava köprüsüne külliyetli asker ile biri memur olup vidin ile Belgradın arası $\frac{1}{2}$ kat ve Nemçe tarafından dahi zahireleri kesilüp sırp reayasına Belgradlının aleyhine ruhsat verilüp ve Bosna Palangalarından geçleri kat'ı olunup ve İzvoznik mutasarrıfı sedâübende ihtinamından ibâret bir maddedir. Morava taraflarını hafıza [Niş mütesellimi Hafız Mustafa ağa] iâne ile rabita kabul eder maddedir.

Kethâdamın itibarı, Asitânede mecâlisi kibara dâhulî takribile bir itibardır; öyle ayan makulesi adamı vezir etseniz kim dinler Behey efendim? Zihneli Hasan paşa esirlikten çıktıkta eşkıya üzerine memuriyetine dâir meclisi meşveretlerin cümlesinde beraber idim; akli yetişenler tesâhub edenlerin mekri havflerinden sükût eyledilar; Akli yetmişenler (beli Rameli hanedanının azamıdır, fesadı bilir, ref'i fesadı bilir) diğerek ibkayı vezâretile eşkıyaya memur eylediler, Rameli agavatından kim hazım eyledi? Ve vaktinde kimler sadakat eyledi? Ve kim kendüsini vezir yerine koydu? Velhasıl kendüsi hâin değil iken maslahatı fesad ne sureti buldı?

İşte Filibeden gelen mahzor ve ilamda Osman pazarın mademki hayatdayım Filibeye girmeğe mâhtacım demesi ve eylediği hasârat ve bekirlili (dağlı sergerdelerinden) askerisi olduğunu ve Kara Feyziye [dağlı eşkıyasının en azılı sergerdelerinden] on bir adet cebehâne arabası verdiğini anlarsınız. Ağriboz valisi, Kara Feyzi üzerine varmak üzere iken Filibeden paşayı müzarünileyhe, ruhu Resûl hakkıçün, aman Kara Feyzi üzerine gitme, Filibeye imdad gel deyu yazmışlar. Tarafı senâverlerinden ne tarafa varayım deyu istizan eder; cevap itasında mütahayyirim.

Behey efendim! Ben bu kâfir kerifi yaza yaza anlatamadım; mazhar olduğu muamele ile devlet kendü hakkında aleyhine $\frac{1}{2}$ sa'y ediyor; halâ cümleinin itikadı, bu adam Bosna'ya gider, bu itikat ile bilmem nasıl olacak? Bosnaya gider ise Süfyan ağa götürür, gayri bilmem; Bosna'ya

irsal olunacak ise beherhal vakit geçirmeyüp tarikile irsal buyurun; gitmeyecek ise niçün tarikine bakılmıyor; böyle böyle eşkıyaya ve kendüsine Rumeliyi «» pazedemi ettirmeli; âlimallahü teâla sonra peşiman olunur lâkin çifâide!

Kethüdamızın vezâret istisvabı kaimesine baktıkca beni her şeyden bu mizâcî devlet meğûs edecektir. Böyle sül tedbirler ile bir taraftan teksiri fesat niçün olsun? Bunu her kim sevketmiş ise maslahatı mahsusası içündür. Maazallahüteâlâ o maddeden azlimize dâir tekevvân edecek eracıften tevellüd edecek mahzurlar ile bu mevsimi sayıf da telef mi olsun? Yok eğer filhakika bu umârı cümle kendüsine ihâle buyrulacak ise ne güzel. Muhtısınıza göre hiç mâni yoktur; emir ve irâde velinimetimindir. abdî rıza cuy bir bendeyim; lâkin neler olur sonra malûm olur ve olacakları benim tarafımdan zan buyurmayın biz velinimet bendesiyiz.

Behey efendira! Öyle adam kim adam yerine kor; şimdiyedek başa gelenleri devleti alıyye niçün zühûl ediyor; muhtısınız kalacak isem Asianede onun böyle hengâmda vezâretine bir vechile razı olmam; velinimetimin mübârek başı için vezâret ile gelse Edirneye komam ve fena olur.

İnayetlü efendim! hayırhahâu devleti alıyye ile şu Rumeli fakat Osman paşa fesâdile ne sureti kesbeyledi? Ve Bosna tarafına irsal edemezseniz dahi neler olacaktır. Bunu Allah ve Resul için iyice fikir buyurup muktezası ne makule tertibe muhtaç ise, mülk devlete lâzım ise buna bakılsun; muhtısları Rumeliye geleli devletimin kaç maddede sül tedbirinden bu hal kespolunda? itimat buyrulmaz ise birer birer tahrir edeyim ve delâil ile isbat edeyim; Yine ahvali âleme dikkat olunuyor, alimallahüteâlâ bu «» tavrile fena oluyor.

Kethüdam kulları yanımızda iken bir vechile sedâket eylediğinden buna Deriseâdete şu vechile irsâl eyledim ki, Osman paşanın Anadoluya mürur etmiyeceği meczumumdur, devleti alıyye ve velinimetim efendim aman elâman tağlît olmasun; böylece cezın buyursunlar, iktiza ve çaresine bakmağı farz gibi bilsunlar; saniyen sekban bedelîgeleri ağırlaşmaktadır ve Osman paşa sebebile bu kış, yaz gibi masraf oluyor, ezcümle şu Filibeyi Osman paşa keydinden mahafaza için paşalı bin başı Kır Ali'yi [bir isim okunamıyor] ve Hacıyı ve Söğütüklüyi ve Salih'i ve Ahîçelebilî Hasan'ı ve küçük Salih, bunların cümlesi senin ibramına mebnî alınup yanımıza getirtmeyüp Filibeğe memursun deyu bu binbaşılara buyrulduklar ısdarile memur eyledik, var bunları ifade eyle. Bedelîye ile idare olunamaz, kâlliyetlü aralık aralık akçeğe muhtaçtır, terâküm eder ise devlete ve bize şiklet olur deyu ifade içün memur etmiş idik; henüz bu vakte kadar Asianede ikametli mugayırı rızâyı fakrânemiz olmağla bir gün

akdem kemâfissâbak istikamet üzere hizmetimizde bulunması için iâdesine himmetleri mütemennâyı sadıkanemizdir efendim.

İnâyetlû efendim;

Çend ruz akdem bodeliyenin hali ve mabayanın terakümü ve şu günlerde askerimi tahrir edemez isem münasib olmayup işe yararıyacakları ifade ve külliyyelû meblâğ niyaz olunmuştu; lutâf ve inâyet buyurup beşyüz kese seriân ihsanile eşkıya üzerinde olanların ulûfelerini ita edelim; rûtbei vâcubdadır efendim. [1]

(Paşanın zat mühürü)

XVI

Mehmed Hakkı paşanın azli üzerine yerine gelen kethüdası Ömer paşadan sonra Rumeli valiliğine Yanya sancağı mutasarrıfı Tepedelenli Ali paşa tayin edilmiş olup ana giden 1216 Zilhicce iptidasındaki fermanda Hakkı paşadan şöyle bahs edilmektedir.

(... Rumeli hattasının tasfiye ve tathiri zimmeti himmeti şahâneme vacib ve mütahattim olduğu aşikâr ve Rumeli valisi esbak Hakkı paşa sûreti zahîrde ناسف و حقانیت yüzünden görünüp ibadullâhî himâyet ve sıyânet ve defl مع ve tenkili eşkıyaya dâmeni dermiyanı gayret eder memulüne mebnî Rumeli eyaleti kendâye tevcih ve تفضل و بلیستیکلâl serasherlik ünvanile hutûla mezkûre ahdesine ihale ve tefviz olunup bu bapta iktiza eden vesâyâ ve tentihâtı şahânem biddesfat etrafıile tavstye ve tekid olurmuz ise dahî Rumeli canibine teveccüh eyledikte merkûzى كبر و غرور hilkatî aslıyesî olan kibîr ve gurur sebebîle sâir memur olan vâzerayı izamima icrâyı goraz ve nefsaniyete ictisar birle asılmemur olduğu maslahata sârı zihin itmeyüp taraf taraf mucibi fitne ve fesat olur harekâta tesaddi eylediği nûmûdar ve Hakkı paşanın bu vechile zuhar eden harekâtını merkum paşanın oğlu fırsat ad edüp Belgrad gamakanından kendâye muin olanları tahrik birle Belgrad gibi bir serhaddi celîli dahî karîni ihtilâl ve teşvîş eylediği bedîdar olduğuna bînden fimâbad Hakkı paşadan hizmet memul olmayup tedibi lâzım gelmekden nâşî derakab vezâretî ref ve Sakızda menfiyyen ikameti hususına irâdei seniyem taalluk etmiş ise dahî Hakkı paşanın Edirne'de cem eylediği neferatlı askerden bazı serseri makaleleri ve bitahsis Edirne civarında geştügûzar üzere olan dağlu ve sair haşarat gürûhu fırsatı ganîmet ad ederek bir nevi fesat اکتا ikatına

[1] Sandık 26 evrak numarası 13

cesâret edemeyecekleri suret ile def'i esbabının istihsalî zımnında paşayı mumâileğhin mukaddemâ kethüdalık hizmetinde bulunup bâdehü rütbei vezâret ile çırağı şahânem olan düstur vezirim Seyid Ömer paşa iclâlehü hasbeliktiza Rumelî eyaleti tevcih ve mirimiranı kıramımdan halâ Edir nede olan oğlan Muhtar dame ikbalehü دام اقباله ile bilittifak icrayı irâdei şahâneme mubâderet eylemeleri olbapta şeref sudûr olan evâmiri şerifem ile kendülere tavsiye ve tekid olunmuş olmağla mucibince amel ve hareket birle Hakkı paşayı Edir neden ihraç ve saabi maksada irsal ve maiyetinde olan ne feratın dahi lüzumundan fazla olanlarını تنج - tenkiye ikdam üzere oldukları varid olan tahriratlarından müsteban olup ancak Rumelide tahrîbî bilâd ve ızırâtı ibad ile melûf olan dağlı eşkasının ve alethusus bâdii fesat olan Vidinli Pasban oğlu merkumun ve sâir bu makûle havene'nin kahrütedmirleri ve bir müddetdenberû sekbanlık vesilesile hattai Rumelîye mûntezir olup erbabı fesatdan olan Arnavut tâifesinin vilâyetleri tarafına tard ve defileri zımnında vüzerayı zımnının kavıyyüliktidarlarından birinin işbu hutûbî cesimeye memur ve tayin kılınması vacibâtı halden olmağla sen ki veziri müşarünileyhsin...

Mâhinme 215 sahife 49

XVII

Hakkı paşanın (5 Zilkâde 1222 ذی الحجه 1222) de boğaz seraskerliğine tayini üzerine gönderdiği tahrirat [1]

Sadrüzzâmı kaymakamının derkenârı [Boğaz Seraskeri Hakkı paşa kullarının kaimesidir]

Devletlü, indigellü, mâruvetlü, atâfetlü kerimüşşiyem efendim sultânım hazretleri ;

Bu emekdârı sâdıkın ricalligimizde ve vezâretimizde her bulunduğumuz hizmetlerde sadakatimiz zahir ve celi iken devri sabıkda sūfefa makûlelerinin [Selim III ricalinin] kelamlarile bu fakir gibi emekdar, mücerreblı umur eski veziri ne hale koyub velhasıl mehalli menfâmızda desti çınar gibi keşimizde badıhavadan gayri bir şeyi kalmayarak irsal ve altı seneye karib o zaruret ile küşei nefide كوشة غریبه terk ve halî zaruretimiz ne halde olacağı bedîhi idi. Erzurum eyâleti zahir ve şark canibi Seraskeriyeti münzam olmağla kat ender kat memnun olup mansıbı mezkûr nemâli ve seraskeriyet takribi rabıtalı dâireye, ihtiyâç muktazi idüğinden mansıbın nemasına binâen ehali İzmir muhtaç olduğumuz şeyleri vererek

[1] Dolap.1, usudık 42 evrak numarası 8 olup (12 zilkade 1222) de kendisine cevabı yazılmıştır.

yalnız baş âyan Şerif ağa kullarının yedile ikiyüz bir kise temessük ve voyvodası Elhaç Mehmed ağaya dahi beş bin kuruşa hoşka temessük ve akrabasından Elhaç Bekir efendiye iki bin kuruşa başka temessük ve tüccardan Balcı İbrahim'e dahi yirmi bir keseye bir tûmessük verilüp seraskeriyet takribile iâne, âdeti kadîmei Devleti üliyyeden olduğu zahir iken [1] hürmetlice memulile selefi nimelhaleflerine ifâde ve reca olundukta, iâne olunacağını tahrir ile tebşir buyurmuşlardı ve Konyanın ordüyt hümayundan tevcihinden [2] dört gün sonra ۲۴ İyûn ikinci günü tatarımız ile Erzuruma isticâl ve biraz evraki serâiri tısyar ve Karsda tehoşşüd idin, asker firar eylediler cem ve hıfz edin deyü tekidi havî kaimeleri İzmirde vurud ve akabinde boğaz seraskerliği ve Konya zuhurunda yine diğer kaimelerinde Erzurum mesâfe olmagla ۱۰۰۰ iâne lâzım ve boğaz'a tahvil olmagla heman bilâ emir kaima ile isticalden ibaret; keyfiyeti hali pürmelâlim ۲۰۰۰ mübemu malâmı rahimâneleridir. Mansıbım Kütahya değil Konya, sâniyen defaten bu kadar borca girdim ve boğaz seraskelerine iâne mansıbın zafından ve masârifin kesretinden ziyade muktazi idüğü reyî rahimâne ve merhameti kerimanelerine muhtaçdır; cenabı bâri ۲۰۰۰ şa memuriyetleri mesmûmız olduğu akabinde hakkı vezirânelerinde olan duamızı dergâhu icabetinde kabul eyleye amin.

Bimennihi tealâ bir kaç güne kadar boğaza vasul ve iktizayı tabiati maslahata ne veçhile yakınim mâtoallik olur ise hakîpaylarına âdem irsalile tahrîratı senâveri irsal kılınacağı ve kaldı ki boğazın şimdîye kadar teseyyübü ve adaların ۱۰۰۰ elyazübillâh halleri ve üç seftnei ۱۰۰۰ adadan külli vehîm ve iztiraba müptelâ olacakları tenhalıklarından malum ve şimdîye kadar olan tedabirin ademi metanetinden âdâ musallat olsa netice müşkâl zan olunur; gerek adalara ve gerek memurlara başka başka tatarlar irsallerile hem istilâm ve hem nushu pend ۱۰۰۰ olunup velhasıl iktizasına göre adaların dahi tertibi ve istihkâmı lâzımedendir. Midillünün ve Sakızın ve İstanköyün ilâmları takdim kılındı; bu sadık, esdak emekdarın hakkında hüsnü teveccüh ve müsaadeleri erzan bayırmak vabestei lütfü mürüvetleridir.

Efendim; bahîrde ۱۰۰۰ âdâ her ne kadar kavî olsa, erbabi tecrübe ve dikkat ona kavî demez ki lâzımlı muhafaza olan mahaller lâyıki üzere kuvvetlice muhafaza olundukta düşmanı kavî her ne mahalle hücum eylese topa tutulmuş maymuna ve oka tutulmuş hınzıra döner; bu sûret ile ۲-۲ nevbenev kuvveti mübeddel olur ve maâzallah sevâhilden birîmani cesime malik olur ise o vakit ona düşmanı kavî derler. Lîmninin lima-

[1] Hükümetce vüzeraya nakden yardım usul lendi; onu ima etmektedir.

[2] Ordu Rus harbi münasebetile Tuna boyunda idi; Konya tevcihatı aradon yapıldı.

nina malik olmağa düşman elbette harısdır; zira cesim donanmaya kışlak olabilir; haktâla hıfz eyleye amin.

Kara Osman zade elhac Hüseyn ağa tarafından içinde olan üç yüz Aydın askerinden Limni'de bir fert kalmadı, firar eylediği, boğazdan yazılmıştır; derhal ağayı mumaileyhe yazıldı, eğerçi iâde ederim diyor, ancak İstanköyden gelen ilâm dahi hakipâyâ irsâl ve takdim olanmağla düşmanı din melunlarından muhafaza zımında Sayıcelî? İbrahim tarafından tayin ve Gezirede olan mutemed Hasan ağa namında başbağını Nusuh oğla muharebesi zımında aldırılmışlar; maslahatı âdâ farzı ayın derecesine vasıl olmuşken serendi mukataâsı nizâile yirmi otuz bin asker tehîye birle tanzim olunmakta adalara ne suret ile muhafazaya kuvveti tam verilür; hele etrâfile mutaleâyâ mütehammil bir madde olmağla mukteza ve münasibi reyî rezini isabetkarınelerine muhavveldir.

Efendim! tarafî âlilerine derkâr olan hulûsı derûnî senâverânemî havî işbu kalmei senâfahime *بالتة شافاهم* tahririne bâdî olmaştır, bimensihitealâ ledessadelvüsül *لدى المدانومول* berveçhi muharrer hakkı senâveranemde hüsnü teveccühleri erzâni buyrulmak vâbestei lutuf ve mürvövetleridir.

5 Zilkade sene 22

Mühür

Elhac Mehmed Hakkı

XVIII

Hakkı paşanın Akdeniz boğazı Seraskerliğine tayin kılınup İngilizlerle musaleha yapmağa memur edildiğine dâir dördüncü Mustafanın kendi el yazısile beyaz üzerine üç hattı hümâyunı sureti:[1]

Sen ki boğaz Seraskeri Mehmed Hakkı paşasın;

Senden her veçhile sadakat ve gayret memûli şahânem olup boğaz kalelerinin istihkâmına ve takviyetine dâir hasuslara kemâlile dikkat ve levâzımat ve mûhimmâtı celb ve ihzâra hadden ziyade gayret eylemen matlûbı padişahânemdir. İngilterelüye müsaleme ve musaleha maddesine matlûbı hümâyunım üzere *حکمانه* hakimâne hareket ederek nizam vermeğe sa'ı *سوى* ve ikdem eyleyüp duâyı mülûkâneme mazhar olasın; tebdil hasekilerimden emin bendemle onbeş bin gurusluk altın, harçlık olmak içün tarafına gönderilmiştir; göreyim seni tanzimine memur olduğın masla-

[1] Bu üç hattı hümâyunun fotoğrafları makalenin sonuna konulmuştur. (Top kaps serayı Arşivi numara 8762, 6575, 8784)

hatlara gece ve gündüz حواب hab ve rahatı terk ederek dikkat ve gayret eylesin. Cenbirebbilllemin tevfikını refik eyleye min.

XIX

Sen ki boğaz Seraskeri Mehmed Hakkı paşasın;

Devleti aliyyem ile İngiltere devleti beyninde idei msalemetin müzakere ve tanzimi için seni ruhsatı kmilei şahnem ile murahhas eyledim; muktezı ruhsatın ve kaymakam paşa tarafından sana yazıldığı veçhile İngiltere murahhasile müzakere ve tanzimi maslahata dikkat idesin.

XX

Sen ki boğaz Seraskeri Hakkı paşasın;

İngiltere murahhası vrdunda müzakere ve devleti aliyye ile İngiltere muahhası beyninde akdi musleha eylemen için balstı hattı hmayunımla müveşşah ruhsatnmei şahnem gnderilmiştı; bu defa İngiltere fırkategni gelup içinde elçi olduğunu beyan ile tekrar ruhsatnme istida eylemiştın; mukaddem verilen ruhsatnmei hmyunım ve talimat muciblerince İngiltere murahhasile müzakere ve akdimaslahatı hayriyeye mubaşeret idesin; göreyim seni, Şu maslahatın bitmesine gayet dikkat ile ۛ sa'ı ve gayret edesin. Cenbihak muvaffak eylesun min. Bu hususun bitmesi senden matlbı hmayunumdur.

XXI

Mehmed Hakkı paşanın Mahmut II zamanında ve 1224 ibtidasında[1] hkmete gönderdiği tahriratı olup içinde bazı Őayni dikkat noktaları vardır.

[1] Hakkı paşanın bu tahriratının sonunda senesi gstlmeyerek 17 m (Muharrem) işareti vardır. Buna göre tahrirat tarihi 1224 senesi muharreminin 17 si olup Hakkı paşanın rakibi Yusuf Ziya paşanın ikinci defa sadarete daveti tarihidir.

Sadrüâzam kaymakamının derkenarı:

Sabıka boğaz Seraskeri olup bu defa mansıbı olan Konyaya azimeti için emri şerifi تاسیر tastir olunan vezir Hakkı paşa kullarının kaimesidir; kethüda bey ve reis efendî kullarına olan kaimelerinde dahil işba arızanın huzûrı mekârim mevfüri şahânelerine arzolanmasını tahrir ve tekit etmiş olduğundan mücerret manzûrı hümayunları buyrulmak için takdim olunduğu malûmı âlileri buyruğında ferman hazretî veliyûlemdir.

Devletlü inâyetlü, atûfetlü refettlü cazzü ekremim kerimüşşiyem sultânım hazretleri:

Bundan akdem Kütahya eyaleti uhdesi senâverkiye tevcih ve ihvan buyrulması niyazına dâir takdim olunan kaime-i senâverkiye cevap olarak bu defa cânibi sadakatçularından inâyet buyrulan keremnâme-i atûfet-bahşaları varid ve keşide-i silkücevahiri sutur buyrulan meânî-i ihlâsa rehlini, izân ve karini müdrikel senâkâri olduğu ve tevcihati hümayunda eyaleti mezkûre Osman paşaya ve endek vakitte Karaman eyaleti bu sadık emektara tevcihinden kallülvakti bilmutaleâ eyalâtı mezkûre huzûrı faizünnûri mülükâneye arz ve istizânı münasib olmadığından teokif ve bir müddet dahî inrar ve vakti merhûne talikile tanzimine dâir tebyirleri imalarından tebeyyün eden kemâlî hüsnü teveccühleri bîdî memnuniyeti fuâdî ihlâskârü dervişânem olmuştur. Lâkin salîfülbeyan eyalâtı mezkûrin tevcihine mütedâir raycha-i televvün istismam olunacağı ednâ mekule fikir ve mülâhaza olunsaydı ka'â husus mezkûr tarafı acizânemden tahrir ve kaleme alınamaz; zira bu emektarı emeği ve tecrübesi sebket etmeyenlere tercih televvün değildir; şer'an ve aklen ve kanûnen mücibî memduhiyettir ve kaldiki tahrir ve niyazıma sebep velinimetî âlem olan şevketlü mehâbeilü kerâmetlü padişâhımız efendimizin tarafı devletlerine nizami saltanatı seniye-i usulî kadime ırcâ ve tekidi mutazammîn ve adâletî mucib mofassal mubarek hattı hümayunı mehâbet makrunlerinde beyan ve men buyruğunda üzere bir müddettenberu ihtilâli tevcihat takribile âlemde zuhur eden fesat, binihâye olup ezâmle umurî edâmî edâmî mülkiyeden olan menâsibi vâzera nâehle rüşvet ve şahâdi zor vesatitle bazan tevcih olunarak nizami mülk muhtel ve müyizengi gibi piçpiç olduğundan müddeti medide senâkârları işba keyfiyâta nazaran meyûs

derecelerine vusul ve mütehayyır iken işbu ahdi saidi hazreti zillallahide hâsnâ mükâfat olunacağı zâhir ve nâmâyan olduğuna mebnî usulî refstârî kadime itibâren devletce keyfiyati acizanem ifadeye icira kılınmıştı.

Kerimüşşiyem sultânım; halâ bu emektar kırk senedir bervechi sadâket ve cümle indinde müsellemler olarak amurı devleti aliyyeye hizmetim sebkât eylediği hasebile nâilî mükâfat memul olunur iken bir maslahat zımında olmayup ancak bir kaç zâtın garaz ve nefsanîyetlerinden neş'et etmiş bir keyfiyet olduğu ukalâyi bigarazın teslim kerdeleri olan kaziyeden olarak iki defa nefy *نفي* ve bir defasında kemâllî şiddet üzere müsadere, hattâ bir entari ile mahallî memûreme *عز* azim ve beş sene sekiz mah menfâda kaim ve duâyi devâmı devleti aliyyeye meşgul iken ibkayı vezâret ve Erzurum eyaleti ve şark cânibi Seraskerliği munzam olduğunı hainî pâdişâhı âlem ve devleti ebediyülkiyam olan kaimmekam Musa paşa tarafından bâ tahrirat tarafı acizaneme ifade, ve tekellûf ve intizâmı dairemi tekit ve aşkâr eylediğinden İzmir canibinde üç yüz kesse akçe deyne güriftar ve tanzimi daireye ibtidar olunmuşken Erzincan tarafından sâhibi alâka ve külliyyetli irâdî olan Kemahlı Osman ağanın dörtgüz kisse akçasını ahz ve Erzurum eyaleti ve şark seraskerliği mamayîleyhe ve boğaz seraskerliğini tarafı acizaneme tevcih eylediklerinden nâşi mahallî mezkûre vasulâmüsde her tarafında kemâllî teseyyüb ve perişanîyet üzere olduğu lâyuhsa kimesnelerin malumudur. Velinîmetimiz olan Devleti âliyyenin tanzim ve rüyeti hizmeti bâisi iftiharî dâreyi olduğundan terki Hâbü rahat ve klâ *عز* erbaays keştügüzâr ve geceleri tohyelerde ikamet alınarak vakti olan hizmet ve sadakatından başka boğaz canibine sayfiye asakir tertibî olmadığından vakti şitadan bakiyye kalan asakirin idareleriyle tevkifine sâyü ihtimam ve dairemi dahi teksir ve mükemmel olmağa masarifi külliyyeye düğâr ve tavri kadime dahi riayet ve muhafazai miri hususunda gayret ve seraskeri sâire misüllü nüzûlden bir pare mande kabul olunmayarak hattâ dâiremi tayinatlarına verilen *شعب* şair saf olur ise iki ve mağuş olduğa üçer kıyye olmak üzere tevzi vazâifi askerigenin dahi tayinatları maddesine dikkat ve ziyade nesne verimekten ve telefi miri olmaktan hindâye ve zabturablarında dahi bir *فيل و قاتل* kıylâkal mevcut olmadığından başka iki defa İstanbul tarafında ihtilâl vâki olmuşken boğaz tarafında olan asakirden tahtı edebden hariç bir suret olabildi mi? Ol mevsim ihtilallerde bu idareimize kelâmı munsifane budur ki dikkat oldukça cevbi insafda mevcut olan nuka *رأى* râyicüloyârı a ferisî nisar etmeğe şayan olmak gerektir. Velhâsıl icrâyi levazımı sadakat ve rızâyi yümân intizâmı hazreti zehinşâhiye muvafık ve reyî üllaray *ورى اولى الارى* saltanatı senigeye mutabık hizmette

kusur ettirilmediği ve bu tarafta olan sair ibâdî müslimin dahi sâgei hâmovâyet mülûkânede emnâ rahat ve duayı devamı Devleti aliyyeye meşgûl ve kıyam üzere olmalarına «الله والحمد لله» kemalile sarfı vüsi âcizânem olduğundan işbu hizmeti fakîrâneme mukabîl usulî manazımı devleti âliyye olan atige ve kârk ve bazı iltifatlar ile mazharı mükâfat memul olunmakta iken sadrı esbak Mustafa paşa [Alemdar] ve Tahsin efendi ve kethûdası Refik efendi sevku delâletile incirli çiftliğine «الله والحمد لله» itma birle ibkâyi vezâret ve boğaz seraskerliğine hediye olarak «الله والحمد لله» ahz ve tecrûbe kerdei devleti aliyye olmamış Rağûb paşayı [Şamlı] boğaz içi gibi üç dâşman ağızı mahalle serasker tayin ve bu sâdıkı esdikayı devleti aliyye olan senakrlarını Limni cezresine memur eyledikleri ve esnafa balâda beyan olunan sebeblere mebnî terâküm eden borcumu, mâlik olduğum hayvânât ve sâire ne varsa verilip yine keenne «الله والحمد لله» bir mäsadereye mübtela olduğumdan bir kaç cihet ile devletce Kütahyaya istihkakımız nümayan olduğu ve selefimiz mumâileyh boğaza vusulünde bir müddenberu bu kadar mihanü meşakkat ile tanzim eylediğim takviyet ve istihkâma memur asakirden akçeler alınarak ve mevcutlara izin ve ruhsat verildiğinden mâada kendüleri erbâbî heva ve fesekadan olmağa irtikâbı muharremat ile ve hiffeti mîzaç ile topçu ve sairlerinin tahtı edebten huruçları ile vezîri mûşarûnileyh baridâne muâmele ile rûsvay etmelerinde ne bunlara bu muameleden bir sitem ve ne muhlisinizin idaremize bir aferin gelmedi ve senakörları dahi mukaddemleri on bir mahtâ nüzûl tarafından bir para mande almayarak kesreti dâire ile mübtela olduğum düyuna hayvanat ve sairle her ne var ise furuht ve teslim ve mahallî mezkûre azîmet üzere iken Şehînzâhî cihan şevketlû mehâbetlû velinimetî âlem efendimizin mahza inayet ve abdî hâridelerine merhametî şahaneleri zahurîle betekrar boğaz seraskerliği ihsan ve tevcih buyrulup ıztırâp ve mesarifi beyhudeden halâs buyrudukları ezhari mineşsemştir.

Elhasıl efendim bu gâne hizmetim ve emektarlığım ve mağduriyetim takribile Kütahya eyaletin, velinimetimiz şevketlû kerâmetlû efendimden niçün rica etmem? zira halâ Kütahya valisi olup mingayri istihkak malûmülmiktâr meblâğ ile vezâret ve Erzurumu tehsil eden Osman paşa hazretlerinin sâbık şadırazam Memiş paşa hazretleri vaktinde eyaleti mezkûri ne vechile tahsil eylediği malûm. Binâenaleyh vakti kalilde senâkârlarına tevcih olunduğu surette tebeddülât vukuile telvûin taraflarına hamlolunarak bir taraftan tefevvüh olunmayacağından fazla maslahatın hakikatine vâkıf olan devleti aliyye emektarı ve esdikalarının ed'iyei hayriyelerine bâis ve mecbul oldukları sîdku gayretlerini tahrik ve igraya vesile olacağı malûmi allileri buyruldukte halî etvâri sadaket şîârım.]

tıbbı tahriri acizanem üzere arz ve mubârek hakıpayı hümâyundan eyaleti mezkûrun tevcihi niyazım olduğunı cenâbi devletleri dahi rica ve müsaadel şahâneye delâlet ve mazhari ed'iyei hayriyyemize nâil buyrulmak temennasıle işbu senanamei vefta daima tahrir ve رات مصر لری فرستاده نادی رات مصر لری firistâdei nadii refet masırleri kılındı; inşûallahüteala ledasaditvusal salifülbeyan müsâilere ve sâir bu taraflarda olan halî acizanem malûmi devletleri buyruldukte eyâleti mezkûr gibi mansıp ihsan olunmadıkca halî diğer günüm bir kat dahi perişan olacağı zâhir olmağla zâti allilerine mevhibei celîlei rabbaniye olan şimel senıyyei mürtüvetkâri ve hakkaniyet muktezâsından ümütvor olduğum üzere eyaleti mezkûrun suyi senakârilerine tevcihi hususuna vücuha meknet ve tanzim ve temşiyetine ve canibi senakârlarını rehini şadumanı ve meserret birle baysi inbisatımız olur. مسرورالفراد زبیره عبات و تبر لری 17 m [1]

Elhac Mehmed Hakkı

XXII

İstanbulda bulunan Hakkı paşanın vezâretinin ibkasile Girit valiliğine tayinine dâir telhis ve Mahmud II nin hattı hümâyunu

Kaymakam paşa

İşbu telhisin mucebince tanzim olunup keyfiyeti ordûyî hümâyuna ısrâh oluna
Pâdişâhım

Şevketlü, kerâmetlü, mürtüvetlü, kudretlü velinimetim efendim

Hanyâ'nın ihtilâline dâir mârûzı huzûri avarîf mevfûri tacidarileri kılınan takriri çakerânem balâsına «Girit ceziresine bir muktedir vezîrin memuriyeti lâzım gelmekle bir mündesib vezir memur olsun deyü yazmak üzere idim; Abdülkadir paşa erbâbı değildir. İbtida kandiyeye Hakkı paşa mı olur, Ragıb paşa mı bir münasib adam memur olsa. Abdülkadir paşa dahi Hanyaya münasib ise tevcih olursa yahut başkasi memur olsa. Hakkı paşa ile Ragıb bir mahalde olmaz münasibi veçhile tanzim oluna» deyü شرفریز مدور şerefrizi sudur olan hattı hümâyunu kerametmakrımı mülükâneleri mefhûmı münifi karını izân: âbidânem olmuştur. Mâsarünileyh Hakkı paşa kulları mukaddeplerde eyaletli Kandiyeye tevcih olunup kalası muhafâ-

[1] Topkapı sarayı arşiv vesikaları numara 1280

zası şartile anda ikamet etmiş olduğuna binâen ol tarafın *١٢* nevama müşarünileyh ile muarefe ve münasebeti takribile Ragıb paşaya tercih olunması hatır güzârî çökerânem olmogla müşarünileyh Hakkı paşanın ibkayı vezâretile Kandîye tevcihi muvafıkî irâdeî seniygeleri buyrulor ise Hanıya sarcağı dahi müşarünileyh Abdülkadir paşa kullarına tevcih olanup kapı kethüdalarına ilbası hil'at birle keyfiyet ordüyü hümâyunlarına dahi tahvîr olanacağı muhâtlı ilmi âlileri buyrulduktâ emrû ferman şevkellü kerâmetlâ mehâbetlâ kudretlâ velinimetim efendim padişahım hazretlerindir.
(Emiri efendi tasnifi Numara 9867)

XXIII

Hakkı Paşanın tayin fermansı yukarıki telhisin arkasında işâret edildiği üzere 28 muharrem 1225 senesinde yazılmış olup, vesikalar arasına konulan fermanda da Girid vâilî gine tayini 28 muharrem 1225 dir.

Hakkı paşanın vezâretinin iâdesile 1225 muharreminde Girid valiliğine tayin edildiğini gösteren hüküm sûretî:

Sâbıka Karaman valisi olup bu defa vezâreti ibkasile Kandîye kalesi muhafazası şartile Girid eyaleti kendüye tevcih olunan vezîrim elhac Mehmed Hakkı paşa iclâlühâya hüküm

Senki vezîri sâitüde semiri müşarünileyhsîn; bundan akdem hasbeliktizâ vezâretin refîle İstanköyde ikamete memur kılınmış isen dahi bu defa hakkında neyyiri alem esfânı şefakati şahânem portevesken *١٢* ve bahri âtisfeti şehriyârânem *١٣* mevcuzen olup şerefyâfteî sadur olan hattı hümâyânî merhamet makrûnî şahânem macebince ibkayı vezâretlile avâtıfî âliyyel şahânem ve avârifî behiyyelî hâzrevânemden Kandîye kalesi muhafazası şartile Girid eyaleti uhdeî hamiyetine tevcih ve ihsanı şahânem olmakdan nâsi vusûlî emri şerifimde zinhar imrar ve işâteî vakîit etmeksizîn derhal dâire ve etbânı vezârete şayan veçhile tanzim birle âcilen ve müsâreaten olduğın mahalden hareket ve bir an akdem ve bir saat mukaddem kandîyeye vusule şîtab ve müsâraat birle makarrî muhafızın olan mahalde ikamet ve zabtu rabtı memleket ve hıfzu harâseti kale ve enhoya dikkat ve kal'at merkumenin emri muhafazasına memurların cleddevam yerlû yerine ve hizmeti lâzîmelerinde kıyam ve *١٤* mesâl eylemelerine şâyü gayret eylemen fermânım olmağın memuriyeçini şâmil rikâbî müstetabından işbu emri şerifim ısdar ve tevcih hükûmî münifime matviyyen *١٥* [isim yeri açık] ile irsal olunmuştur; imdi işbu emri şerifimin tarafına

vâsuli anında kal'a beyhûde imrâr ve ifâteî vakti etmeyüb derhal dâireni şânı vezâretine şayan vechile tanzim ile serian ve âcilen hareket ve mü-sareaten kandiyege vâsüle kemâli acele ve şitab birle zabtı rabtı memleket ve kâzı haraseti kal'a ve enhaya ve muhafazaya memur olanların âleddevam hizmetî lâzimelelerinde ve maslahatları başında bulunmalarına ve evânürî âliyyemle muhavvelî uhdeî ehliyetleri kıltnan kâffeî mehamı saltanatı serüyyemîn emrû fermanı şahânem mucebince tedige ve tevciyesine ve def'uref'i şûrur دفع و دفع و دفع ve erâbî mazarratla istihsalî esbabı refah ve asâyişi ibada ve her halde tahsîl rızâyı sâd irtizâyı محمد بن رضای سعد برتضای mülûkâneme ve tarafından ve etbân caniblerinden üç ferde hilâfı şeriatî garra zulüm ve tsaddiden mücânebet ve dâima morâsîmî hidem ve tebassura ve levâzımı teyakkuza riâyet ve straf ve eknafa ihâleî enzârı basret ve kandiye kalesinin agavat ve zabitanile tarhı encümeni ünsü ülfet birle kandiye muhafızlığına mûteferri bilcümle mehamın ber vefki meram tediyesine dikkat ederek ol havâlî ve sevahîlin keyfiyâtını dâima istitlâ استطلاع ile mesmuatını ve serian ve âcilen hareket ve kandiyege azime-tini derbârı şevketkararımâ tahrir ve iş'ara mûsâreat eylemen matlûbî katiî mülûkânem مطرب قطری "نوکا م" idüğü ve bir madde de ednâ derece zâhul ve gaflet ve olduğan mahalde beyhûde مك meks ve imrârı vakti misillü vaz'a birveçhile rızâî şehriyâranem olmadıği malûmı gayret melzûmın olduğa berveçhî meşruh amel ve hareket ve icrâyı fermânı şahâneme ve acaleten hareket ve azimetini serian deriâliyyeme tahrîre bezlî vâs'u liyâkat ve hilâfı ferman ve mînaşî tenbihâtî şahânem hareket ve tavakkuf misillü vaz'ı tevciizen ittika اتقا ve mubaadet eylemen babında. Fi evâhiri [M] sene 225 [mühimme defteri 229 sahıfa 108

XXIV

Hakkı paşanın Agriboz muhafızlığına tayinine dâir ferman sûretî:

Sâbika kandiye muhafızı olup bu def'a kalesi muhafazası şartile Agriboz ve Kârbelî sancakları tevcih ve ihsan olunan vezirim elhaç Mehmed Hakkı paşa iclâlâhâya hüküm

Senki veziri fetahetsemiri mûşarünileyhsin; nâsiyeî hâll sadakat ıstima-linde lâmi ve tâbân ve cebni hamıyyet mübininde مطاع sâti ve dirahşan olan pertevî sıdku roşad ve mâyeî istikâmet ve idâdî hüddâdad مکتازاد mukta-zasında şimdilyedek memur olduğin mahallerde akilâne ve dirâyetmendâne

hareket ve dini mübin ve devleti âliyyei ebed karinime ibrâzi hüsnü hizmete bezli cüllî himmet idegeldiğin nezdî mekûrım ferdi dâverânemde malum ve bundan böyle dahi senden rızâğı — sad iktizâğı mülukâneme muvafık ve vakit ve hal muktezasına mutâbık etvârı berkûzide ve hidemâti pesendide zuhurı memul ve meczum olmaktan nâşi avâtıfı âliyyei şahâne ve avârıfı behiyyei podişahânemden bu defa inâyetrizi sudur عنایتی مودور olan hattı hümâyunı şevketmakrûnım mucübince kal'ası muhafazası şartile Agriboz ve Karheli sancakları sana tevcih ve ihsanı hümayunım olmagla vusull emri şerifimde kandiyeden sefîneye sâvar ve Agriboz'a gûzar ve mecbul olduğın kâragâhî کراغاهی ve dirâyet lâzimesi üzere ضبط و ربط zabturabtı memleket ve muhafazai kal'a ve onha ve himâyet ve sıyâneti fukara ve zuafa maddelerine ve evâmiri âliyyemle mahavveli uhdei ehliyyetin kılınan mehâmi devleti âliyye ve hususatı sallunatı seniyyemin ber vefkı رضا وفق tediyesine sıdkı vâsı iktidar eylemen fermânım olmağın memuriyetini hâvi ordûyı hümayunımdan işbu emri şerifim isdar ve tevcih hökmi münifime matviyyen [sıım yeri açık] ile tıyar olunmuştur. İmdi keyfiyet malûmı gayret melzumın oldukça berveçhî meşruh münasib sefîne ile kandiyeden Agriboz'a geçüp zabturabtı memleket ve muhafazai kal'aya dikkat ve zâtî şevketsimâti cihandaraneme vedîsi hazreti halıkulberâya olan acezei reaya ve sekenel fukora üzerlerine bastı cenâhı refet ve neşri meâsiri şefakat ve âdalet ederek cümleden isticlöbî davvâtı hayriyeye velhasıl senden memul ve meşhut olan harekâtı sadıkane ve restâri hamiyetmendânegi bundan böyle dahi ibraz ve izhar ile istihsali tezayüdi tevaccühâtı hidvâneme bezli cüllî meknet ve sıdkı gencinel liyâkat ve hilâfından ittika ve muââdet eylemen babında.

Evâilî Za (zilkade) 25

Mühimme defteri 220 sahifa 102

XXV

Hakkı paşanın Agribozda vefat ettiğine eşya, ve âllesinin İstanbula gönderilmesine dâir kadı ve âyanlara gönderilen 1226 zilkade sonu tarihli hüküm :

اضافة و نواب kazaların yol üzerinde vaki kazaların kuzat ve Nüvvabına ve zikrolunan kazaların âyanlarına hüküm ;

Sabıka Agriboz muhafızı müteveffa Hakkı paşanın Agriboz [da] olan haremının eşyaları ile ما maan deriâliyyeme azimetleri bâbında bundan akdemce Maliye canlıbenden emri şerifim isdar ve tıyar kılınmış ise [de] zikrolunan eşya ve haremî müteveffâyı müşarünileyhîn esnâyı rahda muhafazasile muzazaka çekdirmiyerek merâsımı mihmännüvaziye riâyet birle

âminen ve sâlimen deriseadete إِسَالَةً *isâle mubâderet olunmak babında emri şerifim sudur* بِأَخْرَجَ *bâ takrîr istida olunmaktan nâşi sizki mevlâna ve âyanı mamalleyhimsiz vechi meşruh üzere amel ve hareket olunmak fermanım olmağın imdî eşyâyı mezkûre ile haremi müteveffâyı müşarünileyhîn esnâyı rahda muhafazasile bir mahalde zarûret ve müzayeka çekdirilmeyerek ve merasimî mihmân-üvaziye riayet olunarak âminen ve sâlimen deriseadete isâli hususuna mezîdî ihtimam ve dikkat eylemeniz matlûbî mülûkânem olduğu malûmınız olduğuta berveçhi meşruh amel ve harekete dikkat ve hilâfından tevakkî ve mücînsbet eylemeniz babında.*

[Mühimme No. 233] *Fi evâhiri Za sena 226*

* *

Bu vesika sûretlerinden başka vesikalar da varsada hepsinin sûretî yazılmayarak bunlardan bir kısmının fotoğrafları eserin sonuna konulmakla iktifa edilmiştir.

HAKKI PAŞA MEKALESİNİN VESİKA KISIMLARI HARİC
OLARAK TERTİB EDİLEN İNDEKSİ

A	Anadolu 179,183,186,197,198 199,203	meraga, paşa)204 205,219,220
Abdülkadiri Geylani 221	Ankara 222	Çelebi Ömer ağa (Filibeli Ömer paşa) 197,198,199
Abdülhamid II (Osmanlı hü- kümdarı) 222	Akdeniz boğazı 213,214	Çelebi Ömer paşa (Filibeli) 206,211,212
Abdi (yenigeri sardarı) 215	Arnavutluk 179,181	
Abdullah bey (Hakkı paşa- nın amcaası) 221,223	Asitane (İstanbul) 198,202, 203,204	
Abdullah paşa: (saddâret kny- makamı) 190	Avlonya 181	
Adnan 224	B	
Ahmed (Bay Ahmed - dok- tor) 224	Bedir efendi (Şeyh) 221	Çarakkale boğazı 214
Ahmed paşa (Hamâni sâde) 182	Bekir ağa (bostancıbaşı) 189	Çekmeceler 185
Ahmed İzzet (paşa) 221	Bekir paşa 192	Çorum 222
Ahmed Kâmil paşa 178,182, 191	Bekirîli Mustafa 182,202	D
Ahi çelebîli Hasan 203	Behremend hanım 225	Deli Hakkı paşa 177,220
Alemdar (Mustafa paşa) 214	Behire hanım 224	Deli Kadri 182
Alemdar Mustafa paşa 215	* *	* *
Alaüddin paşa (Sivaslı) 181	Bağdad 212,213,222	Deriseâdet 185
Ali mollâ 180, 182	Basra 212	Deli orman 179,180
Ali paşa (Vidin muhafızı) 182	Belgrat 182,185,186,194,195, 199,200,201,202,204, 211,219	Densim 222
Ali paşa (tepedelenli) 219	Bihke 222	Dimetoka 184
Ali paşa (Bağdat valisi) 212	Burgos 205	Diyanbakır 214
Ali paşa 185, 218, 219	Berkolca 181,193	E
Ali Rıza paşa (Trabzonlu) 221,223	Boana 178,189,190,191,192, 196,197,202,217	Ebîbekir paşa 216
Ali Rıza paşa (Mirliva, Tuğ- general) 224	Bursa 177,215	Ekrem (Bay Ekrem) 224
Ali Suâvi 222	Bulgaristan 191	Eihac Mehmed Hakkı paşa 187,188,191,220
Antuvan (Kılıççoğlu, sarraf) 205	C	Eihac Mehmed paşa (Ez- bak kaptanı derya) 215
A. Elöve 177	Cavad paşa (Sadriâzam) 217	Emin ağa (Samakov fiyânı) 184
Asım efendi (Mütercim) 183, 185	Celâl bey 224	Ebüzzîya Tefrik bey 177
Ataullah (Şeyhülislâm) 213	Cevdet paşa 189	Ertuğrul bey 224
Aziz paşa 221,222,223,225	Cemile 224	Esmâ hanım (Koca Yusuf paş kızı) 221
Ayşe hanım 225	Cevvâle 224	Eyub ağa (Edirne fiyânı) 184
* *	Cenkioğlu 182	* *
Adana 214	General Sebastiyani 213	* *
Ağrıboz 178,189,196,198,202 216	* *	Edirne 177,182,183,184,192, 193,194,195,197,198, 199,200,204,205,206, 207,208,209,219
	Canik (Samsun) 222	Ereğli (Konya Ereğlisi) 189
	Ç	
	Çelebi ağa (Hakkı paşa ket- hânesi Filibeli Ö.	

- Erzurum 212,213,214
Erzincan 213
Eski Zağra 184
- F
- Faruk 224
Fehmi bey 224
Filibeli Çelebi Ömer ağa (paşa) 199
- * *
- Filibe 193,202,203,205
Firecik 180
- G
- Galib efendi (Amedei, Galib paşa) 195
Galib paşa 195
Galib bey 224
General Kiramüddin 224
Gürcü Osman paşa 178,190, 191,192,195, 197,210,219
Genç Yusuf paşa (Şam valisi) 213
Gâvur imam 185
- * *
- Gelibolu 186
Girid 178,196,215,216
Gömülcine 179,180,181,182, 184,185,210
- H
- Hacı Ahmed İzzet paşa (Hakkı paşanın oğlu) 222,223
Hacı Abdî paşa (Silivri valisi) 182
Hacı Emin ağa (Hasköy şynası) 183
Hacı İbrahim efendi (İradî cedid defterdarı) 195
Hacı Hüseyin (sarçoğma) 188
Hacı manav 182,183
Hacı 203
Hâdi paşa 225
Hafız (Niğ mütevellini Mustafa ağa) 202
Hafız Mustafa ağa (Niğ mütevellini) 202
- Hakkı paşa (Koca Hakkı Mehmed paşa) 177,182, 183,184,185,186,188 189,190,191,192, ilâ 222
Hakkı paşa (Koca Hakkı paşa torunu) 221,222,223
Halil (yeni zağra şynası) 184
Halil (Belgrad'da turnacı başı) 199
Hasan efendi 219
Hasan efendi (Hakkı paşanın eniştesi) 223
Hürriye hanım 225
- * *
- Hanya 178,180,216
Haleb 178,185,186,187,213
Hafsa 205
Hasköy 181
Hezergrad 180,181
Hudeyde 222
- İ
- İbrahim Etem bey 224
İbrahim Nesim efendi (devlet kethüdası) 195,218
İbnülemin Mahmud Kemal İnal 177,219
İzzet bey 225
İzzet Mehmed paşa (Sadriüzam, Safranholulu) 185
İsa oğlu 180,182
İlhamî bey 225
İrfan bey 224
İsmail ağa 178
İsmail bey (Seraskî) 180
İsmail bey 224
- * *
- İncirli çiftliği 215
İşkodra 181
İştîp 184
İzmir 207,209,212,214,222
İzvornik 202
- İ
- İsmet hanım 224
İstanbul 178,179,181,183,184, 185,190,197,198,205 206,207,210,213,216 217,220,222
İstanköy 188,189,216
- K
- Kara Ömer 187,188
Kara Yusuf 182
Kara Feyzi (Dağlı eşkıyanı reislerinden) 197, 202,218
Kadızaade Tahir efendi (Sakız kadısı) 208
Karsh Ali paşa 216
Kır Ali 205
Koca Hakkı paşa 177,223
Koca Yusuf paşa 221,223
Kâmil bey 224
Kâmil Ahmed paşa 217,221, 223
Kemahî Osman ağa 213
Köprülü Mehmed paşa 217
Köse musa paşa 213,214
Küçük Hüseyin paşa 195,199
Küçük Salih 205
- * *
- Karaman 213,215
Kandiye 215,216
Karlîli 178,216
Kaynarca 179
Kıbrıs 222
Kırım 179
Kırca alî 179,181
Konya 188,215
Köstendil 190,191,192
Kütahya 188,215
- L
- Lem'an لعل 224
- * *
- Lofca 181,182,185
Lom 181
Limni 214
- M
- Macar Ali (Servî voyvoda) 185

- Mehmed bey 225
 Mehmed Raşid paşa (Bahriye feriki) 225
 Mehmed paşa (Palaslı) 190
 Mehmed Hakkı paşa 177, 178, 183, 185, 189, 196, 205, 206, 207, 209, 213, 216, 220
 Mehmed Şakir ağa 207
 Mehmed Muhiddin bey (Hakkı paşanın oğlu) 221, 223
 Mahmut II (Osmanlı hükümdarı) 215
 Mahmut bey 223
 Memiş paşa (Sadruzzam) 215
 Muhiddin bey (Hakkı paşanın oğlu) 205
 Muhiddin (Bay Muhiddin) 222, 224
 Musa Celâl bey 222
 Melek Esma hanım 221, 223
 Melek hanım 225
 Murad V (Osmanlı hükümdarı) 222
 Muhtar paşa (Tepedelenli zâde) 201, 204, 206
 Mestan (Gümlelino âyanı) 184
 B. Meriua 224
 B. Meziyet Kadriye 224
 B. Meliha 224
 Mustafa bey 222
 Mustafa ağa (Edirne bostancı başı) 178
 Mustafa paşa (Sadüret kaymakamı) 215
 Mustafa paşa (Belgrat muhafızı, Şinikli) 182, 185, 186, 190, 195, 199, 219
 Mütercim Asım efendi 185
- ***
 Makedonya 180
 Manastır 219
 Mısır 181, 214, 217
 Morava 201
 Mora 196, 216
- N
 Nasuh zâde Nasuh ağa (Ge-
- diz âyanı) 188
 Nigâr hanım 224
 Nuri Halil bey 183, 185
 Numan paşa zâde Sadullah molla (Belgrat kadını) 199
- ***
 Nemçe 201, 202
 Nigebolu 181, 185
- O
 Osman III (Osmanlı hükümdarı) 215
 Osman bey 225
 Osman ağa (Kemahtı, paşa) 213, 214
 Osman paşa (Kemahtı) 215
 Osman paşa (Gürcü) 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 212, 218
- Ö
 Ömer ağa (Çelebi Filibeli Hakkı paşa kethüdası) 197
 Ömer paşa (Çelebi Hakkı paşa kethüdası) 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 212
- ***
 Palaslı Mehmet paşa 190, 219
 B. Pakize 224
 Paşalı binbaşı 203
 Pazvant oğlu 178, 181, 182, 186, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 211
 Pazvantoğlu Osman 181, 183
- ***
 Paris 195
 Pilevne 181, 182, 185
- R
 Ragıb paşa (Şanlı) 213, 214, 215, 216
 -Refik efendi (Sadüret ket-
- hüdası) 215
 Refia hanım 224
 Refika hanım 224
 Rıdvan bey 224
- ***
 Rahova 181
 Resmo 178
 Ruscuk 179, 180, 181
 Rumeli 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 200, 204, 210, 219
 Rumeli eyaleti 182, 185
- S
 Salih 203
 Salih bey 222, 224
 Saadet hanım 224
 B. Sâmîye 224
 Sâre hanım (Hakkı paşanın kızı) 205, 221, 223
 Sârs hanım (Hakkı paşa torunlarından) 224
 Said Mehmed paşa (yirmi sekiz çelebizade) 217
 Seyid Ömer paşa (Çelebi, Filibeli) 206, 208
 Selim III (Osmanlı hükümdarı) 183, 184, 190, 192, 195, 196, 209, 210, 212, 214, 215, 217
 Siyivüş paşa zâde İsmail bey (Serezli) 179
 Sınıp (dağlı eşkıyanı reisi) 182, 184
 B. Sıdika 224
 Süleyman ağa (Tokatlı) 197, 198
 Süleyman paşa (Bağdat valisi) 213
 Süleyman Asaf bey (Hakkı paşa torunlarından, şair) 220, 222, 223, 224
 Solullu Mehmed paşa 178
 Süreyya paşa (Bursa valisi) 221
 Söğürcüklü 203

- * * *
Sakız 178,206,207,208,209,211,212,222
Samako 184
Saray (Bossada) 196
Selânik 192,193
Serez 179,180
Servi 181,185
Siliestre 179,181
Silivri 205
Sofya 190,191,192,193,194
Söğüt 186,187,188
 * * *
Ş
Şaban ağa 202
Şefik bey 224
Şefika hanım 224
Şeyhulekber Muhyiddini e-rabi 122
Şerif Mehmed paşa 214
Şeyh Mahmut 221
Şinikzâde Mustafa paşa 182
 * * *
Şam 213,222
Şehri zor 212
Şumni 195
 * * *
T
Talat 224
Tahsin efendi 215
Tayyar paşa 190,213
Tirisenikli oğlu (İsmail) 180
Tirisenikli İsmail ağa (Ruscuk âyanı) 179,181,195,197
Tokacıklı (Süleyman ağa) 180,190,197,198,211
Tokacıklı Süleyman 179,180,181,185,210,211
Turhan 224
Torkullu oğlu Mehmed (ayan) 184
Topodelenli Ali paşa 177,181,183,195,205,211,212,219
 * * *
Taşköprü 178
Taşoz (Ada) 222
Tuna 181
Tırnova 179,184,185
Trabzon 190
Travnik 189
Tekirdağı 206
 * * *
U
Urhan bey 225
 * * *
Ü
Üsküp 180,190,192,193
 * * *
V
Veli bey (Tepe delenli zâde) 183
Veli paşa 183
Veli paşa (Palaalı Mehmed paşa zâde) 201,204
Voys oğlu Halil (ayan) 184
 * * *
Vidin 181,182,183,195,198,199,201
Vraça 181
 * * *
Y
Yılık oğlu Süleyman 179,180
Yusuf Ziya paşa 181,185,197,198,210,212,213,215,216
Yusuif ağa (valde kethülesi) 195
 * * *
Yanya 181,183,212
Yeni pazar 191
Yeni Zağra 184
 * * *
Z
Zihneli Hasan paşa 182,202
 * * *
Zigtoy 181

Yanlış doğru cedveli

Tashih esnasında bazı yanlışlıklar gözden kaçmıştır. Bunlardan bir kısmı karine ile anlaşılacağı için cedvele konmamış, mühim bir kısmı ise aşağıdaki cetvelde düzeltilmiştir. Eski harflerle yazılan bazı Arabca ve Farsca kelime ve terkiplerin noktaları düşmüş ise de yine karine ile anlatılacağından anlarda halî üzere bırakılmıştır. Vesikaların aslında mevcut olan bazı düşüklükler olduğu gibi bırakılmıştır.

187	11	ربایا reaya
189	8	قوانین il evâhiri
191	8	O sûretle işi ele almıştı
191	15	Göreyim seni
191	26	Ühdesinde
200	7	الحالة هذه elhâletü hâzihî
201	26	بیتابیس bitahsis
202	8	Hasan paşa
202	19	مصاحبات maslahat
202	20	روح رسول rûhı Resul
202	31	فی فیة çifâide
206	21	دامت معالیہہ dâmet meâlihî'ye
209	11	" " " "
209	15	şehriyârânem
211	4	مرکز مرکز
216	42	müreflehen İstanbula
218	31	müşarûniyleh
219	10	nasıl
219	23	nümâyân
219	27	خزان Hızlan
219	27	نصائح nesâyiñ
220	3	بفاحلہہ bifaxlılah
220	19	Kâtiblerimizin
220	28	ey nümâyende iden mihrî kamerde şaklı
222	21	miriliva Ali Rıza paşa
223	19	Mahmud bey divânı hümâyun
226	31	کرب کرپ
228	23	ایحلال iclâlühü
228	27	تصائب tesâbub
229	1	Berkofca
229	2	آمن آمن saen saanen
229	3-4	(bârenin doğrusu ملكت ورتة ملكت) batsı bısıb ve refâhı memleket olmak lazımdır
229	6	وینالت وعتد نظام va betâlet ve umdei nizam

229	10	mürûr birle
229	11-12	Aleksandır Voyvoda hüfmet avâ- kübûhü bilhayr
229	15,16	إجلالہٗ iclâlühü
229	17	یعون و عنایت = blâvni inâyet
229	19	و تسمیر ۴ ve tesbîr birle
229	19	Vücûdî şekavet
229	21	İclâlühü
229	25	کوییت ردیہ keyliyeti rediyye
229	31	الحمد في رأسه
229	31	الحقود مدق حائری melhûmı sıdıkı halleri
229	34	Kurâyi
229	36	ittiyad
230	2	olup
230	2	Hayyız encâm
230	5	ای و ساء = bagyâ fessâd
230	9	kemâli itibar ve mezidi kuvvetü iktidar
230	39	بو خطبہ جرم bu hatbı cesim
231	1	emri şerîfînic
231	11	olmagıa
231	12	esâsı bünyân
231	15	عمار imar
231	18	kaydında olup
231	24	گولمال گولمال gılmal
231	28	مواضع mevazı
231	33	kapıcı
231	38	المو (الخطبة)
232	8	و خطبہ حبیبک ve hatbı cesimın
232	9	matlûbı
232	17	olup
232	21	خیرالبریہ Hayrülberiyye
232	23	شمسیر şimgir
232	38	emri vilâyetinde
233	12	eşiyamnı
233	13	منع ve men'i
233	16	بیرسل حکیماً و لایعومہ ibâresin doğrusu
233	30	دربار derbâr
233	31	eylemen
234	15	إجلالہٗ iclâlühü
234	31	تسمیرلرندن tahmirlerinden
234	34	معادالہ تعالیٰ meâzalâhi teâla
235	11	بہر موجب انظام her mücebi nizâm
235	25	بالجد [خبرتی] bezl ciddü [gayreti]
235	27	فرمان fermânım
235	38	rabta
236	1	اجرای دربی cerâyı sarh
236	2	دربار derbârı
237	9	احمد ھا châdehümâ
237	28	buyulacagını

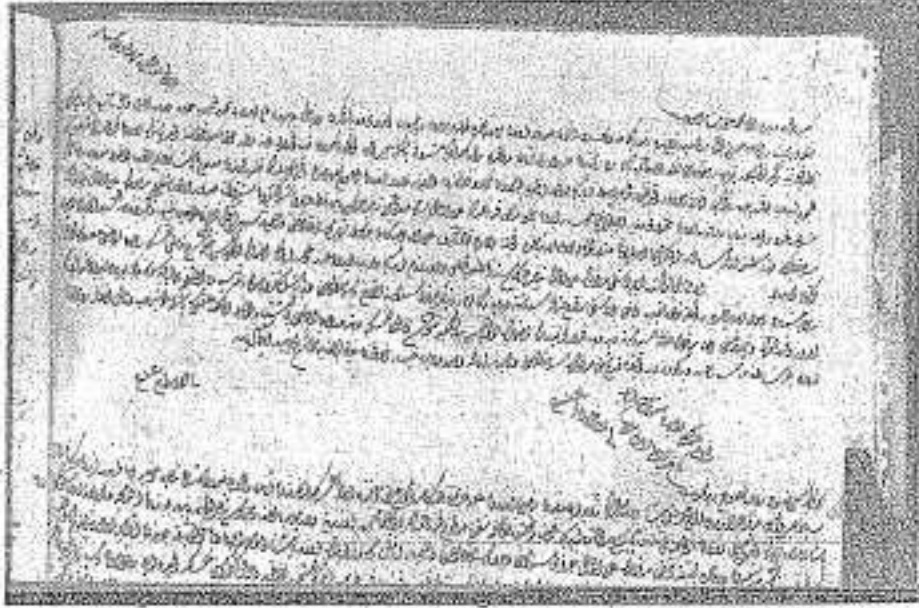
237	29	اجاز incâz
242	14	تبرعات hayırhah
244	30	عالم السرائر عالمüsserâir
249	15	من حيث المجموع min haysülmecmû
257	1	كيفية حال keyfiyetü hâl
260	28	حقن
261	1	Berkhoica'ya
261	23	جمع cem olan
270	16	لدى سعد الرسول لدى سعدü'r-ressul
272	25	إبلاعات ihlâsât
272	25	إيات مدكره eyaleti mezkûrin
272	28	كالمه ahmak
272	29	سبحة sebka
272	34	مخبات makrunlarında

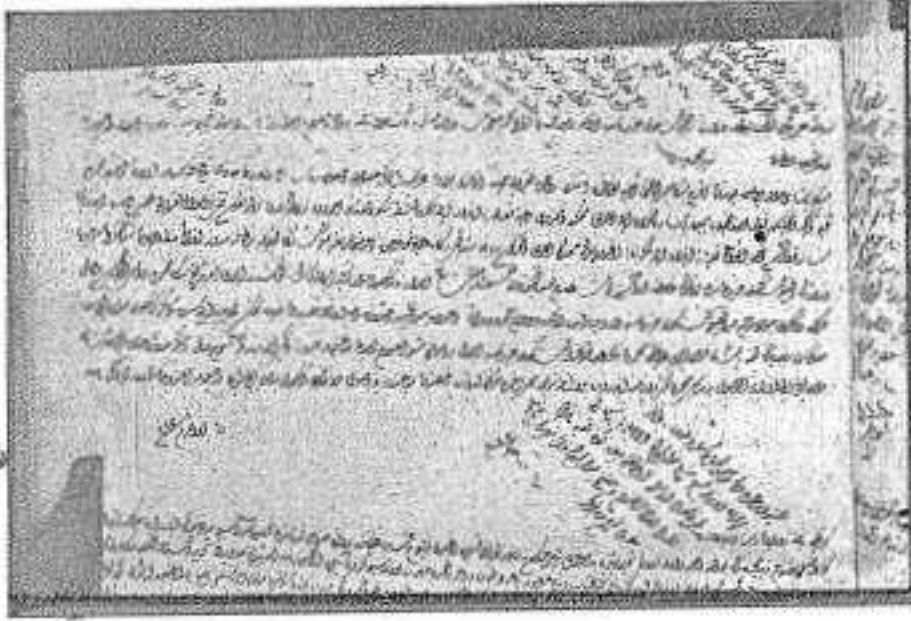

Rumeli ahvaline ve eşkiyaya dâir Hakkı paşanın birinci vattüğinde kendi elyazısı ile gönderdiği tahrirat

Haleb Valisi Hakkı paşaya Söğüt kasabası hadisesinden dolayı tekdiri ve delil-
bağısı Karz ömeri idamı hakkında ferman süretü (Mühimme No. 3)

Halep valliğinden aal ve vezareti ref. edilien Mahkû Paşanın istanboloy ad-
sına nehyine dair ferman sureti [Mühürme 3]

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a historical document or decree, written in a cursive script. The text is arranged in two columns, with a large, faint watermark or seal visible in the upper right quadrant. The script is dense and characteristic of the period.

Hakkı paşanın, sefeli gürcü Osman paşaya dair hükümete gönderdiği 1215 Z. 9. tarihli tahriratı

Hakkı ve Osman paşaların münafese dolayısıyla aralarında cereyan eden muhabereye dâir Hakkı paşanın mektubu [Hakkı paşa bu mektub suretini İstanbul'a göndermiştir.]

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a petition or official document. The text is densely packed and written in a cursive style. It begins with a header that appears to be "Hükümet-i Hümayun" (Imperial Government). The main body of the text contains several paragraphs of prose, detailing a complaint or report. The handwriting is somewhat faded and difficult to read in detail, but the structure is clear, with a formal opening, a central narrative, and a concluding section. The document is enclosed in a simple rectangular border.

Gürcü Osman paşanın, Hakır paşadan şikâyet yolu
Hükümete gönderdiği tahrirat

Halkın Hakkı İhtisarı ve Halkın Hakları

(The text in this block is extremely faint and largely illegible due to the quality of the scan. It appears to be a long, dense paragraph of handwritten or printed text in Ottoman Turkish script. The visible fragments suggest a discussion of rights, justice, and the duties of citizens.)

Halkın Hakkı İhtisarı ve Halkın Hakları tarihli Rumeli ehvaline dair Hükümete gönderdiği dükate şayanı cevabı tahriri.

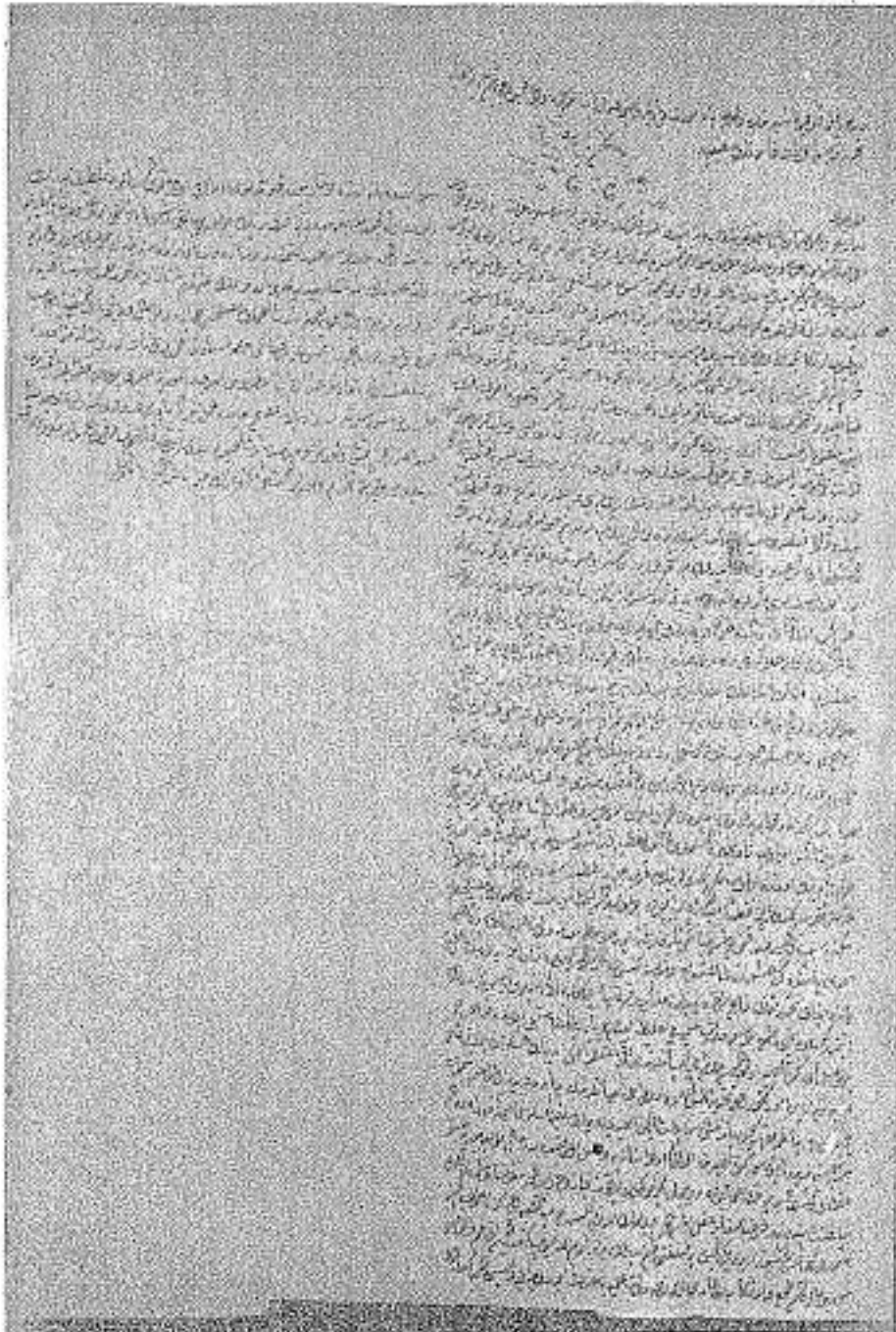

Hakkı paşanın beş sene müddetle Rumeli valliğinde
ibkân hakkında gönderilen fermana teğekkürü hâvi ka-
tinesi

Handwritten Ottoman Turkish text on aged paper, likely a draft of a memorandum. The text is arranged in vertical columns, reading from right to left. The script is a cursive style characteristic of the late Ottoman period. The paper shows signs of age, including discoloration and some fading of the ink.

Mâli vaziyet hakkında Hükümet tarafından Hakkı paşaya gönderilen 1216 Receb 5 tarihli tahrirat müsveddesi [Dahiliye vesikaları No. 2028

Osman paşa bakkında, Hakkı paşanın Humbaracı başı Süleyman ağaya mektubu sureti

[The page contains dense handwritten Ottoman Turkish text in Rika script, arranged in two main columns with marginal notes. The text is highly legible but small in size.]

Hakkı paşanın, sadârat haymakemü tarafından Gürcü Osman paşaya gönderilüb avdet eden kara İbrahimi yakalatarak elinden evrakı şup okuması ve âkiyinde tuzak kurulmasından şüphe ederek şikâyeti

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a report or administrative document. The text is densely packed and covers most of the page area. It appears to be a detailed account or a list of items, possibly related to military or administrative matters in Rumeli. The script is a cursive Ottoman hand, and the text is organized into several columns and paragraphs. There are some large, dark ink blotches or stains in the center of the page, which partially obscure the text. The paper shows signs of age and wear.

Hakki paşama kendi el yansile hükümete gönderdiği Rumeli ehvaline dair tahrirat

Hakkı paşanın Gürül Osman paşaya dair kendi etyâsile
Hükümete gönderdiği kaima [tahırat]

[Faint, mostly illegible handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a historical document or letter.]

Hakki paşanın parvand oğlu ve Belgrat isyanına'dâlr kendi el yazısıyla kâimesi

Hakkı poşanın eğihiya ehvaline ve devlet Kethüdasının adamlarına dair kendi el yazısıyla titarira

Hakkı paşanın Rumeli Valiliğinden] azlı ve kehdüdası
 Ömer ağanın tayini hakkında Hükümetin oynadığı oyun
 [ve buna dair [Padişah selâm] III [ün] batlı Hümayunî
 [d. 1. S. 26]

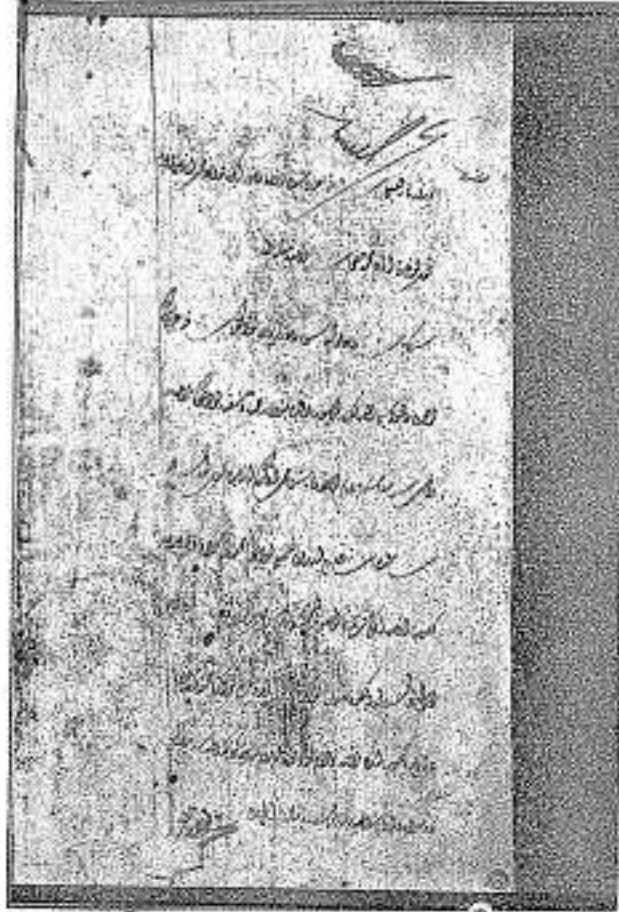
Kethüdasi Ömer ağanın Belgrada tayini Hükümetce münasib görülüb kendisinde tasvib etmesi hakkında Hakkı paşaya yazılan tarıfata, paşanın kendi yazısıyla gönderdiği ağır cevab [d 1 S. 26 E. 13]

Baklı paşa Kethüdası Ömer ağanın zâhiren Belgrad muhafızlığına tayin edildiğine dair baklı paşayı igtat yolu alınan tertibat hakkında telhis [arz tezkeresi] (d. I. S. 26)

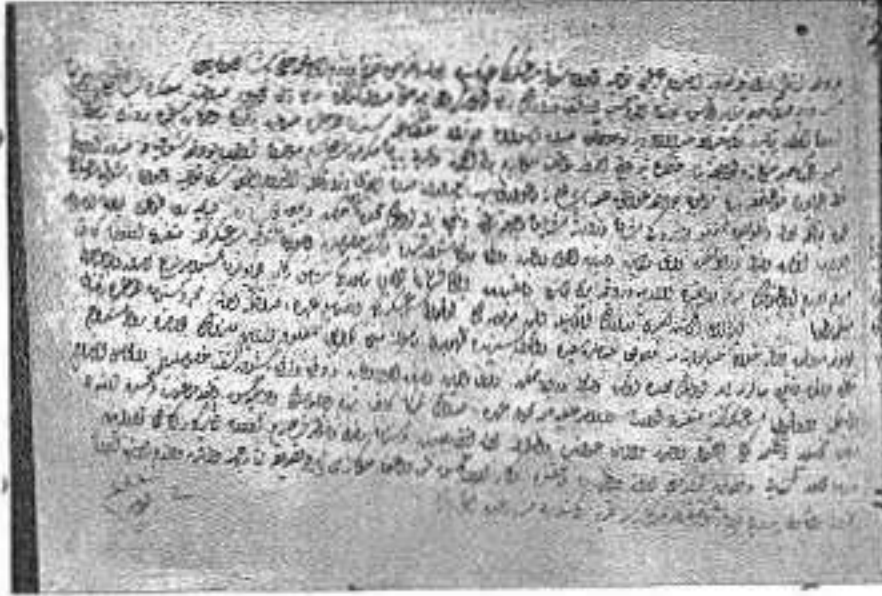
Hakkı paşaya ihtiyacına kâfi Mazuliyet maaşı tahsisine
dâir muameleli evrak

Hakkı paşanın 1218 senesinde havası ve ehaliyle imti-
zac edemediğinden dolayı menfasının sakızdan izmire
tahvili hakkında Ferman. [Başvekalet Arşivi dahiliye
vesikaları]

Hakkı paşanın Erzurum Valiliğine tayini müncasib olduğuna dair telhis ve dördüncü Mustafanın el yazısıyla irâdesi

Hakkı paşanın vezirliğinin iadesiyle Erzurum valive Seraskerliğine tayin hakkında
1222 Şaban Tarihli Fermanı [mühimme No. 221]

شكوه بر غار عسکری محمد قلی پاشا
 دولت عظیمه ایله انکله دولتی بنیوه انکاره
 بساله ناک مذاکره و تنظیمه ایچون سینه
 کامله شاهانه مر ایله و خصم ایلم
 رخصتله و قانتقام باشا طوقدن کلا
 یازلدنی ویریه انکله و خصم ایلم
 و تنظیمه صلحتنه وقت ایله است

İngilizlerle musaleha akdine ilâir Hakkı paşaya tam
 selahiyyet verdiğini gösterir Mustafa IV ün kendî elya-
 zısıyla beyaz şerhine [resen ۱۱] iradesi [Topkapı
 Sarayı Arşivi No. 6575]

سوره بوزاز عسکر محمدی حق انباشت
 سندن هر چه بدله صدقست و خیرت ما اولی
 اولوب بوزاز قلمه ایلیجا استیخان و غیر
 و از خصمه کماله وقت و لوازه و غیر
 صلح و احضاره صدور زیاده بخت ایلی
 قطلوب یار تانه بدو از کلمه و مسالنه و غیر
 ماده سینه قطلوب و غیره اوزره حکمانه
 ایله ره نظر اوله بکله و اولوا اولیله
 و اولوا بکله نظر اوله سینه و غیر
 امین بنده اوله بشیر بکله و اولوا
 اولوا ایچون کلمه کوندر ایستنه
 نظیمه قانور اوله بکله و غیر
 ضایب و احتیاج ایله ایله و غیر
 ایله جناب بکله عالیله و غیر
 رقیب ایله امین

Boğaz Seraskeri Hakkı paşaya Mustafa IV ün Beyaz
 Gzerine Hattı hümayunı [Hükümdarın kendi el yazım]
 Topkapı sarayı Arşivi No. 8782

سکه بوقاز عسکری حقو با تاسون
 انگلتره در خصی و ژندند مذاکره و دونت
 کلیم ایند انگلتره لو بنده محقد صالحی
 ایماله ایچون بالاسی خط هانومده نوسح
 رخصتنامه شاهانم کوند رشیدک بودینه
 انگلتره ققینتی کلون ایچند ایچی اولیغنی
 یان الله تکرار رخصتنامه استیغما الترس
 نظره ویرلان رخصتنامه هالومر و تعلیمات
 و جبرکجه انگلتره در خصیل مذاکره و محقد
 وصلت خیریه به بیاترت ایته کوده سحر
 نوسلخانه بنته نجات زقی ایله سحر
 و غیرت ایدرین ضاب حق بوقق ایستون
 ایبت بوقصو بیسره رطلوب ایوتند

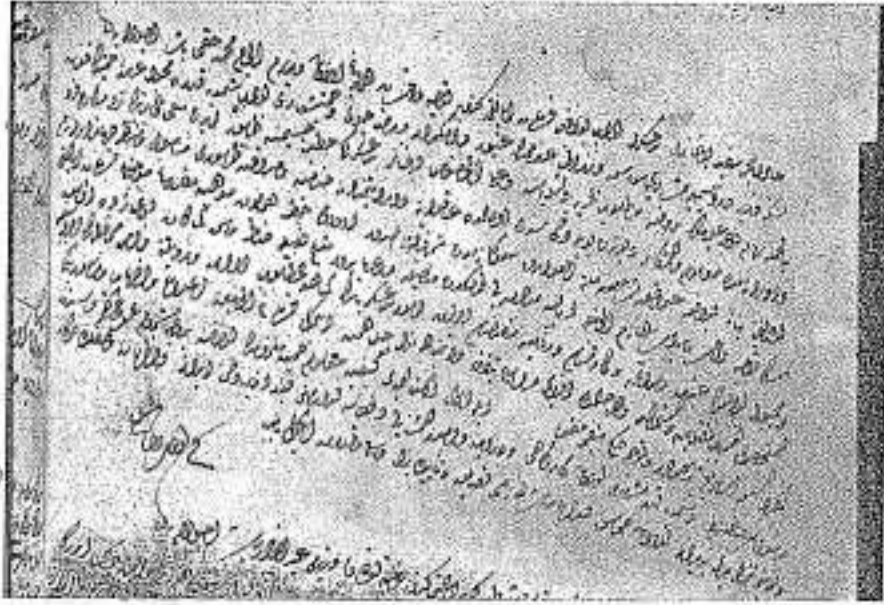
Hakkı paşanın İngilizlerle mücadele şiddetle meşuriyetine dair Mustafa IV ün beyaz üzerine kendi el yazısı
 [Hattı Hümayun] Topkapı Sarayı Arşivi No. 8784

Hakkı paşanın Boğaz Seraskerliği üzerinde kalmak üzere karaman Eyaletinden
 Diyarbekir valiliğine tayin hakkında Ferman (S. 1223) Mühimme 227 S 45

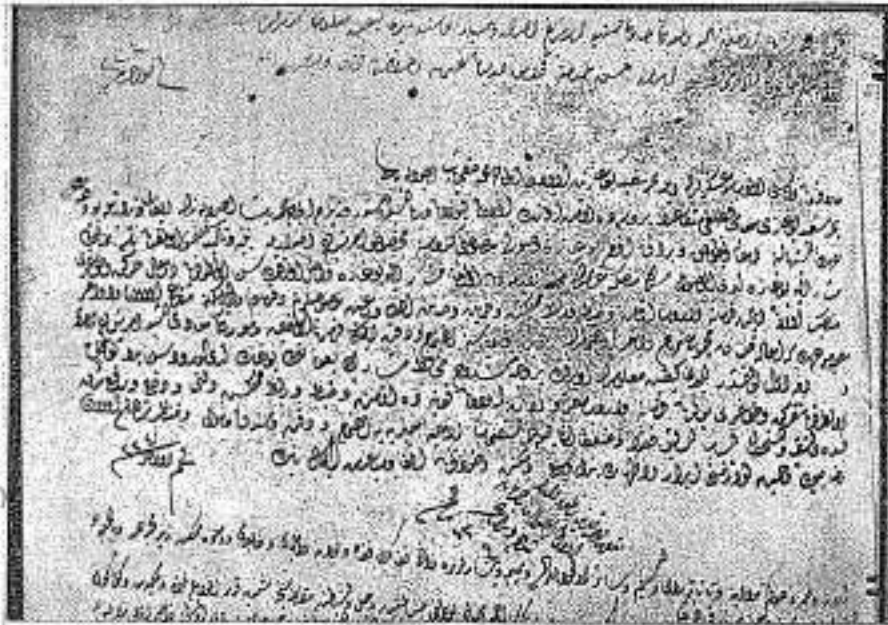
Sabık Adana valisi Halik paşaya 1223 Ramazan ortalarında kandiye kalesi muhafazası şartıyla Girid eyaletinin tevcihi hakkında Ferman [Mühimme 227 S. 1

Boğaz Muhafızı Hakkı paşaya 1223 de Karaman eyaleti ilâveten tevcih edildiğine dair Ferman sureti. [Mühimme 227 S 100]

Kandiye Muhafızı olan Hakkı paşanın 1223 Şevval de Kandiye ile beraber Girid valiliğine tayinine dair Ferman sureti [Mühimme 227 S. 136]

1224'de Karaman valisi ve Akdeniz Boğazı seraskeri olan Hakkı paşanın Seraskerlikten alınarak, Konyaya gitmesi hakkında Ferman sureti (mühimme 227 S. 226)

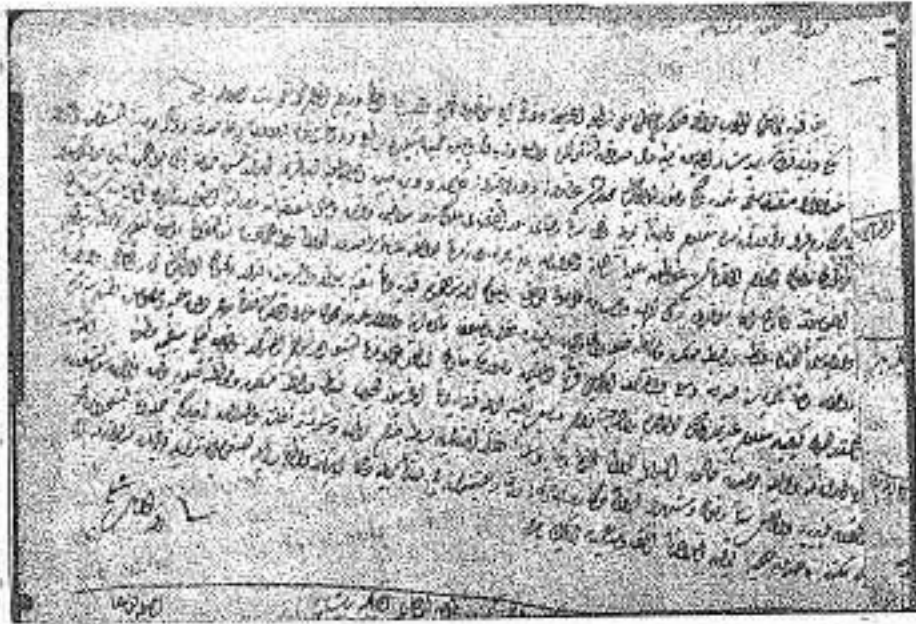

Hanyada çıkan Rum ihlaline binöen Hakkı paşanın ikinci defa Kandiye (girit) valiliğine tayini kütübüne dair arz tezkeresi [telhis] ve Mahmud II nin hattı Hümayunî [A. Emiri Tashih 9667]

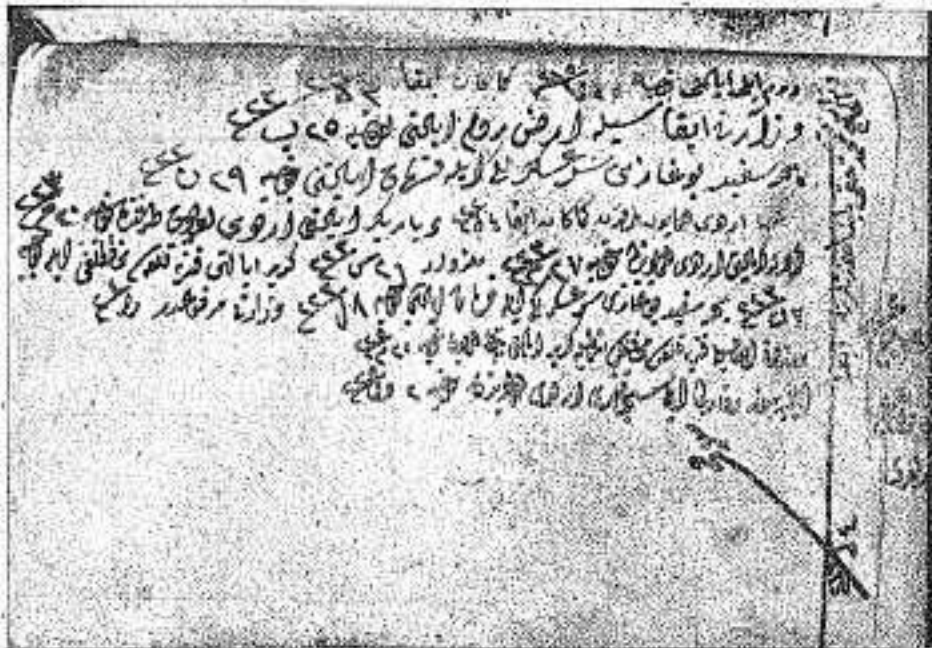

Karaman Valisi iken vezirler arasındaki tasfiye dolayısıyla Vezirliği alınarak İstanköyde ikamete memur edilen Hakk Paşanın Girit eyaletine tayini hakkında Ferman sureti [Mühimme 229 s. 108]

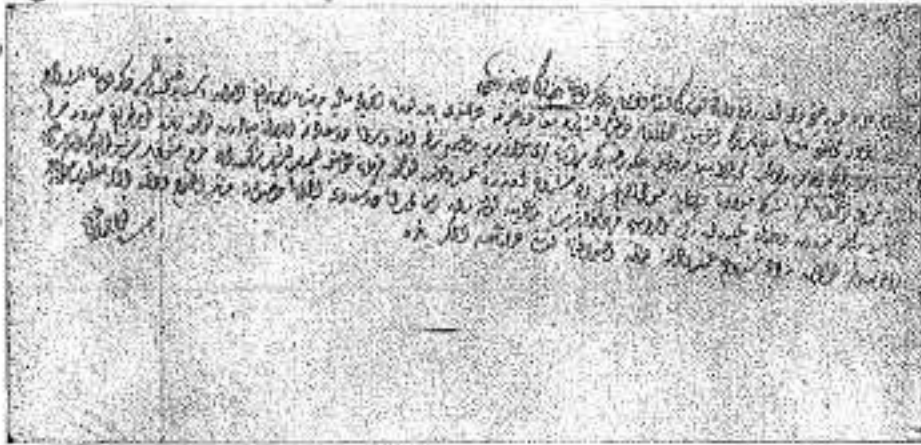

1225 de Ağrıboz ve Karcheli sancağına tayin olunan Hakkı paşaya giden ferman sureti (mühimme 230)

Hakkı paşanın atık vüzerâ defterindeki künyesi

Agrıbozda vefat eden Hakkı paşa aile ve eşyasının İstanbul'a gönderilmesi hakkın 'a hüküm

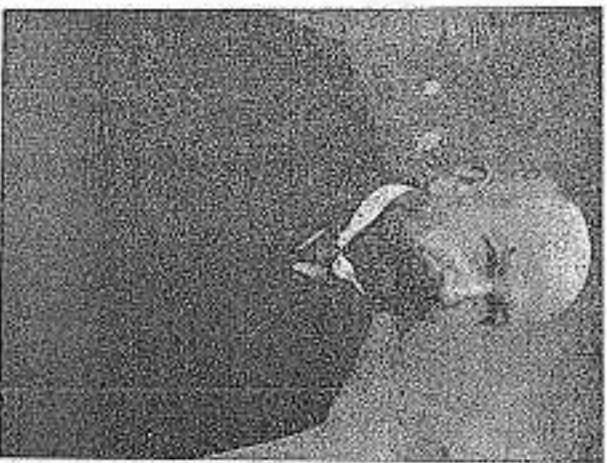
Hakkı Paşanın Mühürü

ای نمایندہ ابدن ہر قرۃ شقی
حال سرنده بولہ ہر محمد حق

Fy numayende eden mihrî kamerde şakkı
Hali sırrında bula mihrü Muhammed Hakkı

Hakkı paşa ahfadından merhum
şair Süleyman Asat Bey

Hakkı paşa ahfadından Bay Muhiddin